

Теодор

райзер

Американська
трагедія
Книга 1

Theodore Dreiser

Американська трагедія. Книга 1

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=45132051

Американська трагедія Книга 1:

Анотація

«Американська трагедія» – це вершина творчості видатного американського письменника Теодора Драйзера. У романі зображена доля простого американського хлопця, захопленого, обманутого міфом так званої «американської мрії», тобто ідеї, що «усяк свого щастя коваль», а Америка, як ніяка інша країна в світі, надає для цього рівні можливості. Письменнику вдалося так талановито зобразити трагедію Клайда Гріфітса, що його історія не залишає байдужим і сучасного читача. Головний герой так жадає утвердитися у товаристві багатіїв, що знаходячись на порозі свого щастя, аби позбутися головної перешкоди – своєї коханки, – зважується на її вбивство, але так і не доводить справу до кінця, однак все одно його засуджують на смертну кару.

Содержание

Книга перша	4
Розділ I	4
Розділ II	14
Розділ III	24
Розділ IV	37
Розділ V	52
Розділ VI	61
Розділ VII	73
Розділ VIII	83
Розділ IX	88
Розділ X	104
Розділ XI	110
Розділ XII	128
Розділ XIII	138
Розділ XIV	160
Розділ XV	172
Розділ XVI	187
Розділ XVII	197
Конец ознакомительного фрагмента.	200

Теодор Драйзер Американська трагедія Книга 1

Книга перша

Розділ I

Літній вечір, присмерк.

Торговий центр американського міста, де не менш як чотириста тисяч жителів, високі будинки, стіни... Коли-небудь, можливо, стане здаватися неймовірним, що існували такі міста.

І на широкій вулиці, тепер майже затихлій, група, шестеро: чоловік років п'ятдесяти, куценький, товстий, з буйною гривною волосся, що вибивається з-під круглого чорного фетрового капелюха, – надто непоказна особа; на ремені, перекинутому через плече, невеличкий органчик, якими звичайно користуються вуличні проповідники й співаки. З ним жінка, років на п'ять молодша за нього, не така огрядна, але кремезна, одягнена дуже просто, з невродливим, проте не потворним обличчям; вона веде за руку хлопчика років се-

ми і несе біблію та книжечки псалмів. Слідом за ними, трохи віддалік, ідуть дівчинка років п'ятнадцяти, хлопчик дванадцяти і ще дівчинка, років дев'яти; всі вони слухняно, але, здається, без особливого бажання йдуть за старшими.

Спека, але повітря навиває приємну знемогу.

Велику вулицю, якою вони йшли, під прямим кутом перетинала інша, подібна до ущелини; нею рухався в різні боки натовп, машини й трамваї, які безперервно дзвонили, прокладаючи собі дорогу в навальному потоці вуличного руху. Маленька група здавалася, проте, байдужою до всього і тільки намагалася втриматись серед зустрічних потоків машин і людей, щоб вони не заплеснули Ті.

Дійшовши до рогу, де шлях їм перетинала друга вулиця, – вірніш, просто вузький прохід між двома рядами високих будинків, що не мав у цей час жодних ознак життя, – чоловік поставив органчик на землю, а жінка негайно відкрила його, підняла пюпітр і розгорнула широку тонку книгу псалмів. Потім, передавши біблію чоловікові, стала поруч нього, а старший хлопчик поставив перед органчиком маленький складаний стілець. Чоловік – це був батько родини – оглянувся довкола з удаваною впевненістю і проголосив, ніби зовсім не турбуючись тим, чи є в нього слухачі:

– Спочатку ми проспівали хвалебний гімн, і кожен, хто бажає прославити господа, може приєднатись до нас. Грай нам, будь ласка, Естер.

Старша дівчинка, струнка, хоч і з рисами ще не зовсім

дорослої, досі намагалася триматись якнайбільш байдуже й окремо від інших; тепер вона сіла на складаний стілець і почала крутити ручку органчика та гортати книгу псалмів, поки мати не сказала:

– Я думаю, ми почнемо з двадцять сьомого псалма: «Який солодкий бальзам любові Христової».

Тимчасом люди різних професій і різного стану, ідучи додому і помітивши групу з органчиком, нерішуче уповільнювали крок і скося оглядали її, спинялися, щоб довідатися, що тут робиться. З цієї нерішучості, витлумаченої як увага, чоловік біля органчика негайно скористався й проголосив, ніби публіка спеціально зібралася тут послухати його:

– Проспіваймо ж усі разом: «Який солодкий бальзам любові Христової».

Дівчинка почала награвати на органчику мелодію, видобуваючи слабкі, але правильні звуки, і заспівала; її високе сопрано злилося з сопрано матері й дуже непевним баритоном батька. Менша дівчинка й хлопчик, узявши по книжці з купки на органі, тихенько попискували слідом за старшими. Вони співали, а безликий і байдужий вуличний натовп дивився на них, приваблений дивним виглядом цієї непоказної родини, що піднесла голос проти загального скептицизму й індіферентності. В декого прокидалось зацікавлення і співчуття до невеличкої покірної постаті дівчинки біля органа, в інших – до непрактичного й жалюгідного вигляду батька, чий блідо-голубі очі і млява постать у дешевому костюмі свідчи-

ли про його безталання. З усієї групи тільки мати мала ту силу й рішучість, що – які б не були вони сліпі й хибно спрямовані – сприяють якщо не успіхові в житті, то самозбереженню. В ній, більш ніж у будь-кому з інших у групі, видно було переконаність, яка хоч і не походила від достатньої культурності, а проте викликала повагу. Коли б ви бачили, як вона стояла, опутивши руку з книгою псалмів і спрямувавши погляд у простір, ви сказали б: «Так, ось хто попри всі свої недоліки без сумніву прагне робити тільки те, в що вірить».

Хлопчик, втупивши долі очі, неспокійно переступав з ноги на ногу й підспівував не дуже старанно. Високий, але ще незміцнілий, з виразним обличчям, білою шкірою і темним волоссям, він здавався найбільш спостережливим і, безперечно, найвразливішим у цій родині; було зрозуміло, що він невдоволений своїм становищем і навіть страждає від нього. Його більше вабило в житті язичеське, ніж релігійне, хоч він і не цілком усвідомлював це. Безпомилково про нього можна було сказати тепер тільки одно: він не відчував покликання до того, що його примушували робити. Він був надто юний, душа його – надто чуйна до всякого прояву краси й радості, таких чужих абстрактній і невиразній романтиці, що опанувала душі його батька та матері.

І справді, матеріальне й духовне життя родини, членом якої він був, не переконувало його в силі і реальності того, в що, мабуть, так гаряче вірили і що проповідували його мати

та батько. Навпаки, їх постійно непокоїли всілякі турботи, і насамперед матеріальні. Батько завжди читав біблію і виступав з проповідями в різних місцях, і головним чином у «місії», недалеко звідси, – він керував нею разом з матір'ю. Одночасно, скільки розумів хлопчик, вони збирали гроші від різних ділових людей, що цікавились місіонерською роботою чи були схильні до благодійності і, певно, схвалювали батькову діяльність. І все-таки родині було скрутно: завжди вони поганенько одягнені, позбавлені багатьох вигод і втіх, доступних іншим людям. А батько і мати постійно прославляли любов, милосердя й опікування бога про них і про всіх людей. Тут явно щось не так. Хлопчик не міг зрозуміти це до кінця, але все-таки не міг не поважати матір; він відчував внутрішню силу й серйозність цієї жінки, так само як і її ніжність. Незважаючи на важку роботу в місії і на піклування про сім'ю, вона вміла бути веселою чи принаймні не втрачала бадьорості; вона часто вигукувала з глибоким переконанням: «Господь подбає про нас» або: «Господь покаже нам путь», – особливо в такий час, коли нестатки родини надто давалися взнаки. І проте, як могли добре бачити і він, і інші діти, бог не вказував їм жодного виходу, навіть тоді, коли його благодійне втручання в справи родини було аж надто потрібне.

Цього вечора, тиняючись великою вулицею разом з сестрами й братиком, хлопчик палко бажав, щоб усе це закінчилося раз і назавжди чи принаймні щоб йому самому не

доводилось брати в цьому участь. Інші хлопчики не займалися такими речами, і до того ж у цьому було щось жалюгідне і навіть принизливе. Не раз, ще до того, як його почали отак водити вулицями, інші хлопчики дражнили його й сміялися з його батька за те, що той завжди привселюдно розпросторікувався про свою віру й переконання. Батько кожную розмову починав із слів: «Хвала господу», і всі хлопчаки з сусідніх будинків, де вони жили, коли йому було сім років, вигукували, побачивши батька:

– А ось іде старий «хвала господу» Гріфітс!

Або гукали вслід хлопчикові:

– Онде в того сестра грає на органчику! А ще на чому вона грає?

І нащо тільки батько торочить скрізь своє «хвала господу»! Інші так не роблять.

В ньому, як і в тих дітях, що дражнили його, промовляло споконвічне людське прагнення до цілковитої подібності, до стандарту. Але його батько й мати не такі, як усі; вони завжди надто багато захоплювались релігією, а тепер, нарешті, зробили її своїм ремеслом.

Цього вечора, на великій вулиці з високими будинками, – гомінливій, людній, сповненій руху, – він із соромом відчував, що його вихопили з нормального життя і поставили на посміховище. Розкішні автомобілі мчали повз них, люди, гуляючи, поспішали до своїх розваг чи занять, про які він міг лише невиразно догадуватися, веселі молоді пари прохо-

дили, сміючись і жартуючи, малята витріщали очі на нього, – і все хвилювало його відчуттям чогось іншого, кращого, красивішого, ніж його життя, чи, вірніше, життя його сім'ї.

В гулящому й хиткому вуличному натовпі, який безперервно переливався й змінювався біля них, дехто, здавалося, почував, що відносно цих дітей припущена психологічна помилка: деякі штовхали один одного ліктем, досвідченіші й байдужі підсмикували брову і зневажливо всміхались, а більш чуйні й навчені досвідом говорили, що присутність дітей тут зайва.

– Я бачу тут цих людей майже щовечора – двічі або тричі на тиждень щонайменше. – Це говорить молодий клерк. Він щойно зустрівся з своєю подругою і веде її до ресторану. – Мабуть, якесь шарлатанство у вигляді релігії, – додає він.

– Старшому хлопчаківі не до смаку це. Видно, він відчуває себе не на своєму місці. Не гаразд такого хлопчиська виставляти на люди, коли він того не хоче. Адже він нічого не тямить у цих справах, – каже гулящий бродяга років під сорок, один з постійних відвідувачів торгового центра, звертаючись до добродушного з обличчя чоловіка, що спинився поруч.

– Еге, я теж так думаю, – погоджується той, зацікавлений оригінальним обличчям хлопчика. Ніяковість і замішання були помітні на цьому обличчі, коли хлопчик підводив голову; не важко було зрозуміти, що марно й жорстоко примушувати істоту з ще неусталеною вдачею, нездатну збагну-

ти психологічний релігійний сенс того, що відбувається, до участі в подібних прилюдних виступах, більш підхожих для людей дозрілих і вдумливих.

І все ж таки йому доводилось підкорятися.

Двоє молодших дітей – дівчинка й хлопчик – були надто малі, щоб по-справжньому розуміти те, що оточувало їх, і їм було байдуже. А старшій дівчинці біля органчика, мабуть, навіть подобалась увага глядачів і їх слова про її зовнішність і спів, бо не тільки сторонні люди, але навіть батько й мати не раз запевняли, що в неї чудовий, милий голосок, хоч це було не зовсім вірно. Голос був не такий уже хороший, але батьки дівчинки погано розумілися на музиці. Дівчинка була слабенька, худенька, нічим особливо не відзначалася, – в ній не помітно було й ознак духовної сили чи глибини. Недивно, що спів був для неї єдиною можливістю хоч трохи визначитися і звернути на себе увагу.

А батьки вирішили твердо сприяти, як тільки можна, духовному очищенню суспільства, і коли перший псалом був закінчений, батько почав розводитись про ту радість, яка сходить на грішників, що звільняються від тяжких мук совісті з волі господа, завдячуючи його милосердю й любові Христовій.

Клайд, старший хлопчик, і двоє молодших дітей дивилися в землю і лише інколи поглядали на батька; може бути, спадало їм на думку, що все, про що він говорить, і правильно, і важливе, але все ж таки не таке значне й привабливе,

як багато інших речей у житті. Вони вже наслухалися всього цього, і їх юний і палкий розум чекав від життя більшого, аніж оці проповіді на вулицях і в місії.

Зрештою, після другого псалма і після невеликої промови, яку м-с Гріфітс використала, щоб згадати про керовану ними місію, яка містилася на найближчій вулиці, і про їх служіння Христовим заповідям, публіка була вщасливлена третім псалмом і наділена брошурками про спасенну працю місії, а Ейса Гріфітс, глава сім'ї, зібрав деякі добровільні пожертвування. Органчик закрили, складаний стілець склали і дали Клайдові, біблію й книжечки псалмів зібрала м-с Гріфітс, і коли органчик був перекинутий на ремені через плече Гріфітса-старшого, сім'я рушила в напрямі до місії.

Весь цей час Клайд говорив собі, що більше він не хоче займатися цим, що він і його рідні смішні і не схожі на інших людей; «вуличні паяци», сказав би він, коли б міг з усією повнотою висловити свою досаду на вимушену участь у цих виступах; він докладе всіх зусиль, щоб не брати більше участі в них. Нащо вони тягають його за собою? Таке життя не для нього. Іншим хлопчикам не доводиться займатися подібними речами. Більш рішуче, ніж будь-коли, він думав про бунт, який допоміг би йому позбутися всього цього.

Нехай старша сестра ходить по вулицях з органом, – їй це подобається. Молодша сестричка й братик надто малі, їм однаково. Але він...

– Здається, сьогодні ввечері публіка була уважніша, ніж

завжди, – зауважив Гріфітс, ідучи поряд з дружиною. Чарівність літнього вечора вплинула на нього заспокоююче і примусила витлумачити в хороший бік звичайну байдужість людей.

– Справді, в четвер тільки вісімнадцять чоловік узяли брошури, а сьогодні двадцять сім.

– Любов Христа зробить свою справу, – сказав батько, в такій же мірі намагаючись підбадьорити себе, як і дружину. – Мирські турботи і втіхи володіють силою-силенною людей, та коли скорбота навідає їх, декотрі з посіяних нині зерен проростуть.

– Я певна цього. Думка ця завжди підтримує мене. Скорбота й тягар гріха зрештою примусять декого зрозуміти, що їхній шлях хибний.

Вони завернули у вузьку бічну вулицю, з якої вийшли раніше, і, поминувши кілька будинків, увійшли в одноповерховий дерев'яний дім, широкі входні двері якого були пофарбовані в світло-сірий колір. Поперек обох вікон і фільнонок подвійних дверей було написано: «Врата уповання. Місія дисидентів. Молитовні зібрання по середах і суботах від 8 до 10 години вечора. По неділях – об 11, 3 і 8 годині. Двері відкриті для всіх». Під цим написом на кожному вікні були начертані слова: «Бог є любов», а ще нижче дрібнішими літерами: «Скільки часу ти не писав матері?».

Маленька група ввійшла в жовті непоказні двері і зникла.

Розділ II

Цілком можна припустити, що в сім'ї, яка так побіжно рекомендована читачеві, повинна бути своя, відмінна від інших, історія; так насправді й було. Родина ця являла собою одну з психічних і соціальних аномалій, – в її прагненнях і вчинках міг би знайти логіку тільки найвправніший психолог, та й то тільки з допомогою хіміка й фізіолога.

Почнемо з Ейси Гріфітса – глави сім'ї. Це був не занадто обдарований і неврівноважений чоловік – типовий продукт свого середовища і релігійних ідей, нездатний мислити самостійно, але сприйнятливий, а тому й дуже вразливий, до того ж позбавлений будь-якої проникливості й практичного чуття. По суті, важко було зрозуміти, які його бажання і що, власне, приваблює його в житті. З другого боку, як уже було сказано, його дружина мала твердішу вдачу і була енергійніша, та навряд чи властиві їй уявлення про життя були правильніші й практичніші.

Історія цього подружжя цікава для нас лише тією мірою, якою вона стосується їх сина, дванадцятирічного Клайда Гріфітса. Окрім деякої вразливості й романтичності, успадкованих швидше від батька, ніж від матері, цей підліток мав палку уяву і прагнув розібратися в житті і постійно мріяв про те, як би він вийшов у люди, коли б йому пощастило, про те, куди б він поїхав, що побачив би і як по-іншому міг

би жити, коли б було не так, а отак. До п'ятнадцяти років Клайдові було особливо боляче (і йому ще довго потім було боляче згадувати про це), що покликання чи професія його батьків була на думку інших людей чимось мізерним і жалюгідним. Батьки проповідували на вулицях і керували дисидентською місією в різних містах – в Гренд-Ре-підсі, Детройті, Мілуокі, Чікаго, а останнім часом у Канзас-Сіті, і скрізь усі – принаймні хлопчики й дівчатка, яких він зустрічав, – з неприхованим презирством дивились на нього і на його брата й сестер – дітей таких батьків! Не раз, завдаючи прикρόсті батькам, які ніколи не схвалювали подібних проявів характеру, він починав битися з яким-небудь хлопчаком. Але завжди, переможеному чи переможцеві, йому давали зрозуміти, що інші не поважають працю його батьків, вважають її жалюгідною й нікчемною. І він безперервно думав про те, що робитиме, коли дістане змогу жити самостійно.

Клайдові батьки були зовсім нездатні потурбуватися про майбутнє своїх дітей. Вони не розуміли, що кожному з дітей конче потрібно дати якісь практичні чи професійні знання; навпаки, їм, захопленим єдиною ідеєю – нести людям світло євангельської істини, навіть не спало й на думку влаштувати дітей вчитися в якій-небудь одній школі. Вони переїздили з місця на місце, не раз посеред навчального року, шукаючи ширшого поля для своєї релігійної діяльності. Іноді ця діяльність зовсім не давала прибутку, а тому що Ейса не міг заробити багато, працюючи садівником чи агентом по про-

дажу новинок, – єдине, на чому він трохи розумівся, – то в такий час сім'я жила надголодь, одягалася в дрантя, і діти не могли ходити до школи. Та що б не думали про таке становище діти, Ейса і його дружина й за цих обставин зберігали незмінний оптимізм; принаймні вони переконували себе, що зберігають його, і продовжували непохитно вірити в бога і його заступництво.

Сім'я Гріфітсів мешкала в тому ж домі, де містилася місія. І їх помешкання і місія були досить похмурі, щоб викликати нудьгу в будь-якої юної істоти. Вони займали весь нижній поверх старого й непоказного дерев'яного будинку в тій частині Кан-зас-Сіті, що лежить на північ від Бульвару Незалежності і на захід від Труст-авеню; будинок стояв у короткому проїзді під назвою Бікел, що вів до Міссурі-авеню – довшої вулиці, але не менш непоказної. І все поблизу зовсім трохи, але все-таки мало приємно відгонило духом ділового комерційного життя, центр якого давно пересунувся на південний захід від цих місць. Місія Грі-фітсів була кварталів за п'ять від того місця, де двічі на тиждень ці релігійні ентузіасти виступали під відкритим небом зі своїми проповідями.

Другим боком будинок дивився на похмурі задні подвір'я таких самих похмурих будинків. З вулиці двері вели до просторого залу розміром сорок на двадцять п'ять футів: тут були розставлені рядами штук шістдесят складаних дерев'яних стільців і перед ними кафедра; стіни прикрашала карта Свя-

тої землі – Палестини і десятків зо два надрукованих на картоні висловів і текстів, як, наприклад:

«Вино – обманщик; пити – значить впасти в безумство: хто піддається обманові – той не мудрий».

«Якщо в тебе є віра завбільшки з зерно гірчичне, і ти промовиш до цієї гори: «Руш із місця», – вона зрушить, і ніщо не буде неможливе для тебе. Від Матфія 17, 20».

«Бо зле не має майбутнього. Притчі 24, 20».

«Не позирай на вино, як воно червоніє. Як змія, вкусить воно і вжалить, як аспід. Притчі 23—31, 32».

Ці всесильні заклинання були розвішані на брудних стінах, ніби срібні й золоті скрижалі.

Решта помешкання являла собою складну і хитромудру комбінацію кімнат і кімнаток; тут були три маленькі спальні, вітальня вікнами на задній двір і дерев'яні паркани таких самих дворів, потім кухня, вона ж і їдальня, розміром рівно десять квадратних футів, і маленька комірка, де було складене майно місії: брошури, книжечки псалмів, скрині, ящики і всякі інші речі, які могли бути потрібні не щодня, але мали, на думку сім'ї, певну цінність. Ця кімнатка-комірчина межувала безпосередньо з залом, де відбувались молитовні зібрання, і сюди виходили м-р і м-с Гріфітс, щоб думати й молитися перед проповіддю чи після неї, або в тих випадках, коли їм треба було порадитись з приводу чогось.

Не раз Клайд, його сестри і молодший брат бачили, як мати або батько чи обоє разом напучували тут яку-небудь за-

блудну душу, що напівпокаялася й прийшла просити поради чи допомоги (частіш допомоги). Також тут під час найбільших фінансових труднощів батько і мати сиділи й міркували чи, як іноді безпорадно висловлювався Ейса Гріфітс, бламали бога вказати їм вихід із становища. Як пізніше почав думати Клайд, це погано допомагало їм знайти вихід.

І все довкола було таке похмуре й смутне, що Клайдові стала ненависна сама думка про те, щоб жити тут і в майбутньому, а ще більш ненависне – діяти для справи, служникам якої доводилось щоразу вдаватися до когось по допомогу, завжди молитися й випрошувати подачки.

М-с Ельвіра Гріфітс, перш ніж одружитися з Ейсою, була просто напівписьменна дівчина з ферми і дуже мало думала над питаннями релігії. Та, закохавшись у Ейсу, вона заразилася від нього отрутою євангелізму та прозелітизму і захоплено й радісно стала його послідовницею, розділяючи всі його ризиковані вигадки та дивацтва. Її тішила думка, що вона може проповідувати, співати псалми, що вона здатна переконувати й підкоряти собі людей силою «слова божого». Це давало їй певне моральне задоволення і зміцнювало бажання працювати разом з чоловіком.

Коли-не-коли деякі слухачі йшли за проповідниками до їх місії або, почувши про її існування, приходили туди пізніше – дивні, морально неврівноважені й нестійкі люди, яких можна знайти скрізь. Усі роки, поки Клайд ще не міг розпоряджатися собою, він був зобов'язаний допомагати бать-

кам під час цих зібрань. І завжди його більше дратували, ніж зворушували всі ці чоловіки й жінки, які приходили до місії; частіше це були чоловіки; робітники, що відбилися від роботи, бродяги, п'яниці, невдахи, безпорадні й потворні, які, здавалося, збиралися сюди тому, що їм нікуди було більше йти. І завжди вони проголошували про те, як бог, або Христос, або божественне милосердя врятували їх від того чи іншого лиха, і ніколи не говорили про те, що самі врятували хоч кого-небудь. І завжди батько й мати казали «амінь» і «слава господу» і співали псалми, а потім збирали в присутніх гроші на витрати для утримання приміщення; збирали, як він догадувався, дуже мало: ледве вистачало на те, щоб підтримувати мізерне існування місії.

Тільки одно по-справжньому цікавило Клайда в зв'язку з його батьками: якщо він вірно розумів, десь на Сході – в маленькому місті під назвою Лікурґ, поблизу Утіки – існував його дядько, батьків брат, який жив зовсім по-іншому. Цей дядько – його звали Семюел Гріфітс – був багатий. З випадкових слів, зронених батьками, Клайд зрозумів, що дядько чимало міг би для нього зробити, коли б тільки захотів, що він крутий, спритний ділоқ, що в Лікурзі він має чудовий будинок і велику фабрику комірців та сорочок, на якій працює не менш як триста робітників; у дядька є син, приблизно одного віку з Клайдом, і дочки – здається, дві. Всі вони жили в розкошах у цьому самому далекому Лікурзі, – уявляв Клайд. Ці відомості, певно, так чи інакше дійшли на Захід

через людей, які знали й Ейсу, і його брата, і їх батька. Клайд уявляв собі дядька якимось Крезом, що живе в достатку і розкошах там, на Сході; а тут, на Заході, в Канзас-Сіті, він, його батьки, його брат і сестри сяк-так перебивалися з дня на день: їх постійною долею була жалюгідна безвихідна злиденність.

Але ніщо йому не допоможе, якщо тільки він сам не зуміє зарадити собі, – Клайд рано зрозумів це. Років п'ятнадцяти, навіть трохи раніше, Клайд почав розуміти, що до його виховання, як і до виховання його сестер і брата, батьки поставились, на жаль, дуже недбало. Тепер йому буде дуже важко наздогнати своїх ровесників, оскільки навіть у більш заможних родинах хлопчаків і дівчаток спеціально вчать, готуючи їх до тієї чи іншої професії. З чого він міг почати за таких умов? З тринадцяти років він став проглядати газети (в дім Гріфітсів їх ніколи не допускали, бо читання їх вважалося вже надто «мирським» заняттям) і з оголошень довідався, що скрізь потрібні або вже кваліфіковані робітники, або хлопчики, щоб навчати їх таким професіям, які в даний момент його не цікавили. Як кожен середній молодий американець з типово американським поглядом на життя, він вважав, що проста фізична праця нижча за його гідність. Як! Стояти біля верстата, класти цеглу, зробитися теслею, штукатуром або водопровідником, коли такі ж, як він, хлопчики стають клерками або помічниками фармацевтів, або бухгалтерами чи рахівниками в банках та по різних конторах! Яке

мізерне, принизливе життя, анітрохи не краще за теперішнє: ходити в старому одязі і так рано вставати вранці, і виконувати всю оту нудну роботу, яку доводиться виконувати людям фізичної праці!

Так, Клайд був у такій же мірі гонористий і гордий, як і бідний. Він був з тих людей, які вважають себе особливими, не схожими на інших. Він ніколи не почував себе невіддільною частиною своєї сім'ї і не усвідомлював по-справжньому, що чимось зобов'язаний тим, завдячуючи кому з'явився на світ. Навпаки, він був схильний гудити своїх батьків – що правда, не занадто різко й гостро, з цілковитим розумінням їх якостей і здібностей. Та, вмючи так розсудливо оцінювати інших, він, проте, до шістнадцяти років не був здатний скласти який-небудь план дій для самого себе і хапався то за те, то за інше.

На цей час в ньому заговорило чуття мужчини: його вабила й хвилювала краса дівчат, і йому хотілося знати, чи може він теж подобатись їм. І, природно, в зв'язку з цим він тепер був неабияк заклопотаний власною зовнішністю й одягом: який у нього вигляд і який вигляд у інших юнаків? Йому було боляче розуміти, що він погано одягнений, не такий гарний і цікавий, яким міг би бути. Що це за горе народитися бідним, нізвідки не чекати допомоги і не мати змоги допомогти самому собі!

Намагаючись вивчити себе в усіх дзеркалах, які тільки траплялись йому, Клайд переконувався, що він зовсім не по-

твора: прямий, добре окреслений ніс, високе біле чоло, хвилясте блискуче чорне волосся й очі чорні, часом зажурені. Проте розуміння того, що його сім'я така мізерна і що через професію та зв'язки його батьків у нього ніколи не було і не буде справжніх друзів, дедалі дужче гнітило його й породжувало меланхолію, яка не обіцяла йому в майбутньому нічого доброго. Іноді він пробував збунтуватися, а потім впадав у заціпеніння. Заглибившись у думки про батьків, він забував про свою зовнішність, – він був і насправді гарний з обличчя і привертав цим до себе погляди, – і витлумачував не на свою користь зацікавлені, зневажливі й одночасно знадливі погляди, які кидали на нього дівчата зовсім іншого кола, намагаючись дізнатися, – подобаються вони йому чи ні, сміливий він чи боязкий?

Але ще до того, як Клайд почав хоч щось заробляти, він завжди мріяв: ах, коли б у нього були, як у деяких юнаків, хороший комірець, тонка сорочка, гарне взуття, добре пошитий костюм, елегантне пальто! О, гарний одяг, комфортабельне помешкання, годинник, персні, булавки... скільки юнаків франтять усім цим! Багато хлопчиків його віку – вже справжні денді! Деякі батьки дарували своїм синам – його одноліткам – автомобілі в повну власність. Клайд бачив, як вони, наче мухи, літали туди й сюди по головних вулицях Канзас-Сіті. І з ними були гарненькі дівчата. А в нього нічого немає. І ніколи не було.

А світ такий багатий на можливості, і стільки довкола лю-

дей, що мають щастя й успіхи. До чого ж йому взятися? Який шлях обрати? Чому навчитися, щоб мати змогу висунутись? Він не міг відповісти. Він не знав. А ці дивні люди – його батьки – самі не були досить знаючими і нічого не могли йому порадити.

Розділ III

Одна подія, гнітюче вплинувши на всю сім'ю Гріфітсів, посилила й хмурий настрій Клайда саме тоді, коли він намагався зробити якийсь практичний висновок: його сестра Еста ("її він особливо любив, хоч між ними й було мало спільного) втекла від батьків з одним актором, який приїздив на гастролі до місцевого театру й мимохідь захопився нею.

Треба сказати, що Еста, хоч і дістала суворе моральне виховання й була часом сповнена релігійного запалу, все-таки була просто безвольною дівчиною, людиною почуття, яка ще сама не знала, чого хоче. Атмосфера, в якій жила Еста, була їй глибоко чужа. Подібно до величезної більшості людей, що приймають релігію тільки на словах, вона завчила всі догмати віри ще в ранньому дитинстві, сама того не помічаючи, а зміст цих щоденно повторюваних слів і досі залишався для неї незрозумілий. Вона не мала самостійних думок – від них її оберігали батьківські повчання, закон чи «одкровення», що досить добре захищали її, поки всьому цьому не стали суперечити інші теорії, інші положення, зовнішні чи навіть внутрішні спонування. Та можна було наперед сказати, що як тільки така суперечність настане, релігійність, не підкріплена її власним переконанням і не викликана особливостями її характеру, не витримає й першого поштовху. Думки і почуття Ести, як і її брата Клайда, постійно оберта-

лись навколо кохання, приємного й легкого життя, – речей навряд чи сумісних з релігійними ідеями про самозречення чи самопожертву. Весь її внутрішній світ і всі її мрії суперечили цим вимогам релігії.

Але вона не мала ні сили Клайда, ні його здатності до опору. Вона була пасивної вдачі, з невиразним потягом до гарних суконь, капелюшків, туюфельок, стрічок і іншого, подібного до цього, а релігія забороняла їй мріяти про це. Ранками і вдень після школи чи ввечері вона проходила довгими людними вулицями. Їй подобались дівчата, що гуляли під руку й пошепки звіряли одна одній якісь секрети; подобались юнаки, – під їх дурущами і забавною невгомністю, властивою молодій тварині, відчувалися сила й значення того настійливого, інстинктивного прагнення знайти собі пару, яке криється за всіма думками і вчинками молодої істоти. І коли Еста часом помічала десь на розі чи в під'їзді закохану пару або зустрічала жагучий, допитливий погляд якогось шукача пригод, в ній самій прокидалось невиразне хвилювання, нервові тремтіння, яке голосно промовляло на користь усіх видимих і відчутних радостей земного життя, а не на користь безплотних радостей неба.

І погляди юнаків пронизували її, як невидиме проміння, бо вона була гарна і щогодини ставала ще краща. І настрої молодих людей збуджував у ній відгук, викликав ті перетворювальні хімічні реакції, які лежать в основі всієї моральності й аморальності світу.

Одного разу, коли вона поверталася додому з школи, якийсь хлопець заговорив з нею, тому що вона, здавалося, всім своїм виглядом викликала це. І мало що могло б спинити її, бо вона мала хоч і не пристрасну, але піддатливу вдачу. Проте вдома її так муштрували, повчаючи, як необхідно додержувати скромності, стриманості, чистоти і тому подібного, що, принаймні в даному разі, не було небезпеки негайного падіння. Але за цією першою атакою були інші, вона почала приймати залицяння або не так швидко втікала, і поступово була зруйнована та стіна стриманості, яку побудувало дане їй виховання. Вона стала спритною і затаювала від батьків свої пригоди.

Траплялося, що молоді люди, не слухаючи її протестів, проводили її, пробували говорити з нею. Вони перемогли ту надмірну боязкість, яка спочатку допомагала їй відстороняти їх. Вона стала бажати нових зустрічей, мріяти про якусь радісну, чудову, безтурботну любов.

Так поволі, але невтримно росли в ній ці настрої й бажання, – і тут, нарешті, з'явився цей актор, один з тих пихатих, вродливих і грубих чоловіків, у яких тільки і є, що вміння одягатися та зовнішній лоск, але ні моралі, ні смаку, ні ввічливості, ані хоч би справжньої ніжності; зате в ньому було багато чоловічої привабливості, і він зумів за один тиждень, після кількох зустрічей, так запаморочити голову Есті, що вона опинилася цілком у його владі. А він по суті був майже байдужий до неї. Для цього пошляка вона була просто

дівчиськом, одною з багатьох – досить гарненька, сповнена почуттів недосвідчена дурка, яку можна взяти кількома ніжними словами, – треба тільки удати з себе закоханого й пообіцяти їй в майбутньому, коли вона стане його дружиною, щасливе, привільне життя, подорожі по нових місцях.

Але ті ж слова говорив би й справжній закоханий, який залишився б вірний назавжди. Вона повинна зробити тільки одно, запевняв він: поїхати звідси з ним і стати його дружиною зразу, не гаючись. Нащо зволікати, коли зустрічаються такі створені один для одного люди, як вони? Тут, у цьому місті, є перешкоди для їхнього шлюбу, – він не може пояснити, які саме, це стосується його друзів; але в Сент-Луїсі є в нього друг-пастор, який повинчає їх. У неї будуть нові гарні плаття, яких вона ще ніколи не бачила, чарівні пригоди, любов. Вона подорожуватиме з ним і побачить широкий світ. Вона не матиме ніяких клопотів і тривоги, їй доведеться тільки піклуватися ним... Для неї все це було правдою – словесним виявом щирої пристрасті; для нього ж це був старий і зручний спосіб зваблювання, яким він часто користувався й до того, і не без успіху.

І за один тиждень, протягом якого вони зустрічались уривками – то вранці, то ввечері, це немудре чарівництво завершилось успіхом.

Якось у квітні, в суботу ввечері, Клайд досить пізно повернувся додому після тривалої прогулянки (він будь-що намагався уникнути звичайних своїх обов'язків під час субот-

нього молитовного зібрання) і застав батька і матір, стривожених зникненням Ести. Вона за звичаєм грала на органі й співала під час цього зібрання і була, здавалося, така ж, як завжди. Потім вона пішла до своєї кімнати, сказавши, що почуває себе не зовсім добре і рано ляже в постіль. Але об одинадцятій годині, якраз перед приходом Клайда, мати випадково заглянула до кімнати Ести й виявила, що її немає ні там, ні будь-де поблизу. Якась зміна в кімнаті – не видно було суконь і деяких дрібничок, зник старий чемодан – привернула увагу матері. Обшукали весь будинок і переконалися, що Ести ніде немає; тоді Ейса вийшов на вулицю й пройшов по ній з кінця в кінець. Еста іноді гуляла сама або просто виходила у вільний час посидіти під вікнами місії.

Але й тут шукали її даремно. Тоді Клайд та батько пройшли дорогу і далі по Міссурі-авеню. Ести ніде не було. Опівночі вони повернулися, і тоді, звичайно, хвилювання в домі зросло ще більше.

Спочатку припустили, що Еста, нічого не сказавши, пішла кудись на прогулянку; та коли годинник вдарив о-пів на першу, потім о першій, потім о-пів на другу, а Ести все не було, вони вже хотіли повідомити поліцію. Але тут Клайд, зайшовши до сестриної кімнати, побачив на її маленькому дерев'яному ліжку приколоту до подушки записку – послання, якого не помітила мати. Він кинувся до неї, охоплений передчуттям; адже ж він не раз питався в себе, яким чином повідомить батьків, коли зважиться потай поїхати від них:

він знав, що з доброї волі вони ніколи не дозволять йому їхати від них, якщо тільки самі не передбачать усе до дрібниць. І ось тепер зникла Еста, і ось записка від неї – звичайно, така ж, яку міг би залишити й він. Клайд нетерпляче схопив її, поспішаючи прочитати, але в цю мить до кімнати ввійшла мати і, побачивши у нього в руках аркушик паперу, вигукнула:

– Що це? Записка? Від неї?

Він подав їй записку, мати розгорнула її і швидко прочитала. Клайд помітив, як широке суворе обличчя матері, завжди червонувато-смугливе, побіліло, коли вона повернулася до дверей. Її великий рот стиснувся в різку пряму лінію. Велика ж дужа рука, тримаючи маленьку записку, ледь-ледь тремтіла.

– Ейса! – гукнула мати, входячи до сусідньої кімнати, де на неї чекав чоловік; кучеряве сивіюче волосся на його круглій голові розпатлалося. – Прочитай це!

Клайд, що пішов за матір'ю, побачив, як батько нервово схопив записку пухлою рукою, і його зів'ялі, вже по-старечому зморщені губи дивно пересмикнулися. Кожен, хто добре знав його, сказав би, що саме з таким виглядом Ейса й раніш сприймав суворі удари долі.

– Тц! Тц! Тц! – тільки це він спочатку й вимовив – звук, що здався Клайдові надто невиразним. Нове: «Тц! Тц! Тц!», і Ейса почав похитувати головою з боку на бік. Потім з словами: «Як ти думаєш, чому вона це зробила?» він повернувся й

уоставився на дружину, а та у відповідь безпорадно дивилась на нього. Потім він почав ходити туди й назад по кімнаті, заклавши за спину руки, роблячи куцими ногами неприродно великі кроки і похитуючи головою, і знову вимовив своє безглузде «Тц! Тц! Тц!».

М-с Гріфітс завжди дужче почувала, жвавіше на все відзивалася, ніж її чоловік, – і тепер, в цьому тяжкому випробуванні, вона поводитися інакше, живіше. Якесь обурення, невдоволення життям разом з видимим фізичним стражданням, здавалося, тінню пройшло по ній. Як тільки чоловік підвівся, вона простягла руку і, взявши у нього записку, уткнулась в неї; на обличчі її з'явився жорстокий, але одночасно страдницький вираз. Вона мала вигляд вкрай схвилюваної й розсердженої людини, що намагається і не може розплутати якийсь вузол, прагне зберегти самовладання і не скаржитись і все-таки скаржитись гірко й гнівно. Позаду були довгі роки сліпої віри й служіння релігії, і тому її обмеженому розумові здавалося, що справедливо було б увільнити її від такого горя. Де ж був її бог, її Христос, в годину, коли відбувалося таке очевидне зло? Чому він не допоміг їй? Як він пояснить це? Де його біблейські обітниці? Його одвічне керування? Його вславлене милосердя?

Клайд бачив, що перед лицем такого величезного нещастя їй важко знайти відповідь, – принаймні відразу. Але зрештою, – Клайд знав це наперед – їй без сумніву пощастить у цьому. Бо й вона, і Ейса, як і всі фанатики, в якомусь за-

сліпленні уперто відокремлювали бога від зла, помилок та нещасть, хоч і визнавали за ним, незважаючи ні на що, вищу могутність. Вони шукатимуть корінь зла в чомусь іншому – в якійсь підступній, зрадницькій, брехливій силі, яка наперекір божественному всезнанню і всемогутності все ж таки спокушає й обманює людей, і врешті-решт знайдуть пояснення в гріховності й зіпсованості людського серця – серця, яке створив бог, але яким він не керує, бо не хоче керувати.

Але зараз тільки біль і гнів бушували в матері; і все ж таки її губи не кривилися судорожно, як у Ейси, і в очах не було такого глибокого розпачу, як у нього. Вона відступила на крок, знову майже сердито перечитала лист і сказала Ейсі:

– Вона втекла з кимось, але не пише...

Вона раптом спинилась, згадавши про присутність дітей: Клайд, Джулія і Френк – усі були тут, і всі напружено, з цікавістю і недовір'ям дивились на неї.

– Іди сюди, – сказала вона чоловікові, – мені треба поговорити з тобою. А ви всі йшли б спати, – додала вона, звертаючись до дітей, – ми зараз повернемося.

Разом з Ейсою вона швидко пройшла до маленької кімнатки, що межувала з залом місії. Діти почули, як клацнув вимикач, як батьки заговорили стиха, і всі троє багатозначно переглянулись, хоч Френк був надто малий (йому минуло тільки десять років), щоб зрозуміти до ладу, що сталося. Навіть Джулія навряд чи цілком розуміла, що сталося. Але Клайд, більш обізнаний з життям, почувши фразу ма-

тері: «Вона втекла з кимось», прекрасно все зрозумів. Есті остогидло все це так, як і йому. Може, вона втекла з одним з тих франтів, яких він бачив на вулицях з вродливими дівчатами? Але куди? І що це за людина? В записці щось сказано, але мати не дозволила йому прочитати її. Занадто швидко відібрала. Шкода, що йому не пощастило нишком першому заглянути в неї.

– Як ти думаєш, вона зовсім втекла? – з сумнівом спитав він Джулію, коли батьки пішли. Джулія здавалась блідою й розгубленою.

– Звідки я знаю! – відповіла вона дещо роздратовано: горе батьків і вся ця таємничість схвилювали, її не менш, ніж вчинок Ести. – Вона мені нічого не казала. Я думаю, їй було соромно.

Джулія, стриманіша й спокійніша, ніж Еста і Клайд, завжди була ближча до батьків і тому засмутилась тепер дужче за інших дітей. Щоправда, вона не цілком розуміла, що сталося, але про дещо догадувалася, бо й вона часом розмовляла з іншими дівчатками, тільки стримано і обережно. Більш за все її сердило, що Еста обрала такий спосіб залишити сім'ю: втекла з дому потай від батьків, від братів, від неї, завдала батькам такого страшного горя! Це жахливо! Повітря було насичене лихом.

Батьки радилися в маленькій кімнатці, а Клайд сидів, глибоко замислившись: напружено й допитливо він думав про життя. Що ж зробила Еста? Невже це, як він із страхом при-

пускав, одна з тих жахливих втеч, одна з тих не дуже гарних любовних історій, про які постійно шепталися хлопчаки на вулицях і в школі? Яка ганьба, коли це так! Вона може ніколи не повернутися. Вона втекла з якимось чоловіком. В цьому, звичайно, криється щось ганебне й погане для дівчини, бо він завжди чув, що всі пристойні взаємини між юнаком і дівчиною, між чоловіком і жінкою завжди призводять до одного – до шлюбу. І ось, на додаток до всіх інших нещасть їх сім'ї, Еста зважилася на таке! Звичайно, їх життя, і без того досить похмуре, тепер стане ще похмуріше.

Скоро повернулися батьки. В обличчі м-с Гріфітс, все ще напруженому й засмученому, щось змінилося: може, в ньому тепер менше було розпачу, більше безнадійної покори.

– Еста вирішила поїхати від нас, у всякому разі на деякий час, – сказала вона, побачивши, що діти з цікавістю чекають пояснень. – Ви не повинні тривожитись за неї й багато думати про це. Я певна, що вона через якийсь час повернеться. Поки що, з деяких причин, вона пішла своїм шляхом. Нехай буде воля господня! («Благословенне ім'я господя», – вставив Ейса.). Я думала, що вона була щаслива серед нас, але, мабуть, я помилялась. Очевидно, вона сама повинна пізнати життя. (Тут Ейса знову вимовив своє: «Тц! Тц! Тц!»). Але ми не повинні погано думати про неї. Це ні до чого. Нехай керує нами лише любов і доброта.

Проте вона вимовила це з деякою суворістю, що суперечила змістові її слів; голос її дзвенів.

– Ми можемо тільки сподіватися, що вона незабаром зрозуміє, який безумний і легковажний її вчинок, і повернеться додому. Вона не може бути щаслива на тім шляху, на який ступила. Це не путь господа і не його воля. Вона надто молода і помилилася. Але ми прощаємо їй. Ми повинні простити. Наші серця повинні бути завжди відкриті для неї, повинні бути сповнені любові і ніжності.

Вона говорила, ніби звертаючись до великої аудиторії, та голос її звучав суворо й печально, обличчя було холодне, застигле.

– Тепер ідіть спати. Нам залишається тільки покладати надії на милость божу і молитися вранці, опівдні і ввечері, щоб ніяке зло не спіткало її. Так, хотіла б я, щоб вона не робила цього, – додала вона без будь-якого зв'язку з тим, що сказала раніше, очевидно, думаючи не про дітей, які стояли перед нею, а тільки про Есту.

Але Ейса!

«Що за батько!», – часто думав згодом Клайд.

Окрім власного горя, він, здавалося, ще здатний побачити глибше горе дружини, – але нічого більше! Увесь цей час він стояв з безглуздим виглядом, нахиливши голову набік, – куценький, сивий, кучерявий, мізерний.

– Хай буде благословенне ім'я господнє, – вставляв він час від часу. – Ми не повинні закривати перед нею наші серця. Так, так, ми не повинні осуджувати. Ми повинні тільки покладати надії на краще. Так, так! Хвала господу! Звеличмо

господа! Амінь! О так! Тц! Тц! Тц!

– Якщо хто-небудь питає, де Еста, – по паузі продовжила м-с Гріфітс, навіть не подивившись у бік свого чоловіка і звертаючись до дітей, що обступили її, – ми повинні будемо сказати, що вона поїхала до моїх родичів у Тонаванду. Це не зовсім так, але ж ми й самі не знаємо правди, не знаємо точно, де вона... До того ж вона може незабаром повернутись. Отже, ми не повинні говорити про неї нічого поганого, поки не дізнаємось про все.

– Так, хвала господу, – стиха відгукнувся Ейса.

– Отже, якщо хто-небудь питає про неї, поки нам самим нічого невідомо, треба відповідати так, як я сказала.

– Звичайно, – промовив Клайд послужливо, а Джулія додала:

– Гарзд.

М-с Гріфітс замовкла і суворо, але водночас ніби прохаючи пробачення, подивилась на дітей. Ейса знову вимовив: «Тц! Тц! Тц!», і потім дітей послали спати.

Клайдові дуже кортіло довідатися, що ж було в листі Ести, але він з тривалого досвіду переконався, що мати нічого не скаже йому, коли не вважатиме це за потрібне; і він пішов до своєї кімнати, почувуючи втому. Чому батьки більше не шукали Есту, якщо була надія знайти її? Де вона тепер, у цю хвилину? Деся у дорозі, в поїзді? Мабуть, вона не хоче, щоб її знайшли. Певно, їй було тут так само нестерпно, як і йому. Ще зовсім недавно він сам думав піти звідси куди-небудь,

уявляв собі, як би поставилась до цього сім'я, і от сестра випередила його. Як це вплине на його рішення і на його вчинки в майбутньому? Насправді, незважаючи на горе батька й матері, Клайд не міг дивитись на втечу сестри, як на велике нещастя, – в усякому разі не на саму втечу. Це був просто ще один доказ, що в домі не все гаразд. Вся діяльність місії не мала ніякого значення. В усіх цих релігійних почуттях і розмовах теж мало глузду. Вони не врятували Есту. Певно, вона так само, як і він, не дуже вірила в усе це.

Розділ IV

Прийшовши до такого висновку, Клайд став наполегливіше, ніж будь-коли до того, думати про своє майбутнє. Він вирішив, що повинен на щось зважитись і якнайшвидше. Досі йому щастило знайти тільки таку роботу, за яку беруться хлопчики дванадцяти-п'ятнадцяти років: якось улітку він допомагав газетяреві розносити газети; друге літо (а по суботах і взимку) працював на складі магазину стандартних цін: відкривав ящики й розпаковував товари, за що діставав щедрі винагороду – п'ять доларів щотижнево, – суму, яка здавалась йому тоді цілим багатством. Він почував себе багатцем і, наперекір батькам, які вважали і театр, і кіно справою не тільки мирською, а й гріховною, зрідка відвідував ці заборонені місця, десь на гальорці. Такі розваги доводилось приховувати від батьків. Але це не стримувало Клайда. Він вважав, що має право розпоряджатися своїми грошима і навіть брати з собою молодшого брата Френка, який був радий піти з ним і жодного разу не проговорився.

Трохи пізніше, того ж року, Клайд вирішив залишити школу, бо відчував уже сам, що надто відстав; він влаштувався помічником продавця содової води в аптекарському магазині середньої руки; магазин був поруч з театром і ніби перебував під його заступництвом. Клайд випадково побачив оголошення: «Потрібен хлопчик» (він ішов повз по

дорозі до школи). Потім він поговорив з молодим продавцем, до якого Клайд мав піти в помічники і який погоджувався навчити його нової професії, якщо Клайд буде тямущий і послужливий; з цієї розмови Клайд зрозумів, що коли він навчиться цього мистецтва, то зможе заробляти п'ятнадцять чи навіть вісімнадцять доларів щотижнево. Як він чув, стільки одержують двоє службовців у магазині Струда на розі Чотирнадцятої і Балтімор-стріт. Магазин, куди хотів найнятися Клайд, платив, проте, тільки дванадцять доларів – звичайну платню в таких закладах.

Та щоб опанувати цю справу, як повідомили його, потрібний час і дружня допомога досвідченої людини. Якщо він хоче стати сюди на роботу й одержувати спочатку п'ять доларів (обличчя Клайдові витяглося), – ну, скажімо, шість, – він швидко навчиться робити солодкі напої і присмачувати сиропами різноманітні сорти морозива. Але спочатку Клайд буде за учня, отже, він повинен мити й чистити сифони і весь посуд на прилавку і, зрозуміло, о-пів на восьму відчиняти магазин, підмітати в ньому, витирати порошок, а також виконувати різні доручення, які може дати йому власник цього закладу. В такі хвилини, коли його безпосереднє начальство, м-р Зіберлінг – самовпевнений і балакучий двадцятирічний франт, – буде перевантажений замовленнями, він передовірить Клайдові виготовлення нескладних коктейлів, що складаються з лимонаду, кока-кола і тому подібного.

І от Клайд, порадившись з матір'ю, вирішив прийняти цю

вигідну пропозицію. По-перше, розраховував він, тут можна буде безплатно поласувати морозивом, – немала перевага. По-друге, як він думав у той час, це відкриє йому шлях до якоїсь професії, чого йому дуже бракувало. Потім – і це теж велика перевага – йому доведеться затримуватись на роботі пізно, до дванадцятої ночі, а замість цього він матиме вільні години вдень. Отже, вечорами він не буде вдома і не відвідуватиме вечірніх класів о десятій годині. Від нього вже не зможуть вимагати допомоги на молитовних зібраннях, хіба що в неділю, та й неділями він теж буде зайнятий після обіду і ввечері.

І до того, продавець содової води регулярно може одержувати контрамарки від адміністратора сусіднього театру, фойє якого з'єднане бічними дверима з магазином, – ця близькість дуже тішила Клайда. Так цікаво працювати в магазині, який тісно зв'язаний з театром.

Та найголовніше – на втіху, а часом і на відчай Клайдові, – перед кожним спектаклем, а в дні ранкових спектаклів і після них тут збиралися статистки; вони приходили поодиноці або групами, сідали біля прилавка, балакали, сміялися і пудрилися. І Клайд, недосвідчене пташеня, незнайомий із звичаями світу, із звичками й манерами жінок, не переставав милуватися з краси цих відвідувачок, їх сміливості, самовпевненості і грації.

Перемиваючи склянки, накладаючи морозиво, наливаючи сиропи, вкладаючи на підносах лимони й апельсини, він

уперше в житті міг зблизька спостерігати цих дівчат. Вони – просто чудові! Майже всі так добре, пишно одягнені, – персні, брошки, чудесні капелюшки, хутра, гарні туфлі! І так часто він чув розмови про найцікавіші речі: про пікніки, танці, обіди, бачені ними спектаклі, про гулянки на околицях Канзас-Сіті, про те, чим відрізняється теперішня мода від торішньої, і про чарівність деяких акторів та актрис, особливо акторів, що грають зараз у місті або приїдуть на гастролі. Дома Клайд ні про що подібне не чув.

І дуже часто то одна, то друга з цих юних красунь була з яким-небудь молодим кавалером у фраку, в крохмальній маніжці, в циліндрі, галстуку метеликом, білих лайкових рукавичках, лакових черевиках, – у костюмі, що в той час здавався Клайдо-ві останнім словом доброго тону, краси, елегантності і благополуччя. Носити такий костюм з таким невимушеним виглядом! Розмовляти з дівчиною так спокійно і вільно, як ці франти! От найвища справність! Жодна вродлива дівчина, здавалося тоді Клайдові, і дивитись на нього не буде, якщо він не матиме такого костюма. Це конче потрібно, це головне! І якщо тільки Клайд досягне цього, – зуміє отак одягтися, – хіба це не означатиме, що він твердо став на шлях, який веде до блаженства? Всі радості життя, звичайно, відкриються перед ним. Ласкаві усмішки! Таємні потиски рук, і, може, його рука навколо дівочої талії... поцілунок... обіцянка одружитися... і потім, потім...

І все це – немов раптовий промінь світла після довгих

років, коли треба було без кінця-краю ходити з батьком і матір'ю вулицями, сидіти на молитовних зібраннях, вислухувати невимовних, безглузких диваків, – людей, що занепали й збилися з пуття, – про те, як Христос врятував їх і що бог зробив для них. Будьте певні, тепер він позбудеться всього цього. Він працюватиме й буде збирати гроші, і вийде в люди... Воістину, цей нескладний, але зразковий добір банальностей сяяв, як чудо духовного переродження, справжній міраж, що виник перед спраглим подорожанином – жертвою пустелі.

Проте Клайд швидко переконався, що одне погане в його новому становищі: хоч тут і можна було навчитися робити різні суміші фруктових напоїв і заробляти дванадцять доларів на тиждень, – це зовсім не давало виходу честолюбним надіям і прагненням, які пожирали його. Альберт Зіберлінг, його безпосереднє начальство, твердо вирішив зберегти для себе одного як таємниці ремесла, так і найприємнішу частину роботи. І до того він, спільно з їх хазяїном-аптекарем, вважав, що Клайд не тільки повинен допомагати йому, Зіберлінгові, у виготовленні напоїв, але ще й бігати з усякими дорученнями хазяїна, а це забирало в Клайда мало не весь його робочий день.

Одно слово, Клайдові було мало користі від цієї роботи: він ніяк не міг одягтися краще, ніж раніше. Гірше того, Клайда гнітило, що в нього дуже мало грошей, майже немає знайомих і зв'язків. По суті, він був зовсім самотній поза

своєю сім'єю, – та чи не такий же самотній і в сім'ї?

Втеча Ести несприятливо відбилася на місіонерській діяльності в Канзасі. І тому що Еста не повернулася, Клайдові батьки почали думати про переїзд, поки не було кращого варіанту, до Денвера, штат Колорадо. Але Клайд рішуче не хотів їхати з ними. «Яка від цього користь? – питався він у самого себе. – Там просто буде ще одна місія, точнісінько така ж, як і тут».

Він завжди жив з батьками – в помешканні при місії на вулиці Бікел і не міг зносити це життя. З одинадцяти років, з того часу як сім'я переїхала до Канзас-Сіті, він соромився приводити знайомих хлопчиків до себе додому. Тому він ніколи не мав друзів, а гуляв і грався майже завжди один або з братом і сестрами.

Але тепер йому шістнадцять років, він уже досить дорослий, щоб жити по-своєму, і хоче позбутися такого життя. Проте він дуже мало заробляв – не досить, щоб прожити самому, і йому бракувало ще вміння й сміливості для того, щоб улаштуватися краще.

Все ж таки, коли батьки заговорили про переїзд до Денвера і, не припускаючи й думки, що Клайд не захоче поїхати з ними, згадали про можливість для нього одержати там роботу, Клайд почав помалу натякати, що йому краще залишитися тут. Він любить Канзас-Сіті. Яка користь від зміни? Тут у нього є робота, а може, він знайде і щось краще. Та батьки, пам'ятаючи про долю Ести, дуже вагалися. Що мо-

же вийти з його спроби так рано почати самостійне життя? Де він житиме після їх від'їзду? З ким? З якими впливами зустрінеться в житті і хто буде поруч нього, щоб дати добру пораду, спрямовувати його по шляху чеснот, шляху, яким простували вони самі? Про все це слід подумати.

Клайд був дуже наляканий: переїзд до Денвера здавався неминучим і наближався з кожним днем; на додаток якраз у цей час містер Зіберлінг, через свою надмірну люб'язність до жіноцтва, втратив посаду; в аптекарському магазині з'явився новий старший продавець, кощавий і похмурий; до того ж, певно, він не хотів мати Клайда за свого помічника. І Клайд вирішив піти звідси, але не відразу: спочатку, бігаючи по місту з усякими дорученнями, він спробує підшукати собі іншу посаду. І ось одного разу йому спало на думку звернутися до продавця прохолодних напоїв у великому аптекарському магазині при головному готелі міста; готель цей, чудовий дванадцятиповерховий будинок, здавався Клайдові квінтесенцією розкоші й комфорту. Його вікна були щільно завішені, головний вхід (Клайд ніколи не зважувався заглянути далі) був вигадливим сполученням скла і заліза; за дверима було видно мармуровий коридор, обставлений пальмами. Клайд часто проходив повз готель, з хлоп'ячою цікавістю міркуючи над тим, яке ж там, усередині, життя? Біля під'їзду завжди чекало стільки таксі та приватних автомобілів!

У цей день, відчуваючи, що треба почати діяти, Клайд увійшов до аптекарського магазину, що містився в примі-

щенні готелю і виходив на Чотирнадцяту й Балтімор-стріт. Побачивши касирку в маленькій скляній будці біля входу, Клайд спитав, хто в них тут відає продажем содової води.

Зацікавлена його боязкими й невпевненими манерами, а також його глибокими, ніби благаючими очима, касирка догадалася, що хлопчик шукає роботи.

– А ось містер Сікор, управитель магазину, – сказала вона.

Вона кивнула в бік невисокої, зі смаком одягненої людини років тридцяти п'яти, яка обладнувала на дашку скляної вітрини виставку туалетних новинок. Клайд підійшов до управителя і, ще не зовсім розуміючи, як треба діяти, коли хочеш домогтися чогось у житті, але, побачивши, однак, що ця людина захоплена своєю роботою, спинився, переступаючи з ноги на ногу, і стояв до того часу, поки, нарешті, управитель крамниці не відчув, що хтось стоїть позаду, і не обернувся.

– В чому справа? – спитав він Клайда.

– Скажіть, будь ласка, вам не потрібен помічник для продажу содової води?

І Клайд подивився на нього очима, що красномовно промовляли. «Якщо у вас є посада, я так хотів би, щоб ви взяли мене, і мені так потрібна робота!»

– Ні, ні, ні, – відповів той.

Цей кремезний блондин був на вдачу трохи дразливий і при-чіпливий. Він уже збирався одвернутися від прохача, але, побачивши по обличчю Клайда, як глибоко той розча-

рований і засмучений, спитав ще:

– А ви коли-небудь працювали в такому місці?

– Не в такому прекрасному магазині, сер, – відповів Клайд, вражений довколишньою розкішшю. – Я працюю тепер у магазині містера Клінкла, на розі Сьомої і Бруклін-стріт, але це зовсім не те, що у вас, і мені хотілося знайти щось краще.

– Мгм, – промимрив управитель, якому було трохи приємно почути це безпосереднє визнання переваги його магазину. – Що ж, це цілком розумно. Але саме зараз я нічого не можу запропонувати вам. Ми не часто міняємо службовців. А ось якщо ви хочете влаштуватися розсильним, я скажу вам, куди піти. Тут у готелі якраз хочуть узяти хлопчика. Начальник розсильних казав мені, що йому потрібен ще один. Я думаю, що це анітрохи не гірше, ніж допомагати продавцеві води.

Потім, побачивши, як засяяло обличчя Клайда, він додав:

– Але не кажіть, що це я надіслав вас, адже я вас не знаю. Просто розшукайте там, під сходами, містера Скуайрса і поговоріть з ним.

Від самої думки, що він може дістати роботу в такому поважному закладі, як готель «Грін-Девідсон», Клайд широко відкрив очі і весь затремтів від хвилювання; потім він подякував порадникові за його доброту і рушив до пофарбованого під мрамур проходу в глибині магазину, який вів до вестибюля готелю. Вийшовши з цього коридора, Клайд опи-

нився у вестибюлі. Нічого подібного він ніколи ще не бачив: досі бідність і несміливість заважали йому бодай здалеку заглянути в цей світ. Яка скрізь марнотратна розкіш! Під ногами підлога, як шахова дошка з квадратами чорного й білого мармуру; над головою стеля, оздоблена бронзою, розписом і позолотою. Її підпирає цілий ліс чорних мармурових колон, – таких самих дзеркально гладких і відполірованих, як і підлога. Ряди колон ведуть до трьох окремих входів – правого, лівого та центрального, на Дальрїмпл-авеню, а між колонами – лампи, статуї, пальми, крісла, дивани й диванчики, килими – сила-силенна всякої всячини. Одно слово, вестибюль цей був втіленням тієї пошлої розкоші, призначення якої є, за чиймсь саркастичним зауваженням, «нести вишуканість у маси».

Справді, для солідного готелю у великому і процвітаючому американському торговому місті тут була майже надмірна розкіш. Номери, і хол, і вестибюлі, і ресторани були обставлені надто розкішно – тут не було ані краси, що облагороджувала б, ані витонченості, ані доцільності.

Клайд спинився, розгублено оглядаючи вестибюль, – тут зібралося численне товариство – і жінки, й діти, але найбільше було чоловіків; вони прогулювалися туди й сюди, або стояли і розмовляли, чи відпочивали в кріслах, групами і поодиноці. За важкими драпіровками, в розкішно умебльованих глибоких нішах стояли письмові столи з комплектами газет, в одному кутку вестибюля – поштове відділення, в

другому – галантерейний кіоск і кіоск для продажу квітів, і тут теж було людно. В цей час у місті відбувався з'їзд дантистів, і багато хто з них із жінками й дітьми зібралися сьогодні в готелі «Грін-Девідсон». Та Клайдові, який нічого не знав про це і взагалі не уявляв собі, що таке «з'їзд», здавалося, що це і є звичайна, повсякденна картина життя готелю.

З шанобливим, лякливим подивом Клайд дивився на все довкола; потім, згадавши про Скуайрса, пішов шукати його до контори «під сходами». Сходи були праворуч від Клайда – величезні, чорно-білі, мармурові, з двома розгалуженнями, які широкими плавними вигинами вели на другий поверх. Між цими двома великими крилами сходів і була, мабуть, контора готелю, оскільки там товклося багато службовців. За ближчим крилом, біля тієї ж стіни, в якій був прохід з аптекарського магазину, містилася висока конторка, і за нею стояв юнак приблизно одного віку з Клайдом, одягнений в коричневий формений костюм з численними блискучими гудзиками. На голові в нього була маленька кругла шапочка, схожа на коробочку з-під пілюль, по-хвацькому насунута на одно вухо. Він олівцем робив записі в книзі перед собою. Тут були й інші хлопчики того ж віку і в такій самій формі: вони сиділи на довгому ослоні, поряд з конторкою, інші стрілою носилися в усіх напрямках; часом вони повертались до того, що був за конторкою, передавали йому то якунебудь квитанцію, то ключ, то рахунок, а потім знову сідали на ослін, чекаючи, очевидно, іншого доручення, і їм нібито

не доводилось довго чекати. Майже безперервно тріскотів телефон, і юнак за конторкою, вислухавши доручення, дзвонив у маленький дзвінок, що стояв перед ним, або вимовляв: «Черговий», на що відгукався перший від краю хлопчик на ослоні. Викликані бігли відразу до потрібних їм сходів, або до однієї з вхідних дверей, чи до ліфтів, і після цього майже завжди з'являлись, несучи слідом за приїжджими саквояжі, чемодани, пальта, палиці для гольфа. Інші хлопчики зникали в глибині вестибюля і поверталися з пляшками на підносах чи з якими-небудь пакетами, які вони несли до одного з номерів наверх. Певно, таку роботу довелось б виконувати й Клайдові, якби йому пощастило і його взяли на службу в цьому готелі.

І все це робилося так жваво, довкола було стільки руху, що йому дуже заманулося бути таким щасливим і потрапити сюди. Але чи вдасться? І де цей містер Скуайрс? Він підійшов до юнака за конторкою і спитав:

– Ви не можете сказати, де мені знайти містера Скуайрса?

– А ось він іде, – відповів юнак, допитливо подивившись на Клайда жвавими сірими очима.

Клайд подивився в той бік і побачив, що до них швидко наближається франтувата і, без сумніву, бувала людина років двадцяти дев'яти чи тридцяти. Він був такий стрункий, енергійний і прекрасно одягнений, і в нього було таке жорстке, колюче обличчя, що Клайд відчув не тільки збентеження, але навіть благоговійний страх: видно, це була дуже хитра,

підступна людина, – в нього був такий довгий тонкий ніс, тонкі губи, такий пронизливий погляд і гостре підборіддя...

– Щойно вийшла висока сива людина з шотландським пледом, бачили? – спитав він свого помічника, спинившись біля конторки.

Той кивнув.

– Так от, мені сказали, що це лорд Ландрейль. Він приїхав сьогодні зранку з чотирнадцятьма скринями й чотирма слугами. Тільки подумати! Поважна персона з Шотландії. А проте, він подорожує під вигаданим іменем. Записаний тут як містер Блант. Ось які вони, англійці, – бачили? Вміють показати клас, га?

– Цілком правильно, містер Скуайрс, – з пошаною відповів юнак за конторкою.

Тільки тепер містер Скуайрс оглянувся і кинув побіжний погляд на Клайда. Юнак за конторкою прийшов Клайдові на допомогу.

– Цей хлопець хоче поговорити з вами, – пояснив він.

– Ви хотіли мене бачити? – спитав м-р Скуайрс, повертаючись до Клайда й оглядаючи його зірким, вивчаючим поглядом; не залишився непоміченим і дешевий костюм хлопчика.

Клайдові не дуже сподобалася ця людина, але він вирішив справити на неї якнайкраще враження.

– Джентльмен з аптекарського магазину сказав мені... – почав Клайд, – тобто він порадив звернутися до вас... може,

на моє щастя, вам потрібний розсильний. Я працюю помічником в аптекарському магазині Клінкла, на розі Сьомої і Бруклін-стріт, але хочу піти звідти, і той джентльмен сказав, що ви можете... тобто він думав... може, у вас є вільна посада...

Клайд був такий збентежений і збитий з пантелику холодним, допитливим поглядом цієї людини, що ледве міг перевести подих і насилу ковтав слину.

Вперше в житті він подумав, що коли хочеш домогтися успіху, треба викликати прихильність до себе в людей, зробити чи сказати щось таке, що їм сподобалось би. Отже, зважившись, Клайд запобігливо, вкрадливо всміхнувся до м-ра Скуайрса й додав:

– Якщо тільки ви дозволите мені спробувати, я старатимуся з усіх сил.

Людина, яка стояла перед Клайдом, у відповідь тільки холодно подивилась на нього; але, оскільки він сам був хитрий і вмів досягати своєї мети різними манівцями, то йому подобався кожен, хто спритний, меткий, умів розмовляти з людьми. І, відмовившись від свого першого бажання заперечуюче похитати головою, він зауважив:

– Але ж ви не маєте ніякого досвіду в цій справі?

– Ні, сер, але я швидко навчуся, я дуже старатимуся.

– Ну, гаразд, я подумаю, – сказав начальник розсильних, з сумнівом чухаючи скроню. – Зараз мені ніколи. Приходьте в понеділок надвечір. Тоді поговоримо.

Він повернувся на підборах і пішов.

Клайд, залишившись на самоті і не зовсім розуміючи, що все це має означати, розгублено озирався. Невже йому й справді призначили прийти в понеділок? Невже можливо, що він... Клайд повернувся і вибіг на вулицю. Він увесь тремтів. Оце успіх! Він попросив, щоб його взяли на роботу до найкращого готелю Канзас-Сіті, і йому призначили прийти в понеділок! От як? Що б це означало? Невже його можуть допустити в цей чудовий світ – і так швидко! Невже й справді так буде?

Розділ V

Як у зв'язку з усім цим забуяла фантазія Клайда, які мрії про майбутнє були зв'язані в нього з роботою в цьому прекрасному закладі, про це можна тільки догадуватись: його уявлення про розкіш були загалом надто перебільшені, помилкові й безглузді, – просто невиразна маячня, наслідок постійно пригнічуваної уяви, яка донині не діставала задоволення і живилася самими вигадками.

Клайд повернувся до своїх обов'язків в аптекарському магазині; після роботи він ішов додому, їв і спав; але по суті всі ці дні – п'ятницю, суботу, неділю й понеділок до вечора – він носився десь у хмарах. Він не розумів, що робить, і не раз його начальство в магазині пропонувало йому «прокинутись». А після роботи він ішов не просто додому, а знову туди, на ріг Чотирнадцятої і Балтімор-стріт, і дивився на чудовий готель. Там навіть опівночі перед кожним з трьох головних під'їздів, що виходили на три вулиці, стояв швейцар у довгій коричневій лівреї з безліччю гудзиків і у високому коричневому кашкеті з широким козирком. А всередині, за тонкими шовковими шторами, все ще сяяли вогні у великому залі ресторану і в барі, що містився на нижньому поверсі. Біля під'їздів багато таксі й приватних машин. І звідкись завжди чути музику.

Клайд розглядав будинок у п'ятницю ввечері, і в суботу, і

вранці в неділю, а в понеділок, у другій половині дня, як призначив м-р Скуайрс, знову з'явився до готелю; цей суб'єкт зустрів Клайда досить непривітно, тому що вже встиг забути про нього. Але йому справді потрібний був ще один розсильний, і Клайд ніби підходив на цю посаду; тому Скуайрс повів Клайда до своєї маленької контори під сходами, де велично і з цілковитою байдужістю почав розпитувати його про батьків, про те, де він живе, де і що робив досі, чим заробляє на прожиття батько. Останнє питання особливо збентежило Клайда. Він був гордий, і йому було соромно признатися, що його батьки керують місією і проповідують по вулицях. І він відповів (адже так іноді бувало), що батько його працює в одній фірмі агентом по розповсюдженню пральних машин, а неділями проповідує релігійне оновлення; це сподобалось начальникові хлопчаків, які менш за все були схильні до благопристойного й благочестивого життя. Чи може Клайд принести рекомендацію з місця його теперішньої посади? Так, може.

М-р Скуайрс почав пояснювати, що порядки в готелі дуже суворі. Багато хлопців, спостерігаючи життя готелю й перебуваючи серед надмірної, незвичної для них розкоші (м-р Скуайрс, проте, говорив іншими словами), втрачали глузд і збивалися з пуття. Йому постійно доводиться звільняти тих, хто, заробивши трохи зайвих грошей, починає погано поводитись. Йому потрібні хлопці послужливі, виховані, меткі, шанобливі. Вони повинні бути охайні і одягатися чисто й

акуратно; на роботу щодня повинні з'являтися пунктуально, без жодного запізнення і в належному вигляді. А той, хто уявить, що, заробивши трохи грошей, можна дозволити собі зухвало відповідати або заводити інтрижки і брати участь у нічній гульні, а потім спізнюватись на роботу або з'являтися втомленим, млявим і неповоротким, – той нехай не думає залишатися тут надовго. Такого виженуть відразу. Він, Скуайрс, не потерпить ніяких дурниць. Це треба засвоїти тепер, раз і назавжди.

Клайд кивав на знак згоди і час від часу вставляв з готовістю: «Так, сер», або «Ні, сер»; наприкінці він запевнив м-ра Скуайрса, що він і подумати не може про те, щоб так непристойно себе поводити, та й своєю вдачею він просто нездатний на такі вчинки, про які говорив м-р Скуайрс.

Потім м-р Скуайрс пояснив, що хлопчики одержують у готелі тільки п'ятнадцять доларів щомісячно, а також харчування (у підвальному поверсі є спеціальна їдальня для службовців). Але – і це повідомлення було найдивнішим відкриттям для Клайда – кожен постоялець за всяку послугу, – якщо хлопчик принесе чемодан, або глек води, або виконає ще яке-небудь доручення, – дає на чай, і часом досить щедро: десять, п'ятнадцять, двадцять п'ять центів, іноді більше. І ці чайові становлять у середньому від чотирьох до шести доларів щодня, не менше, а іноді й більше, – величезні гроші, подумав Клайд. Серце його закалатало, і він мало не задихнувся, почувши про таку величезну суму. Від чотирьох до

шести доларів щодня! Адже це становить двадцять вісім чи навіть сорок два долари на тиждень! Він насилу міг вірити своїм вухам. І це зверху п'ятнадцяти доларів щомісяця й харчування. І крім того, пояснив м-р Скуайрс, з утримання нічого не вираховують за красиву форму, яку носять розсильні в готелі. Але її можна носити тільки на роботі. Потім м-р Скуайрс пояснив, що в понеділок, середу, п'ятницю та неділю Клайд має працювати від шостої ранку до полудня і потім, після шестигодинної перерви, з шостої вечора до півночі; по вівторках, четвергах і суботах він працюватиме тільки від полудня до шостої; таким чином, у нього будуть вільні то друга половина дня, то вечір; але снідати й обідати він повинен у свої вільні години. Нарешті, разом з іншими хлопцями він зобов'язаний пунктуально, у форменому одязі з'являтися на перевірку, яку м-р Скуайрс робить рівно за десять хвилин до початку кожної зміни.

М-р Скуайрс думав ще й про інші речі, але промовчав про них. Він знав: знайдуться люди, які скажуть за нього. Замість того він продовжував щось пояснювати і раптом, зовсім несподівано для Клайда, який слухав усе це ніби уві сні, спитав:

- Гадаю, що ви можете приступити до роботи зараз?
- Так, сер! Звичайно, сер! – відповів Клайд.
- Прекрасно!

М-р Скуайрс підвівся й відчинив двері.

- Оскар! – покликав він найближчого з тих, що сиділи на

ослоні, розсильних, і до нього підійшов, поспішаючи, високий кремезний юнак, одягнений у чистеньку формену курточку. – Одведіть цю молоду людину – Клайд Гріфітс, адже так? – на дванадцятий, до гардеробної, щоб Джебокс добрав для нього формений костюм. Якщо жодний не підійде, нехай припасує який-небудь на завтра. Але, я думаю, йому буде якраз по мірці той, що носив Сілсбі.

Потім, звертаючись до свого помічника, який дивився з-за конторки на Клайда, м-р Скуайрс пояснив:

– Беру його на випробування. Нехай хтось із хлопчиків підучить його сьогодні ввечері, чи коли він там почне. Ідіть, Оскар, – сказав він юнакові, якому доручив Клайда. – Він новак у цьому ділі, але, я думаю, справиться, – додав м-р Скуайрс, знову звертаючись до помічника, коли Клайд і Оскар пішли до одного з ліфтів.

І він пішов сказати, щоб ім'я Клайда внесли до платіжної відомості.

Тимчасом Клайд, ідучи на буксирі за своїм новим ментором, вислухав ряд таких відомостей, які ще ніколи не досягали його вуха.

– Тут нема чого боятися, навіть якщо ніколи не працював у такому місці, – почав цей юнак.

Як пізніше довідався Клайд, його звали Хегланд, він був родом з Джерсі-Сіті, штат Нью-Джерсі, звідки й привіз свою екзотичну говірку і широкі жести. Він був високий, кремезний, рудоволосий, весь у веснянках, добродушний і балаку-

чий.

Вони ввійшли в ліфт з написом: «Для службовців».

– Ця штукавина неважка, – продовжував супутник Клайда. – От коли я вперше почав працювати в Буффало, три роки тому, – то не тямив ні бум-бум. Ти лише дивися, що та як роблять інші, зрозумів?

Клайд, значно більше освічений, ніж його супутник, у думках несхвально фіксував неправильності його вимови й жаргонні словечка, але був у цю хвилину такий вдячний за найменшу ознаку уваги, що радо пробачив би своєму доброзичливо настроєному супутникові все, що завгодно, за його щирість.

– Спочатку дивися, хто що робить та як, тоді й сам навчишся. От як дзвякне дзвінок, а ти сидиш крайній на ослоні, значить, твоя черга, – підхоплюйся й біжи. Вони тут люблять, щоб швидше, зрозумів? Коли хто ввійде в під'їзд або вилізе з ліфта з чемоданом, а ти тут крайній на ослоні – біжи й хапай чемодан, однаково – кликав старший чи ні. Не очікуй, поки він гукне, – він іноді зайнятий, не бачить. Тут треба й самому не ловити гав. Не схопиш чемодани – не одержиш на чай, зрозумів? У кого в руках чемодан чи що інше, тому, ясно, треба допомогти, хіба що він сам захоче тягти свій багаж. Завжди треба бути ближче до конторки, бо кожний, хто входить, насамперед записується і питає номер, – торохкотів він далі, поки вони піднімалися ліфтом. – Потім клерк дасть тобі ключ, – тоді тягни весь багаж прямо до

номера. Потім, якщо номер з ванною і вбиральною, засвіти скрізь світло, щоб вони бачили, де що, зрозумів? Потім по-підіймай занавіски, коли день, а коли вечір, – опусти й подивися, чи є в номері рушники, а коли немає, – скажи покоївці, а потім, коли не дадуть на чай, іди собі. Тільки спочатку покрутись там іще, поморочся з ключем біля дверей, перевір квартиру, взагалі, трохи застрягни там, зрозумів? Тоді, коли вони щось тямлять, дадуть монету, а вже коли не дадуть, значить – кришка, треба йти. І не можна й знаку подавати, що невдоволений, нічого такого, зрозумів? А потім, коли не попросять води з льодом або ще чогось, значить – кришка. Йди вниз і миттю на ослін. Штука нескладна. Тільки рухайся швидше та не лови гав, коли хто виходить або входить. У цьому вся штука. А як одержиш форму та почнеш працювати, не забувай віддавати начальникові долар після кожної зміни, коли йдеш додому, зрозумів? А коли дві зміни на день – то два долари. Такий уже порядок. Усі ми так робимо, і тобі доведеться, коли хочеш тут зачепитися. Але це вже – все. Решта – твоя.

Клайд зрозумів.

Певно, з його двадцяти чотирьох чи тридцяти двох доларів частина випадає, – приблизно доларів одинадцять чи дванадцять. Ну, не біда! Адже в нього залишиться ще дванадцять чи п'ятнадцять, а може й більше. І зверх того їжа й форма. Боже мій! Та це ж справжнісінький рай! Межа всіх бажань!

М-р Хегланд з Джерсі-Сіті провів його на дванадцятий поверх, до кімнати, де вони застали зморщену сиву маленьку людину, невиразного віку і вдачі; він враз підібрав Клайдові костюм, який прийшовся якраз на нього, і не потрібні були ніякі переробки. Примірявши кілька шапочок, Клайд добрав таку, яка була йому якраз, і по-хвацькому зсунув її набік, лишалося тільки постригтися: «Волосся в тебе довгувате, треба б ззаду постригти», – зауважив Хегланд. Клайд і сам подумав про це ще до того, як Хегланд заговорив. Його волосся й справді було надто довге для такої шапочки, і Клайд відразу зненавидів його.

Коли він повернувся вниз, до м-ра Уіпла, помічника м-ра Скуайрса, той сказав:

– Прекрасно! Костюм якраз, адже так? Гарзд, приступай о шостій годині. Прийдеш о-пів на шосту і з'явишся в формі на перевірку за чверть до шостої.

Після цього, вислухавши відповідні поради Хегланда, Клайд пішов до гардеробної, замкнув свій формений одяг у шафку і, схвильований, вибіг з готелю – спочатку постригтися, потім додому, розповісти батькам про своє щастя.

Він буде розсильним у чудовому готелі «Грін-Девідсон»! Він носитиме форму, та ще яку гарну. Він буде одержувати... але він не сказав матері точно, скільки буде одержувати. Спочатку, мабуть, доларів з одинадцять чи дванадцять, він ще не знає напевне. В перспективі раптом він побачив деякий матеріальний достаток якщо не для всієї сім'ї, то хоч

би для себе самого, і йому не хотілося ускладнювати справу, назвавши справжню суму свого майбутнього заробітку: звичайно, батьки пред'являть йому тоді великі вимоги. Але він сказав, що безплатно харчуватиметься в готелі, – отже, йому нема чого повертатись додому на обід, а саме цього він і хотів. І на додаток до всього він житиме й дихатиме в атмосфері цього чудового готелю... Він зможе, коли захоче, повертатись додому не раніш як опівночі... зможе добре одягтися... і зав'язати цікаві знайомства... І, мабуть, розважитися трохи... Ого!

І поки він бігав у всяких справах, в нього народилася ще одна лукава й чарівна думка: він може не приходити додому в ті вечори, коли захоче піти до театру або ще куди-небудь. Він просто залишиться в місті, а після того скаже вдома, що йому довелося працювати. І до того ж даровий стіл і формений одяг! Подумати тільки!

Все це було таке разюче й захоплююче, що він навіть боявся дуже багато думати про це. Краще почекати й подивитись. Просто – почекати й подивитися, чого він може досягти тут, у цьому чудовому, чудовому царстві!

Розділ VI

Цілковита недосвідченість Гріфітсів – Ейси й Ельвіри – в усіх економічних і соціальних питаннях допомогла Клайдові здійснити свої мрії. Бо ні Ейса, ні Ельвіра не мали уявлення про справжній характер роботи, за яку брався Клайд, – на-вряд чи знали вони про це більш за нього самого; вони не уявляли собі, як ця робота може вплинути на його уяву і моральність, на його матеріальне становище і на багато чого іншого. Ніколи в житті ні Ейса, ні його дружина не спинялися в готелі вище четвертого розряду; ніколи не бували в ресторанах, де обідають люди заможніші, ніж вони самі. Їм зовсім не спадало на думку, що для хлопчика у віці Клайда і з його вдачею можлива якась інша робота й інші форми взаємин з людьми, крім перенесення чемоданів від дверей готелю до контори і назад. І обидва вони наївно думали, що платня за таку роботу повинна бути дуже невисока, скажімо, п'ять чи шість доларів на тиждень, по суті менше, ніж заслуговував Клайд за своїм віком і здібностями.

Тому м-с Гріфітс, все-таки більш практична, ніж її чоловік, і більше заклопотана матеріальним добробутом Клайда й інших дітей, не розуміла: чому раптом Клайд так радіє новій роботі, яка, за його словами, забиратиме більше часу і на-вряд чи дасть більше грошей, ніж попередня. Щоправда, Клайд уже натякнув, що в готелі він може домогтися підви-

щення на посаді, наприклад, стати клерком, – але він і сам не знав, коли це буде, а на старій посаді він міг би швидше досягти чогось кращого, принаймні щодо заробітку.

Та коли в понеділок він примчав додому і заявив, що дістав посаду і що йому треба швидше змінити краватку і комірць, постригтися й бігти назад, на перевірку, мати, дивлячись на нього, заспокоїлась. Ніколи до того вона не помічала, щоб він чимось так захоплювався; йому ж таки буде краще, коли він відчує себе більш впевненим у житті і стане веселішим.

Він віддавав цій роботі весь свій час з шостої ранку до півночі; лише інколи він повертався раніше, в який-небудь вільний від роботи вечір, коли йому раптом спадало на думку піти додому, – і тоді він поспішав пояснити, що його відпустили трохи раніше. В манерах його з'явилося щось різке, неспокійне; коли тільки він не спав і не передягався, він відразу ж намагався втекти з дому... Все це разом узяте дуже бентежило і матір Клайда, і Ейсу. Готель! Готель! Завжди він поспішає до цього готелю, але з його слів можна тільки зрозуміти, що йому там дуже подобається і що з роботою своєю він нібито справляється. Робота ця далеко приємніша, ніж морока з содовою водою, і він сподівається, що зможе заробляти тут більше, і дуже швидко, та коли – точно він не знає... Проте окрім цього він нічого не хотів чи не міг розповісти.

Батько й мати Гріфітси весь час відчували, що через історію з Естою їм слід виїхати з Канзас-Сіті й оселитися в

Денвері. А Клайд упертіше, ніж будь-коли, хотів залишитися в Канзас-Сі-ті. Вони можуть їхати, але в нього тут хороша робота, і він має намір триматися за неї. Якщо вони поїдуть, він знайде собі кімнату, і все буде гаразд. Але цей план зовсім не подобався Гріфітсам.

А яка величезна зміна сталася в житті Клайда! Того ж першого вечора, рівно о п'ятій сорок п'ять, він з'явився до м-ра Уі-пла, свого найближчого начальника, і той поставився до нього схвально, – не тільки за те, що на ньому добре лежав формений костюм, але за його вигляд у цілому, – і з цієї хвилини весь світ для нього зовсім змінився. Клайд і ще сім юнаків виструнчилися перед м-ром Уіплом у службовому приміщенні, яке межувало з бюро обслуговування, і начальник оглянув їх; після того, як тільки годинник продзвонив шість разів, весь загін промарширував вестибюлем повз головне бюро і великі сходи до конторки м-ра Уіпла і далі, до довгого ослона. Тут усі вісім хлопчиків сіли (Клайд – останнім у ряді), чекаючи викликів, готові кинутися виконувати будь-яке доручення: змінена команда м-ра Уіпла була відведена в приміщення для службовців і там відпущена. Пост м-ра Уіпла за конторкою на зміну йому посів м-р Барнс.

Дзень!

Задзвонив дзвоник біля конторки номерного клерка, і перший хлопчик побіг.

Дзень! – продзвеніло знову, і підхопився другий хлопчик. – Черговий! До центрального входу! – гукнув м-р Барнс,

і третій хлопчик поплив по мармуровій підлозі до дверей і підхопив чемодани нового пожилця, чиї білі бакенбарди і не по літах світлий шерстяний костюм навіть недосвідчене око Клайда помітило за сто кроків. Таємниче й священне видіння – чайові!

– Черговий! – знову гукнув м-р Барнс. – Довідайся, чого хоче дев'ятсот тринадцятий. Води з льодом, певно.

І четвертий хлопчик зник.

Клайд, весь час пересуваючись на ослоні слідом за Хегландом, якому доручено було трохи його підучити, напружено вдив-лявся й прислухався. Нерви його були такі натягнуті, що він насилу дихав, раз у раз здригався й ніяк не міг всидіти спокійно; Хегланд, нарешті, сказав йому:

– Кинь ти боятися. Дужче тримай віжки, зрозумів? Усе буде гаразд. Мене спочатку теж трусило, з новаками завжди так. Але це ж не робота. Легше треба, от що. І нема чого витріщатися на всі боки – дивися прямо перед собою, ніби й ніщо тебе не обходить.

– Черговий! – знову гукнув м-р Барнс.

Клайд ледве тямив, про що говорив Хегланд.

– Сто п'ятнадцятий вимагає паперу і пер.

П'ятий хлопчик зник.

– Де ви берете папір і пера, коли треба? – благальним тоном засудженого до страти спитав Клайд свого навчителя.

– Я ж тобі казав, – у клерка, де ключі видають. Онде, ліворуч. Він дасть і паперу, і пер. А воду з льодом береш у то-

му залі, де ми щойно ставали на перевірку. Отам, у кутку, маленькі двері, бачиш? Хлопцеві, який наливає воду, інколи даси десять центів, – його теж треба задобрити.

Дзень! – дзвоник номерного клерка.

Шостий хлопчик, не кажучи ні слова, пішов виконувати якесь доручення.

– І ще запам'ятай, – провадив далі Хегланд, переконавшись, що надходить його черга, і поспішаючи дати Клайдові останні поради: – Коли захочуть чого випити, напої одержиш отам, за їдальнею. Та не плутай назв, бо пожильці розсердяться. А коли ввечері будеш показувати номер, – опусти штори та ввімкни світло, а коли треба що в їдальні, розшукай там старшого та ткни йому в руку, – зрозумів?

– Черговий!

Хегланд підхопився і зник.

Тепер Клайд був першим номером. Четвертий уже знову сідав біля нього, пильно поглядаючи – чи не потрібні будуть де-небудь його послуги.

– Черговий! – вигук Барнса.

Клайд підхопився і став перед ним, радіючи, що ніхто не входить з чемоданами, але його мучив страх, що він не зрозуміє доручення або виконає його не досить швидко.

– Довідайся, чого хоче вісімсот вісімдесят другий.

Клайд помчав до ліфтів з написом «Для службовців», пам'ятаючи, що саме цим шляхом він підіймався з Оскаром на дванадцятий поверх; але інший хлопчик, що виходив з ліфта

для гостей, вказав йому на його помилку.

– Викликали в номер? – гукнув він. – Тоді йди до ліфта для гостей. А ці два для службовців і для тих, хто з речами.

Клайд поспішив виправити свою помилку.

– На восьмий, – сказав він.

У ліфті нікого більше не було, і маленький негр-ліфтер заговорив з Клайдом.

– Новачок? Так? Не бачив вас раніше.

– Так, я щойно приступив до роботи, – відповів Клайд.

– Ну, вам тут сподобається, – по-дружньому сказав хлопчик. – Тут, знаєте, всім подобається. Вам який поверх, восьмий?

Він спинив кабінку ліфта, і Клайд вийшов. Хвилюючись, він забув спитати, в який бік йому йти, і тепер, почавши шукати потрібний номер, швидко переконався, що потрапив не до того коридора. Пухнатиї коричневий килим під ногами, світлі, пофарбовані в кремовий колір стіни, м'яке світло, що лилося крізь білосніжні кулі, припасовані до стелі, – все це здавалось йому атрибутами найвищого соціального добробуту, неправдоподібної довершеності, – таке далеке це було від усього, що він знав.

Нарешті, знайшовши номер 882, він несміливо постукав і за мить крізь відхилені трохи двері побачив клапоть синьої з білою смужкою піжами і вище – відповідну частину круглого рум'яного обличчя й одно око, оточене зморшками.

– Ось тобі долар, синку, – здавалося, що це промовляло

око, і враз виникла рука з папірцем в один долар. Рука була товста й червона. – Побіжи до галантерейника й купи мені пару підв'язок. Бостонські підв'язки, шовкові. Тільки швидше!

– Слухаю, сер, – відповів Клайд і взяв долар.

Двері зачинились, а Клайд уже мчав коридором до ліфта, думаючи про себе, що таке «галантерейник». Хоч Клайдові було вже сімнадцять років, він не знав цього слова, – ніколи раніше не чув його або, може, чув, але не звертав уваги. Коли б йому сказали «магазин чоловічої білизни», він би відразу зрозумів. Але йому звеліли піти до «галантерейника», а він не знав, що це таке. Холодний піт заросив йому чоло. Коліна підгиналися. Чорт! Як тепер бути? А що коли він питає в кого-небудь, навіть у Хегланда, і його вважатимуть...

Він увійшов у ліфт, і кабіна пішла вниз. Галантерейник... Галантерейник! І раптом йому сяйнула думка. Припустімо, він не знає, що це таке. Але врешті-решт потрібна пара шовкових бо-стонських підв'язок. Де ж дістати шовкові бостонські підв'язки? Ясно, там, де взагалі купують речі чоловічого туалету. Ну, звичайно! Магазин чоловічої білизни. Треба побігти до магазину. І по дорозі вниз, помітивши, що негр-ліфтер дивиться привітно, він спитав:

– Не знаєте, де тут поблизу магазин чоловічої білизни?

– В цьому ж будинку, якраз біля південного входу, – відповів негр, і Клайд, відчуваючи велику полегкість, поспішив туди.

Він усе ще відчував себе ніяково і дивно в туго припасованій форменій куртці і в цій кумедній круглій шапочці. Йому все здавалося, що вона от-от злетить з голови, і він нишком раз у раз намагався якнайміцніше насунути її. Вскочивши до яскраво освітленого магазину, він поквапливо сказав:

– Мені треба пару шовкових бостонських підв'язок!

– Прекрасно, синку, будь ласка! – елеїним тоном сказав галантерейник, невисока рожевошока людина з блискучою лисиною і в золотих окулярах. – Певно, для когось у готелі? Ну, ось, це коштує сімдесят п'ять центів, а ось десять центів для тебе, – сказав він, загортаючи покупку й опускаючи доллар до каси. – Я завжди радий прислужитися хлопчикам з готелю: знаю, що ви і вдруге до мене прийдете.

Клайд узяв десять центів і пакет. Він не знав, що й думати. Підв'язки коштують сімдесят п'ять центів – так він сказав. Отже, повернути треба тільки двадцять п'ять центів решти. Виходить, десять центів лишаються йому. А тепер... може, й постоялець теж дасть йому на чай.

Він побіг назад у готель, до ліфта.

Десь грав струнний оркестр, і чудові звуки виповнювали вестибюль. Не поспішаючи, проходили люди – такі гарно вбрані, самовпевнені, такі не схожі на тих, кого він зустрічав на вулицях і взагалі поза стінами готелю.

Дверцята ліфта відчинились. Кілька чоловік увійшли до кабіни, після всіх – Клайд і інший розсильний, який з цікавістю подивився на нього. На шостому поверсі цей хлоп-

чик вийшов. На восьмому вийшли Клайд і літня дама. Він поспішив до дверей № 882 і постукав. Двері трохи відчинилися: мешканець номера вже встиг змінити піжаму на штани й поголитись.

– А, вже! – вигукнув він.

– Так, сер, – відповів Клайд, подаючи пакет і решту. – Він сказав, що підв'язки коштують сімдесят п'ять центів.

– Він просто грабіжник! А решту однаково візьми собі, – відповів той, простягнув Клайдові двадцять п'ять центів і зачинив двері.

Мить Клайд стояв, як заворожений. «Тридцять п'ять центів, – думав він, – тридцять п'ять центів! За одно дріб'язкове доручення! Невже тут завжди так? Не може бути! Це неможливо!» І в той час, коли ноги його потопали в м'якому килимі, а рука стискувала в кишені гроші, він відчував, що ладен заверещати або голосно зареготати. Жарти – тридцять п'ять центів за таку дрібницю. Один дав йому двадцять п'ять центів, другий – десять, а він, власне, нічого не зробив!

Внизу він поспіхом вискочив з кабіни. У вестибюлі його знову полонили звуки оркестру, а пишно вбраний натовп, крізь який він пробирався назад до осла на розсильних, вкинув його в дрож.

Слідом за тим його послали віднести три чемодани і дві парасольки літньому подружжю, – певно, фермерам, що взяли номер з вітальною, спальнею і ванною на п'ятому поверсі. По дорозі, як помітив Клайд, подружжя уважно розглядало

його, хоч не сказало жодного слова. Як тільки вони увійшли в номер, Клайд швидко повернув вимикач біля дверей, опустив штори і розмістив чемодани; і тут літній і незграбний чоловік, що весь час дивився на Клайда, – вельми статечна особа в бакенбардах, – промовив нарешті:

– А ви нібито юнак ретельний і меткий. Кращий за багатьох, які траплялись нам досі, скажу я вам.

– Я взагалі вважаю, що готель – не місце для хлопчика, – прощбетала його люб'язна дружина, пишна, кругла, як куля, особа, що розглядала в цей час суміжну кімнату. – Не хотіла б я, щоб хтось із моїх синів працював у готелі... Як тут люди поводяться!

– От що, хлопче, – продовжував фермер, скидаючи пальто й копаючись у кишені штанів. – Побіжіть-но вниз і купіть мені три або чотири вечірні газети – скільки знайдете, і візьміть по дорозі глек води з льодом, а коли повернетесь – матимете п'ятнадцять центів на чай.

– Цей готель кращий, ніж в Омаху, таточку, – мовила його дружина. – Тут килими й фіранки кращі.

Який не був Клайд наївний, він не міг не всміхнутися про себе. Проте обличчя його зберігало урочисту непорушність, наче маска, позбавлена будь-яких ознак мислі. Він узяв дрібні гроші і вийшов. А за кілька хвилин приніс воду й вечірні газети і пішов, усміхаючись, з п'ятнадцятьма центами в кишені.

Та це був тільки початок цього надзвичайного вечора.

Тільки Клайд сів на ослін, як його покликали до 529-го номера. Треба було побігти до бара по дві пляшки фруктові води і два сифони содової. Коли двері трохи відчинили, щоб передати Клайдові замовлення, він устиг побачити в дзеркалі над каміном компанію франтуватих хлопців і дівчат, що весело балакали й сміялися; гарненька дівчина в білому сиділа на поручні крісла, в якому розсівся молодий чоловік, що обіймав її за талію.

Клайд задивився на цю сценку, хоч і пробував удавати, ніби не дивиться. Для нього зараз це було однаково, що заглянути у врата раю. В номері зійшлися дівчата й хлопці не набагато старші за нього самого; вони сміялись, балакали і навіть пили – не якусь там содову воду з морозивом, але, звичайно, такі напої, які, зі слів його батьків, неминуче ведуть до загибелі, а молоді люди анітрохи не турбувалися про це.

Клайд побіг униз, до бара, взяв напої та рахунок і, повернувся в номер, одержавши плату – півтора долара за напої і двадцять п'ять центів для себе. І ще раз кинув погляд на принадну картину. Тепер одна пара танцювала, а решта наспівувала або висвистувала мотив.

Було так цікаво забігати в номери і крадькома, квапливо розглядати їх мешканців. Не менше цікавила Клайда мінлива панорама головного вестибюля: він спостерігав клерків за головною конторкою – один клерк відав номерами, другий – багажем приїжджих, третій видавав кореспонденцію; були тут і касир, і помічник касира. І різні кіоски довкола: з квіта-

ми, газетами, сигарами, відділення телеграфу, бюро обслуговування таксі. І на всіх, хто працював тут, здавалося Клайдові, сама атмосфера готелю наклала якийсь особливий відбиток. А навколо скрізь розгулювали й сиділи такі поважні чоловіки й жінки, юнаки й дівчата, всі так багато і модно одягнені, такі вдоволені, з таким прекрасним кольором обличчя. А якими автомобілями й екіпажами багато з них приїздили сюди в обідній час і ввечері! Він добре міг розгледити їх при яскравому сяйві ліхтарів біля під'їзду. А які накидки, хутра та інші речі були на цих людях! Які чемодани несли за ними хлопці, а часом і сам Клайд, до машин або до ліфтів! І все на них пошите з найкращого матеріалу. Така пишнота! Ось воно, виходить, що означає бути багатим, бути впливовою людиною в суспільстві! От що означає мати гроші! Це означає – можеш робити все, чого забажає душа, а інші люди, такі, як він, Клайд, будуть прислуговувати тобі. І вся ця розкіш – твоя. І можеш першої-ліпшої хвилини піти й поїхати, куди заманеться.

Розділ VII

Отже, з усіх благодетельних або шкідливих для його розвитку впливів, яким у той час міг піддатися Клайд, мабуть, найнебезпечнішим, як на його вдачу, був саме вплив готелю «Грін-Девідсон»: на всьому просторі між двома великими американськими пасмогір'ями навряд чи можна було знайти місце, де б так повновладно панувало все матеріальне й показне, позбавлене смаку. Кафе тут, обставлене м'якими меблями й тьмяно освітлене, нібито навіть похмуро, проте все в веселих вогнях кольорових ліхтариків, було ідеальним місцем побачень і зустрічей – і не тільки для недосвідчених і захоплених дівчат, яких можна було підкупити показною розкішшю, але також і для більш досвідчених і, може, трохи збляклих красунь, яким слід пам'ятати про свій колір обличчя і переваги м'якого, не яскравого освітлення. «Грін-Девідсон», як і всі готелі подібного роду, відвідували люди певного типу: тут бували, головним чином, гонористі чоловіки непевного віку і непевних професій, які прагнули легкого успіху і розраховували своєю появою тут раз чи й два щодня, в години найбільшого пожвавлення, укріпити свою репутацію світської людини, або марнотратника життя, або багача, або людини з смаком, або покорителя сердець, або всього разом.

І тільки Клайд прийшов сюди, як ці дивні юнаки, його нові

товариші, поруч з якими він перебував немало часу на ослоні у вестибюлі, поспішили просвітити його й розповіли про багато такого, що відбувається в готелі: про те, що тут бувають певного типу зіпсовані, розпусні, відкинуті суспільством чоловіки (Клайдові показали на кількох), які шукають зближення з такими от хлопчиками, щоб вступити з ними в деякі недозволенні відносини. Клайд спочатку не розумів, що це означає; на саму згадку про це його нудило. І проте деяких хлопчиків у готелі (особливо одного, що працював не з Клайдом, а в іншій зміні) підозрювали в тому, що вони «спіймалися на цю вудку», як висловився один з юнаків.

Самих тільки розмов у вестибюлі, не кажучи вже про сцени в барі, в ресторанах і в номерах, було досить, щоб перекопати всяку недосвідчену, не надто розбірливу істоту, нібито головне заняття в житті для кожного, хто має деякі гроші і становище в суспільстві, – це ходити до театрів, влітку відвідувати стадіон, танцювати, кататися в автомобілі, частувати друзів обідами й їздити для розваги до Нью-Йорка, Європи, Чікаго чи до Каліфорнії. А життя майже всіх цих хлопчиків було настільки позбавлене будь-якого комфорту й смаку, не кажучи вже про розкіш, що вони, як і Клайд, не тільки перебільшували значення побаченого в готелі, але й вважали, буцімто ця раптова зміна їх долі дає їм самим щасливу можливість увійти в таке життя. Хто вони, ці люди з грошима, і що зробили вони для того, щоб тішитися всією цією розкішшю, тоді як інші, певно, такі ж точно люди, не мають нічо-

го? І чим саме так відрізнялися ті, кого обійшли, від тих, хто благоденствує, Клайд не міг зрозуміти. І це спадало на думку всім хлопчикам.

А на додаток – компліменти і навіть пряме загравання дам і дівчат непевного типу, які, мабуть, були дуже стримані в своєму колі, та завдяки своєму багатству мали доступ до цього готелю і тут кокетуванням, посмішками й грошима домагалися прихильності найбільш вродливих юнаків. Про це часто говорили Клайдові товариші по службі.

Так, другого дня Клайдової служби в готелі, юнак на прізвище Ретерер, сидячи поруч на ослоні, штовхнув його ліктем і ледве помітним кивком голови показав на закутану в хутра багато одягнену струнку блондинку років тридцяти, що входила до вестибюля з маленькою собачкою на руках.

– Бачив? – прошепотів він. – Спритна пташка! Я тобі про неї потім розповім. Ну й штучки викидає!

– А що таке? – з жадібною цікавістю спитав Клайд, тому що жінка здалася йому надзвичайно вродливою й чарівною.

– Та нічого, просто за той час, що я тут працюю, вона приходила сюди з вісьмома різними чоловіками. Вона було сплуталася з Дойлом (один з розсильних, дуже вродливий і стрункий хлопець, з приємними манерами, якого Клайд уже помітив як приклад, гідний наслідування), а тепер знайшла іншого.

– Невже правда? – вигукнув Клайд, дуже здивований, у думках питаючи себе, чи не випадє коли-небудь і на його до-

лю таке щастя.

– Вірніше бути не може, – відповів Ретерер. – Це вже така птаха – їй усього мало. В її чоловіка, кажуть, велике дерево-обробне підприємство в Канзасі, але тепер вона не живе з ним. У неї тут найкращі кімнати на шостому, але вона половину часу не буває вдома. Мені покоївка казала.

Цей Ретерер, маленький, кремезний, але гарненький, з постійною усмішкою, був такий привітний, м'який і приємний у поведінці, що Клайд одразу відчув симпатію до нього і захотів познайомитися з ним ближче. І Ретерер платив Клайдові тим самим, бо помітив, що Клайд наївний та недосвідчений і радо зробить йому будь-яку дружню послугу.

Розмова про біляву жінку була обірвана викликом на роботу і більше не поновлювалась, але на Клайда вона справила сильне враження. Жінка була дуже гарна з лиця, виплекана, з чудовою шкірою й блискучими очима. Невже правда те, що сказав Ретерер? Вона така гарненька! Клайд дивився в простір, і перед ним поставало невиразне видіння, яке лоскотало нерви і в значенні якого він навіть самому собі не хотів признатися.

А мораль і філософія усіх цих юнаків!.. Кінселла, низенький, товстий, добродушний і дурненький, як здавалося Клайдові, але досить вродливий і мужній, як розповідають – відчайдушний картяр, перші три дні віддавав увесь вільний час навчанню новачка, яке почав був Хегланд. Він був ввічливіший за Хегланда, але Клайдові він не здавався таким

приємним і симпатичним, як Ретерер.

І цей Едді Дойл, який з самого початку зацікавив Клайда, і якому Клайд неабияк заздрих, такий він був гарний з себе, стрункий, з добірними, граціозними жестами і лагідним, приємним голосом. Надзвичайно привабливий, він миттю полонив кожного, хто зустрічався з ним, – як службовців готелю, так і сторонніх, яким траплялась нагода звернутися до нього з запитанням. Черевики його й комірець сліпучо виблискували, волосся було підстрижене, зачісане і на помаджене за останньою модою, як у кіноактора. Клайда враз підкорили його смак і вміння одягатися – його найелегантніші коричневі костюми, кепі, його краватки й шкарпетки, підібрані до тону. Він носитиме коричневе пальто такого ж крою, з поясом, думав Клайд. І точнісінько такого ж коричневого кашкета. І так само добре пошитий, елегантний костюм.

Приблизно таке ж враження справив на Клайда і той юнак, який першим знайомив його з роботою, – Хегланд. Один з найстарших віком і найдосвідченіших розсильних у готелі, Хегланд дуже впливав на інших своїм веселим, безтурботним ставленням до всього, що виходило за межі його безпосередніх службових обов'язків. Він не був такий освічений і гарний з лиця, як деякі інші юнаки, але він дуже зацікавив Клайда, зачарував його своєю палкою, енергійною вдачею, своєю щедрістю, коли йшлося про гроші й розваги, нарешті, хоробрістю, силою, сміливістю, – тут з ним не могли зрівнятися ні Дойл, ні Ретерер, ні Кінселла, – він був дужий і смі-

ливий часом до безглуздя.

Як він сам пізніше розповів Клайдові, він був сином шведа, підмайстра в пекарня; батько кілька років тому покинув його матір в Джерсі-Сіті напризволяще. Тому ні Оскар, ні його сестра Марта не могли дістати хоч якоюсь мірою задовільного виховання або зав'язати які-небудь пристойні знайомства. Чотирнадцяти років Оскар утік із Джерсі-Сіті у вантажному вагоні і з того часу сам прокладав собі шлях у житті. Він, як і Клайд, безрозсудливо прагнув кинутися у вир насолод, яким здавалося йому довколишнє життя, і готовий був на всякі пригоди, але при цьому не знав властивого Клайдові нервового страху перед наслідками. У нього був друг на прізвище Спарсер, трохи старший за нього, який служив шофером у одного багача в Канзас-Сіті; іноді він потай брав машину і давав її в розпорядження Хегландові для коротких позаміських прогулянок. Ця люб'язність приятеля, хоч і не зовсім чесна й законна, надавала Хегландові в очах інших юнаків особливого, хоч і далеко не виправданого блиску і підносила його у власній уяві.

Хегланд був не такий вродливий, як Доїл, і йому було набагато важче завойовувати увагу дівчат, а ті, у кого йому пощастило домогтися успіху, були не такі чарівні. Все-таки він надзвичайно пишався пригодами подібного роду і неабияк хвалився ними, причому Клайд через свою недосвідченість більш за всіх вірив тому, що він розповідав. Може, через це, почувавши в Клайді доброзичливого слухача, Хегланд мало

не з першого дня полюбив його.

Коли їм доводилось на ослоні сидіти поруч, Хегланд продовжував повчати Клайда. Канзас-Сіті прекрасне місце, якщо тільки вмієш жити. Він працював раніше по інших місцях, у Буффало, Клівленді, Детройті, Сент-Луїсі, але ніде йому так не подобалось, як у Канзас-Сіті... головним чином тому, – але про це він не вважав за потрібне тоді розказати, – що справи його ніде не були такі блискучі, як тут. Він був «перемивальницею» посуду, прибиральником вагонів, помічником водопровідника... брався за всяку роботу, поки, нарешті, в Буффало не став на службу до готелю. А потім один хлопець, який тепер не служить тут, умовив його переїхати до Канзас-Сіті. Зате тут...

– Розумієш, – казав він, – чайові в цьому готелі – таких ніде не матимеш, це вже я знаю, а головне – народ тут хороший. Ти з ними по-доброму, і вони тебе не скривдять. Я тут уже рік, а скаржитись нема на що. Цей хлопець Скуайрс – нічого, підходить, коли не завдавати йому клопоту. Вимогливий, але ж треба йому про себе подбати. А даремно нікого не вижене. Це я знаю. Зрештою все просто. Закінчив роботу – і сам собі хазяїн. Хлопці у нас хороші і вміють повеселитися. Не підведуть і не викажуть. Коли що де відбувається – вечірка або що інше, – всі тут як тут. І не бурчать і не ремствують, коли що не клеїться. Це вже я знаю, адже у нас тут по-всякому бувало!

З його базікання Клайд зрозумів, що всі хлопці в го-

телі були між собою найближчими друзями – всі, крім Дойла, який тримався дещо відокремлено, хоч і не зарозуміло. («Надто багато жінок бігає за ним, от і все»). Усім товариством ходили в гості, в дансинг, на обіди, в одно місце, де можна грати в карти, і ще в такий собі куточок під назвою «Кет Суїні», де є прегарненькі дівчатка, і так далі, і так далі – сила відомостей, про які ніколи не чув раніше Клайд. Ці розповіді примушували його замислюватись, мріяти, сумніватись, тривожитись і питати себе – чи розумно це і чи справді в цьому багато привабного, та й чи дозволені для нього ці втіхи? Адже його все життя вчили якраз протилежному. В усьому, до чого він тепер так уважно прислухався, крилося щось глибоко хвилююче, але невиразне, невирішене.

А Томас Петерер! З першого ж погляду видно було, що навряд чи зможе він нашкодити кому-небудь, стати чиймсь ворогом. На зріст він був не вищий за п'ять футів чотири дюйми, товстий, з чорним волоссям і оливковою шкірою, з веселими ясними очима. Він теж, як згодом довідався Клайд, був із зовсім бідної сім'ї і не мав у житті ніяких матеріальних чи соціальних благ. Але він був самостійний, і всі товариші любили його і завжди радилися з ним про все. Він був родом з Уічіти і тільки нещодавно переселився до Канзас-Сіті. Він і його сестра були головною підтримкою для матері-вдови, яку обоє дуже любили. В дитинстві вони бачили, як принижував, ображав і обдурював їх добру, довірливу матір її жорстокий чоловік. Бували дні, коли сім'я залишалась без

шматка хліба. Не раз їх виганяли з квартири, коли їм не вдавалося вчасно заплатити за неї. В жодній школі Томмі і його сестра не могли довго залишатись. Нарешті, коли йому минув чотирнадцятий рік, Ретерер перебрався до Канзас-Сіті, де хапався за всяку випадкову роботу, поки йому не пощастило потрапити до «Грін-Девідсон»; пізніше до нього переселилися з Уічіти мати й сестра.

Але навіть більше, ніж розкішню готелю чи цими юнаками, – їх він досить швидко розкусив, – Клайд захоплювався потоком дрібних подачок, який лився на нього, чимдалі збільшуючи приємну вагу в правій кишені його штанів: монетки в п'ять, десять, двадцять п'ять центів і навіть півдолари – їх ставало більше й більше, і вже в перший день на дев'яту годину назбиралося більш як чотири долари, а на дванадцяту, коли закінчилося чергування Клайда, в ньому було понад шість з половиною доларів – стільки, скільки раніше він заробляв за тиждень.

З усієї цієї суми треба було тільки віддати долар м-ру Скуайрсу, – один долар, не більш, так сказав Хегланд, а решта – п'ять з половиною доларів за один вечір цікавої, привабливої, чудової роботи – належала йому! Йому важко було повірити в це. Йї-право, ніби в казці «Тисяча й одна ніч»! І проте рівно о дванадцятій годині цього першого вечора десь пролунав гонг, зачовгали ноги, і з'явилися три хлопці: один зайняв місце Барнса за конторкою, двоє інших мали виконувати доручення. І за командою Барнса вісім хлопців його

зміни підвелися, виструнчилися в один ряд і рушили до дверей. У службовому приміщенні, як тільки його відпустили, Клайд підійшов до м-ра Скуайрса й дав йому долар сріблом.

– Правильно, – сказав м-р Скуайрс.

Тільки й того. Потім Клайд разом з іншими зайшов до гардеробної, переодягнувся і вийшов на темну вулицю. Він щасливий, і в майбутньому щастя залежить тільки від нього самого! Це відчуття було таке хвилююче, що він весь тремтів і йому навіть паморочилось у голові.

Тільки подумати, яку він знайшов собі посаду! Щодня одержуватиме стільки грошей! Він був пішов додому, вирішивши добре виспатись перед завтрашньою роботою. Але, згадавши, що другого дня йому треба з'явитися до готелю тільки о-пів на дванадцятю, зайшов до нічного кафе і замовив чашку кави й шматок пирога. І тепер він думав тільки про те, що завтра треба працювати всього лише з дванадцяти до шостої вечора, а потім він буде вільний до шостої години наступного ранку. І заробить ще грошей. І немалу частину витратить на себе.

Розділ VIII

Більш за все Клайд думав про те, як зберегти для себе левову пайку грошей, які він заробляв. З того часу, як він уперше почав працювати, встановлений був такий порядок, що більшу частину свого заробітку – принаймні три чверті – Клайдові доводилося вкладати в спільне господарство. Та коли тепер він розповість, що одержує не менш як двадцять п'ять доларів щотижня, – і це не вважаючи п'ятнадцять доларів заробітної плати щомісяця й дарового харчування, – батьки, звичайно, захочуть, щоб він давав їм щотижня доларів десять-дванадцять.

Однак його надто довго мучило бажання мати вигляд не гірше за першого-ліпшого елегантного й добре вдягнутого юнака, і тепер, коли траплялася щаслива нагода, він не міг встояти перед спокусою насамперед добре одягтися – і якнайшвидше. Тому він вирішив сказати матері, що всі його чайові не перевищують долара за день. А щоб мати змогу розпоряджатись вільним часом на свій розсуд, він заявив, що часто йому доводиться, на додаток до звичайних робочих годин, підміняти інших хлопців, коли хтось із них хворий, або зайнятий іншою роботою. Він сказав також, що адміністрація готелю вимагає, щоб у службовців був пристойний вигляд не тільки в готелі, але й поза ним. Йому не можна буде довго ходити до готелю в тому одязі, який він носить

тепер, сказав він. М-р Скуайрс уже натякав на це. Але, додав Клайд, щоб пом'якшити удар, один з хлопців показав йому місце, де можна купити всі потрібні речі на виплат.

І мати була така наївна в усіх цих справах, що повірила йому.

Та це ще було не все. Клайд тепер весь час перебував у товаристві юнаків, які, працюючи в готелі, набули чималого життєвого досвіду, ознайомилися тут з надуживаннями та з пороками і були вже обізнані з деякими формами розпусти, зовсім невідомими досі Клайдові. Він тільки розкривав рота з подиву, а спочатку навіть і від лякливої огиди. Хегланд, наприклад, сказав йому, що певний процент заробітку компанії, до якої належав тепер Клайд, ішов на гулянки, які влаштовувались вскладчину щомісяця – звичайно того вечора, коли одержували платню. Ці гулянки, залежно від настрою компанії і від готівки, починались іноді «шикарною» вечерею з випивкою в одному з двох досить відомих, але не занадто респектабельних нічних ресторанів. Потім усі гуртом рушали до танцювального залу – дещо простішого, щоб підхопити там якесь дівчисько, або, якщо цього здавалося мало, йшли до якого-небудь відомого публічного дому (звичайно замаскованого під «кімнати з пансіоном»), де за невеликі гроші можна було, як вони часто хвалилися, одержати «будь-яку дівчину на вибір». І тому що вони дуже юні і по суті наївні, щедрі, веселі й непогані з себе, вони зустрічали в цих домах найгостинні-ший прийом у «мадам» і дівчат, які на-

магалися – з комерційних міркувань, звичайно, – подобатись їм і примусити прийти знову.

І таке убоге було досі життя Клайда, його так вабило до всіляких розваг, що тепер він жадібно ловив кожний натяк на пригоди й розваги. Не те щоб він схвалював подібні речі. Правду кажучи, спочатку такі розмови ображали й гнітили його: вони надто суперечили всьому, що він чув змалку і в що його примушували вірити багато років. І проте це життя було таким різким контрастом, таким полегшенням після безрадісних, гнітючих занять, до яких Клайда привчали з дитинства, що його невимовно вабило до цих спокусливих пригод, які, здавалося, обіцяли стільки всіляких розваг і блиску. Він слухав уважно і спрагло навіть тоді, коли в своїй свідомості не схвалював почутого. Товариші бачили, що він завжди привітний і веселий, і почали запрошувати його то до театру, то до ресторану, то до себе додому – пограти в карти, а то й до одного з тих непристойних домів, куди Клайд спочатку рішуче відмовився йти. Але поступово він щодалі більше зближався з Хегландом і Ретерером, – обидва вони йому дуже подобались, – і коли, збираючись до ресторану Фріссела, вони покликали його, Клайд погодився.

– Завтра ввечері ми влаштуємо у Фріссела чергову гульбу, сказав йому Ретерер. – Хочеш піти, Клайд? Ти ще жодного разу не бенкетував з нами.

На цей час Клайд уже зовсім призвичаївся до атмосфери готелю і майже позбувся своєї колишньої нерішучості. Ста-

ранно і не без користі для себе наслідуючи Дойла, він придбав собі новий коричневий костюм, кепі, пальто, шкарпетки, булавку для краватки й черевики, по змозі такі ж, як у його ментора. І костюм йому дуже-дуже личив, – він здавався тепер гарніший, ніж будь-коли: не тільки його батьки, а й молодший брат і сестра були здивовані і навіть вражені зміною в його зовнішності.

Як зумів Клайд так прекрасно одягтися і так швидко? Скільки все це коштувало? Чи не наробив він заради цієї минущої пишноти занадто великих боргів, сподіваючись на майбутній заробіток, і чи доцільно це? Йому можуть бути потім потрібні гроші. І інші діти багато чого потребують. Та й чи задовільна моральна і духовна атмосфера в цьому готелі, де його примушують працювати так багато і затримують щовечора так пізно, а платять так мало?

На все це Клайд відповідав (досить уміло), що все йде гаразд, що робота не над міру важка. Його костюм зовсім не такий уже гарний, – подивилась би мати на інших хлопців. Він витрачає не дуже багато. І в усякому разі все це куплено на виплат, і він може сплачувати поступово.

Але вечеря! Це вже зовсім інша річ. Гулянка, мабуть, триватиме до пізньої ночі, і як він тоді пояснить батькові й матері свою тривалу відсутність? Ретерер казав, що гулятимуть не менш як до третьої-четвертої години ночі; проте, Клайд, звичайно, може піти, коли захоче. Та чи добре буде, коли він розладнає компанію? Так, але чорти б його брали, більшість

із них не живе в сім'ї, як Клайд, а якщо й живуть, то батьків, – наприклад, матір Ретере-ра, – мало турбує, що роблять їх діти. Але все-таки чи розсудлива це річ – така пізня гулянка? Всі його нові друзі – і Хегланд, і Ретерер, і Кінселла, і Шіл – п'ють і не бачать у цьому нічого поганого. Безглуздя з його боку думати, що так уже небезпечно випити трошки, як усі вони роблять у подібних випадках. І до того ж він може й не пити, коли не захоче. Він піде, а як удома спитають, він скаже, що довелося затриматися на роботі. Чого б йому й не прийти коли-небудь пізно додому? Хіба він тепер не доросла людина? Хіба він не заробляє більше за всіх у родині? Пора б йому поводитися так, як він хоче.

Він почав відчувати всю принадність особистої свободи, вже смакував чарівні пригоди, і тепер ніякі материні попередження не могли стримати його.

Розділ ІХ

І ось настав час веселої гульби з участю Клайда. Як і говорив Ретерер, вона мала відбутися у Фріссела. І Клайд, що вже встиг здружитися з товаришами по роботі, був страшенно вдоволений і веселий. Адже для нього почалося нове життя. Всього кілька тижнів тому він був зовсім самотній: жодного друга, майже ніяких знайомих серед ровесників! І ось – так швидко – він збирається на шикарну вечерю в такому цікавому товаристві!

Клайдові, що не переміг ілюзій юності, ресторан здавався принаднішим, ніж він був насправді. Цей ресторан був трохи кращий за пристойну американську закусочну славних минулих часів. Стіни були густо завішені старими афішами і портретами акторів і актрис з їх автографами. Тут прекрасно готували, до того ж хазяїн був привітний, і тому ресторан почали охоче відвідувати приїжджі актори, політичні діячі, місцеві ділки, а за ними і всі, кого вабить до себе все нове, хоч трохи несхоже на те, що їм уже набридло.

І юнаки, які не раз уже чули від кучерів і шоферів таксі, що ресторан Фріссела – один з кращих у місті, обрали його для своїх щомісячних гулянок. Окремі страви коштували тут від шістдесяти центів до долара. Каву й чай подавали тільки цілими кофейниками і чайниками. Можна було одержати тут всілякі напої. Ліворуч від головного залу була на-

півосвітлена кімната з низькою стелею і великим каміном, куди звичайно йшли після обіду чоловіки: вони сідали тут біля вогню, курили й читали газети; ця кімната більш за все й захоплювала хлопчаків з «Грін-Девідсона». Тут вони почували себе ніби трохи старшими, досвідченішими, значнішими, – справжніми світськими людьми. Ретерер і Хегланд, до яких Клайд ставився особливо прихильно, так само як і більшість юнаків, вважали, що в Канзас-Сіті справді не знайдеш кращого місця.

І ось у призначений день Хегланд, Ретерер, Поль Шіл, Девіс Хігбі (теж хлопець з готелю), Артур Кінселла і Клайд, одержавши свою місячну платню і звільнившись о шостій вечора, зійшлися на розі коло аптекарського магазину, де Клайд спочатку шукав роботу, і веселим, шумливим гуртом рушили до Фріссела.

– Чули, яку штуку викинув учора з нашою конторою один хлопець із Сент-Луїса? – спитав Хегланд, звертаючись до всіх разом, коли вони рушили до ресторану. – В суботу замовляє телеграфом із Сент-Луїса номер для себе і для дружини – вітальню, спальню і ванну кімнату і наказує поставити в кімнатах квіти. Мені зараз розповів Джиммі, номерний клерк. Потім він приїздить сюди з своєю дівчинкою, і вони записуються як подружжя, – зрозуміло? А дівчинка прегарненька, я бачив. Ні, ви слухайте! Прожив він у готелі три дні, наші вже почали позирати на нього скоса – розумієте, обіди до номера і все таке... Потім у середу приходиться він до кон-

тори і каже, що його дружина їде назад до Сент-Луїса і що йому тепер не потрібний такий номер – вистачить і однієї кімнати, і щоб перенесли його скриню і її речі до нової кімнати, бо жінка має от-от приїхати. А скриня, бач, не його, а теж її, – зрозуміло? І нікуди вона не їде, і знати нічого не знає. А їде він. Наставив усім носа, зрозуміло? І покинув її із скринєю без жодної копійки. Зрозуміло? А тепер вони її не випускають з її скринєю, а вона плаче та друзям телеграми розсилає. А платити силу грошей треба. Бачили ви таке? Квіти в кімнаті! Троянди! І по шість разів їжу в номер носили, ну й пив він теж, ясна річ!

– Я знаю, хто це! – вигукнув Поль Шіл. – Я носив йому вино. Так я й знав, що тут щось не гаразд. Надто вже він був ввічливий і говорив занадто голосно. А на чай тільки й дав, що десять центів.

– І я його пам'ятаю, – сказав Ретерер. – Він звелів мені принести всі цікагські газети за понеділок і теж дав тільки десять центів. Він мені ще тоді здавався пройдисвітом.

– Справді, сіли вони з ним у калошу, – сказав Хегланд. – А тепер вони намагаються стягнути гроші з неї. Ось як!

– Мені здалося, що їй років вісімнадцять-двадцять, не більше, – вставив Артур Кінселла, який досі мовчав.

– А ти їх бачив, Клайд? – спитав Ретерер; він взагалі взяв шефство над Клайдом і тепер намагався підбадьорити його і втягти до спільної розмови.

– Ні, не пам'ятаю, – відповів Клайд. – Мабуть, мене до них

не посилали.

– Ну, виходить, ти пропустив нагоду подивитись на рідкісного птаха. Він такий високий, у довгому чорному англійському пальті, котелок насунутий на очі, і світло-сірі гетри. Бачили б ви, як він розгулює, та ще з паличкою! Я спочатку думав, що це якийсь англійський герцог. Треба тільки вбратися в усе англійське і розмовляти голосніше та всіма командувати – і клюне: кожен повірить.

– Це правильно, – зауважив Девіс Хігбі. – Добра штука англійський стиль. Я і сам не проти, щоб так одягтися.

Вони двічі повернули за рік, перейшли одну за одною дві вулиці і, нарешті, всією компанією увійшли до Фріссела. Клайда засліпило яскраве світло, що відбивалося на фарфорі, на сріблі, на обличчях відвідувачів, він був приголомшений гудінням голосів і брязкотом посуду. Ніколи ще, коли не брати до уваги готелю «Грін-Девідсон», він не був у такому місці. Та ще з такими знаючими, досвідченими хлопцями!

Вони пройшли до столиків, розставлених перед довгим шкіряним диваном, попід усією стіною. Метрдотель, впізнавши постійних гостей – Ретерера, Хегланда і Кінселлу, розпорядився зсунути до купи два столики й подати склянки, хліб і масло. Компанія посідала: Клайд з Ретерером і Хігбі – на дивані під стіною, Хегланд, Кінселла та Шіл – навпроти них.

– Я почну з доброго старого манхеттенського, – оголосив з

жадібністю Хегланд, оглядаючи публіку за столиками і почуваючи себе справді важливою персоною. Червонувато-смуглявий, з жвавими голубими очима, з темно-рудим волоссям, що стояло щіткою на голові, він скидався на великого задирливого півня.

І Артур Кінселла, потрапивши сюди, теж, як і Хегланд, враз пожвавішав і, здавалося, тішився власним величчям. Він демонстративно підсмикнув рукава, взяв у руки меню і, проглядаючи прейскурант вин, надрукований на звороті, вигукнув:

– Ну, на мій смак, для початку непогано сухе мартіні.

– А я почну з віскі й содової, – урочисто промовив Поль Шіл, вивчаючи тимчасом список м'ясних страв.

– Увільніть мене сьогодні від ваших коктейлів, – весело, але рішуче заявив Ретерер. – Я сказав, що не буду сьогодні багато пити, – і не буду. З мене досить склянки рейнвейну із зельтерською.

– Ні, ви тільки послухайте, – висловлюючи невдоволення, гукнув Хегланд. – Він почне з рейнвейну! І це він, старий любитель манхеттенського! Що з тобою скоїлося, Томмі? Адже ти, на мою думку, хотів повеселитися?

– Я й хочу, – заперечив Ретерер. – Але хіба не можна веселитися, поки не видудлиш усе, що тут тільки є пити? Сьогодні я хочу бути тверезий, не хочу більш одержувати догани вранці, і не одержу, якщо розумітиму, що роблю. Минулого разу я ледве виліз на роботу.

– Правильно! – підтримав Артур Кінселла. – Я теж не хочу напиватися так, щоб втрачати розум. Але ще зарано турбуватись про це.

– А ти, Хігбі? – звернувся Хегланд до окатого юнака.

– Мені теж манхеттенського, – сказав той і, глянувши на офіціанта, що стояв поруч, спитав: – Як справи, Денніс?

– Не можу поскаржитись, – відповів офіціант. – Останніми днями зовсім добре. А як справи в готелі?

– Прекрасно, прекрасно, – весело відповів Хігбі, вивчаючи меню.

– А ти, Гріфітс? Що ти питимеш? – спитав Хегланд.

Він був обраний за церемоніймейстера, щоб стежити за виконанням замовлень, сплатити рахунок, дати чайові, і тепер виконував свою роль.

– Хто? Я? О, я... – вигукнув Клайд, досить-таки збентежений цим питанням.

Адже він ніколи до цієї хвилини не доторкався ні до чого міцнішого за каву чи морозива з содовою водою і тепер був трохи наляканий веселою розв'язністю, з якою інші замовляли коктейлі й віскі. Звичайно, він не міг зайти так далеко... проте він давно знав з їх розмов, що в такі вечори вони всі п'ють, і не уявляв собі, як можна відстати від інших. Що вони думатимуть про нього, якщо він відмовиться пити? Потрапивши до цієї компанії, він весь час намагався здаватися такою самою досвідченою світською людиною, як і вони. І проте він ясно відчував за плечима ті роки, коли йому безпе-

рервно товкмали про «жахи» п'ятики й погані компанії. В глибині душі Клайд давно вже повставав проти всіх цих текстів і речень, на які завжди посилалися його батьки, і глибоко зневажав за тупість і нікчемність обірвану юрбу нероб і невдах, яких у місії Гріфітсів намагалися рятувати, – і все-таки тепер він завагався. Пити йому чи не пити?

Він вагався лише якусь частку секунди, коли в ньому заговорило минуле, а потім сказав:

– Що ж, я... я теж вип'ю рейнвейну із зельтерською.

Він розумів, що така відповідь – найлегша і найбезпечніша. Безневинний характер цієї суміші – рейнвейну із зельтерською – уже був підкреслений Хегландом і рештою юнаків. І все-таки Ретерер замовив собі саме рейнвейн, – ця обставина, як відчував Клайд, робила і його власний вибір не таким уже помітним і смішним.

– Послухайте, що діється! – драматично вигукнув Хегланд.

– Він теж хоче пити тільки рейнвейн із зельтерською! Дайте щось робити, бо, видно, наша вечірка закінчиться до пів на десяту.

Девіс Хігбі, набагато різкіший і шумливіший, ніж можна було думати з його приємної зовнішності, повернувся до Ретерера:

– Чого це ти спозарана робиш дурниці з цим рейнвейном і зельтерською, Том? Не хочеш повеселитися сьогодні?

– Я ж сказав, чому, – відповів Ретерер. – І потім, коли

ми минулого разу зайшли до того кубла, в мене було сорок доларів, а вийшов я звідти без жодного centa. Цього разу я хочу знати, що зі мною діється.

«Те кубло», – подумав Клайд, слухаючи розмову. Виходить, після вечері, коли всі досхочу нап'ються й наїдяться, вони рушають до одного з таких місць, які зветься кублом, до такого дому. Тут не могло бути ніяких сумнівів. Він розумів, що це означає. Там будуть жінки... погані жінки... розпутні жінки... Але як же він? Невже він теж...

Уперше в житті Клайдові траплялась можливість, якої він давно прагнув: пізнати, нарешті, велику, спокусливу таємницю, що так давно вабила його і збивала з пантелику, й трохи лякала. Хоч він багато думав про все це і про жінок взагалі, він ніколи ще не був близький з жодною. А тепер... тепер...

Він раптом відчув, що його кидає то в жар, то в холод. Обличчя і руки його стали гарячі й вогкі, він почував, як палають його щоки й чоло. Дивні, швидкі, принадні й тривожні думки линули в його мозку. Його проймало морозом. Він мимоволі малював у своїй уяві спокусливі вакхічні сцени – і враз намагався викинути з голови, але даремно: вони поверталися знову. І йому хотілося, щоб вони повертались, – і не хотілося... І за всім цим крився переляк. Та невже він такий боягуз? Решту юнаків анітрохи не тривожило те, що мало бути. Вони були дуже веселі. Вони сміялись і трохи жартували один з одного, пригадуючи якісь кумедні історії, що сталися з ними під час останньої гульби.

Але що подумала б його мати, коли б довідалась? Мати! Він не наслідювався зараз думати ні про неї, ні про батька і поспішив прогнати навіть саму думку про них.

– А пам'ятаєш, Кінселла, ту маленьку, руденьку, в домі на Пасіфік-стріт? – вигукнув Хігбі. – Вона ще вмовляла тебе тікати з нею до Чікаго?

– Звичайно, пам'ятаю, – всміхнувся Кінселла, наливаючи собі мартіні: йому саме подали вино. – Вона навіть хотіла, щоб я покинув готель. Обіцяла, що допоможе мені взятися за якусь справу. Говорила, що мені зовсім не доведеться працювати, коли я залишуся з нею.

– Справді, тоді б у тебе була тільки одна робота! – зауважив Ретерер.

Офіціант поставив перед Клайдом бокал рейнвейну із зельтерською. Глибоко схвильований, зацікавлений, захоплений усім почутим, Клайд підніс бокал, пригубив вино, розсмакував, що воно ніжне й приємне, і випив одним духом. Він так поринув у свої думки, що сам не помітив, як це сталося.

– Молодець, – сказав Кінселла якнайдружнішим тоном. – Ця річ тобі подобається?

– Так, це зовсім непогане, – відповів Клайд.

А Хегланд, бачачи, як швидко посувається справа, і розуміючи, що Клайд – зовсім ще новак у цьому товаристві і потребує підтримки й схвалення, гукнув офіціанта:

– Слухай, Джеррі! – І додав так, щоб не чув Клайд: – Того

ж самого, тільки більше...

Вечера тривала. Було вже близько одинадцятої години, коли вони, нарешті, вичерпали всі цікаві теми – розповіді про минулі пригоди, про колишню роботу, про різні спритні й зухвалі витівки. Клайд мав досить часу поміркувати над усім цим, і тепер він схильний був думати, що сам він зовсім не такий уже жовторотий, як здається його приятелям. А якщо навіть і так... Зате він хитріший за більшість із них, розумніший... Хто вони такі і чого прагнуть? Хегланд, як стало зрозуміло Клайдові, гонористий, дурнуватий, крикливий, і його легко підкупити дріб'язковими лестощами. Хігбі і Кінселла – цікаві й хороші юнаки – чванилися тим, чим Клайд не став би дуже пишатися: Хігбі хвалився, що розуміє дещо в автомобілях (його дядько якимось був близький до цієї справи), а Кінселла – вмінням грати в карти і навіть у кості. А Ретерер і Шіл – він ще раніше це помітив – були цілком задоволені своєю роботою в готелі, готові були залишатися на цій роботі і в майбутньому і ні про що інше не мріяли. А Клайд уже й тепер не міг собі уявити, щоб посада розсильного залишилась межею всіх його бажань.

Одночасно він з деякою тривогою думав про ту хвилину, коли всі рушать туди, де він ніколи ще не бував, щоб робити те, чим він ніколи не думав займатися в таких умовах. Чи не краще йому попросити вибачення, коли всі вийдуть з ресторану? Чи, може, піти разом з ними, а потім нишком шмигнути за перший-ліпший ріг і повернутись додому? Він чув,

що ось у таких місцях можна підхопити найстрашнішу хворобу і що люди потім помирають від низьких пороків, яких там набувають. Його мати виголошувала немало промов на таку тему, хоч і навряд чи добре знала щось про це. І все-таки ось перед ним аргумент, який спростовує всі оті страхи: його нові товариші анітрохи не стурбовані тим, що вони збиралися робити. Навпаки, для них це була дуже весела й цікава пригода – тільки й усього.

І справді, Ретерер, який щиро здружився з Клайдом, – більше за його манеру дивитись, питати й слухати, а не за те, що Клайд робив чи говорив, – раз у раз штовхав його ліктем і, сміючись, питав:

– Ну, як, Клайд? Сьогодні посвячення? – і широко всміхався. Або, помітивши, що Клайд зовсім затих і замислився, він говорив: – Не лякайся, тебе не з'їдять, – що найбільше – вкусять.

А Хегланд час від часу переривав своє самовихваляння і, підхоплюючи натяки Ретерера, додавав:

– Не можна все життя залишатися таким. Так не буває. Але на випадок чого – ми тебе відстоїмо.

Клайд, нервуючи, нарешті обірвав роздратовано:

– Та відчепіться ви! Досить глузувати! Нащо це вам треба було хвалитися, що ви знаєте більш за мене?

Ретерер підморгнув Хегланду, щоб той дав Клайдові спокій, а сам шепнув:

– Не гнівайся, старий, усе в порядку. Ми просто пожарту-

вали трохи, ти ж розумієш!

І Клайд, якому дуже подобався Ретерер, швидко пом'якшав і пошкодував, що так по-дурному виказав себе.

Нарешті близько одинадцятої години, коли вже всі досхо-чу наговорилися, наїлись і напилися, вся компанія на чолі з Хегландом вийшла з ресторану. Безсоромні й темні наміри не примусили їх задуматися, не викликали в них бажання розумового й морального самоаналізу і самобичування, – навпаки, вони так весело сміялись і розмовляли, немов на них чекала просто мила розвага. З подивом і огидливістю слухав Клайд, як вони пригадували свої попередні пригоди. Певно, всім особливо подобався випадок у кублі розпусти під назвою «Дім Беттіни», де вони одного разу побували. Їх привів туди відчайдушний хлопець на прізвище Малюк Джонс, службовець з іншого готелю. Цей Малюк і ще один хлопчина на ім'я Бірмінгем разом з Хегландом, який страшенно напився, дозволили собі такі витівки, що їх мало не заарештували. Клайд слухав і насилу вірив, що ці хлопці, зовні такі порядні й охайні, могли витівати подібні речі: витівки були такі грубі й гидотні, що Клайда навіть трохи занудило.

– А пам'ятаєте, як оте дівчисько з другого поверху облило мене водою з глека, коли я виходив! – голосно реготав Хегланд.

– А отой товстун на другому поверсі! Як він підійшов до дверей подивитись, пам'ятаєте? – сміявся Кінселла. – Він на-

певно вирішив, що тут пожежа чи бунт!

– А ти з тією маленькою товстухою Піггі! Пам'ятаєш, Ретерер? – верещав Шіл, захиляючися з реготу і насилу вимовляючи слова.

– В нього навіть ноги підломлювались, так було важко! – репетував Хегланд. – А як вони обоє нарешті покотились по сходах!

– Це вже ти був винен, Хегланд! – вигукнув Хігбі. – Коли б ти не затіяв цієї історії зі шмаганням, нас би не виставили.

– Кажу вам, я був п'яний, – заперечував Ретерер. – У них там страшенно міцне віскі.

– А отой довгий худий техасець з великими вусами? Пам'ятаєте, як він реготав? – додав Кінселла. – Він не хотів нікому допомагати, хто був проти нас. Пам'ятаєте?

– Просто дивно, що нас усіх не викинули на вулицю й не заарештували. Ну й нічка була! – згадував Ретерер.

Усі ці викриття приголомшили Клайда. «Шмагання»! Це могло означати тільки одно!

І вони уявляють, що він візьме участь у чомусь подібному?! Цього не буде! Він не такий. Що подумали б його мати й батько, коли б почули всі ці жахливі історії... І все-таки...

Розмовляючи, вони підійшли до якогось будинку на темній широкій вулиці; біля тротуарів, уздовж цілого кварталу чи й більше, стояв ряд кебів і автомобілів. Недалеко на розі спинились, розмовляючи, кілька молодих людей. На другому боці – ще чоловіки. А за півкварталу компанія Клайда прой-

шла повз двох полісменів, що мирно розмовляли. І хоч ніде, в жодному вікні не було світла, але, як це не дивно, скрізь відчувалось яскраве, бурхливе життя. Воно відчувалося навіть у темряві вулиці. Раз у раз лунали гудки таксі, що мчали мимо, прокотили дві старомодні закриті карети із спущеними фіранками. І двері то грюкали, то тихо відчинялись і зачинялись. І тоді зсередини будинків вихоплювалось яскраве світло, протинало імлу вулиці і знову зникало. Над головою цієї ночі було багато зірок.

Нарешті, не кажучи ні слова, Хегланд, разом з Хігбі й Шілом, піднявся по сходах і подзвонив. Майже миттю двері відчинила молода негритянка в червоній сукні.

– Доброго вечора! Заходьте, будь ласка, – привітно запитала вона, і всі шестеро пройшли за важкі оксамитні портьєри, що відмежовували передпокій від решти кімнат.

Клайд опинився в яскраво освітленій і без достатнього смаку обставленій вітальні; на стінах висіли картини в позолочених рамах, з малюнками голих та напівголих жінок, і величезні дзеркала. На підлозі лежав товстий яскраво-червоний килим; по всій кімнаті було розставлено багато позолочених стільців, в глибині на тлі яскраво-червоних портьєр – піаніно, теж позолочене. Але ні гостей, ні жінок, що жили в домі, тут не було, – нікого, крім негритянки.

– Сідайте, будь ласка, – сказала вона. – Будьте як дома. Зараз покличу мадам.

І вона побігла по сходах ліворуч, вигукуючи:

– Мері! Седі! Кароліна! У вітальні молоді джентльмени.

В цю хвилину з дверей у глибині кімнати вийшла висока, струнка й бліда жінка років тридцяти восьми чи сорока – дуже пряма, елегантна і, певно, дуже владна і розумна, в напівпрозорому і проте скромному вбранні.

– Хелло! Це ви, Оскар? – заговорила вона з млявою, підбадьорюючою усмішкою. – І Поль? Хелло, Девіс! Прошу, будьте як удома. Фанні зараз прийде. Вона принесе вам чого-небудь випити. У мене тепер новий тапер – негр із Сент-Джо. Хочете послухати? Прекрасно грає!

І вона гукнула:

– Сем!

В цей час бічними сходами в глибині залу збігли дев'ять дівчат, різних віком і зовнішністю, але, певно, не старші двадцяти чотирьох – двадцяти п'яти років, – усі в такому вбранні, якого Клайд ще ніколи на жодній жінці не бачив. Вони сміялись і гомоніли, мабуть, дуже задоволені з себе, і нітрохи не соромилися своєї зовнішності, яка так вразила Клайда; а тимчасом одяг кожної з них був незвичайний: від найлегшого негліже, придатного хіба що для будуара, до трохи нібито пристойнішого, але так само надто відкритого бального туалету. І які різні були всі ці дівчата: тут були й худі, і товсті, і середні, високі й маленькі, брюнетки, блондинки та руді. І всі вони здавались дуже юними, і всі ласкаво і захоплено всміхалися до гостей.

– Хелло, любий! Як живеш? Потанцюємо?

Або:

– Хочеш чого-небудь випити?

Розділ X

Клайдові, якого виховували дуже суворо, прищеплюючи йому поняття, що не дозволяли нічого подібного, побачене щойно мало здаватися огидним. Проте з природи йому була така властива романтичність та чуттєвість і давно придуманий голос статі звучав у ньому так наполегливо, що він тепер був не обурений, а, навпаки, зачарований. Його увагу привертала зараз тілесна пишнота майже всіх цих постатей, хоча б ними й керував тупий і позбавлений романтики розум. Врешті-решт тут усе ж таки була краса: безсоромна, суто плотська, оголена й доступна. І не треба було перемагати якісь настрої, порушувати якісь заборони, щоб зблизитися з будь-якою з цих дівчат... Одна з них, дуже мила брюнетка, одягнена в чорне з червоним і з червоною стрічкою на чолі, поводитися зовсім просто з Хігбі і вже танцювала з ним у глибині кімнати під джазовий мотив, який хтось безладно барабанив на піаніно.

І Ретерер, на подив Клайда, уже сидів у позолоченому кріслі, а на колінах у нього напівлежала висока дівчина з дуже світлим волоссям і блакитними очима. Вона курила цигарку й притоптувала позолоченими туфельками в такт мотиву. Разюче, казкове видовище, – здавалося Клайдові! А перед Хегландом стояла, взявшись у боки і розставивши ноги, пухла, гарненька дівчина німецького чи скандинавського

типу. І Клайд чув, як вона питала високим тонким голосом: «Будеш біля мене сьогодні?» Але на Хегланда, мабуть, не дуже впливали ці загравання: він спокійно похитав головою, і дівчина відійшла до Кінселла.

Поки Клайд дивився й думав, гарненька білявка років двадцяти чотирьох – йому вона здалася молодшою – присунула стілець і сіла поруч нього.

– Ви не танцюєте? – спитала вона.

Клайд нервово похитав головою.

– Хочете, навчу?

– В мене однаково не вийде!

– Та це ж зовсім неважко! Ходімо!

Але Клайд рішуче відмовився, хоч її ласкавість була йому приємна.

– Ну, може, вип'єте? – запропонувала вона тоді.

– Обов'язково, – люб'язно погодився він.

Дівчина подала знак негритянці, і за хвилину перед ними стояв столик, а на ньому пляшка віскі й содової. Побачивши це, Клайд мало не онімів з переляку. У нього в кишені всього сорок доларів, а він чув від інших, що тут кожен бокал коштує не менш як два долари. Подумати тільки, що він витрачає такі гроші! І частує таку жінку! А вдома в нього мати, сестра, братик, і їм ледве вистачає... І проте він замовляв і платив, відчуваючи, що це жахливе, надмірне марнотратство і що він влаштував просто якусь оргію... Та вже коли він тут, слід триматися до кінця.

До того ж Клайд помітив, що дівчина і насправді гарненька. На ній була вечірня сукня з блакитного оксамиту, туфлі і панчохи того ж кольору, у вухах блакитні сережки. Відкриті плечі, шия та руки були повні й ніжні. Особливо бентежив Клайда глибокий виріз її сукні – він ледве насмілювався дивитися в той бік, і її нафарбовані щоки і губи – найпевніші прикмети продажної жінки. Проте вона не здавалася надто настирливою, навпаки, – трималася дуже просто і з цікавістю дивилася в його глибокі темні очі, сповнені тривоги.

– Ви теж працюєте в «Грін-Девідсон»? – спитала вона.

– Так, – відповів Клайд, всіляко намагаючись показати, що все це для нього не нове і що він уже не раз бував у таких місцях, в такій же обстановці. – А звідки ви знаєте?

– Я знаю Оскара Хегланда. Він тут буває. Він ваш друг?

– Так. Тобто ми разом працюємо в готелі.

– Але ви раніше не бували тут?

– Ні, – швидко відповів Клайд і тут же в думці спитав себе, звідки вона знає, що він не був тут раніше.

– Я так і думала. Майже всіх ваших я вже бачила, а вас – жодного разу. Ви недавно в готелі, правда?

– Так, – сказав Клайд трохи роздратовано. Він раз у раз то морщив чоло, то насуплював брови в гримасі, що з'являлася мимоволі: це бувало з ним завжди, коли він нервував або глибоко замислювався. – Ну, то й що?

– Та нічого. Просто я відразу догадалася. Ви не схожі на них – зовсім інший.

Вона всміхнулася дивно й ласкаво. Клайд не зрозумів ні цієї усмішки, ні настрою дівчини.

– Чим саме я інший? – похмуро й сердито спитав він, надпиваючи бокал.

– Одно я знаю напевно, – продовжувала вона, не звернувши уваги на його питання, – ви не дуже любите таких дівчат, як я. Адже так?

– Ні, чому ж... – ухилився він від точної відповіді.

– Ні, не любите. Я бачу. Але ви мені однаково подобаєтеся. Мені подобаються ваші очі. Ви не такий, як усі ці хлопці, – благородніший, добріший. Я вже бачу, що ви інший.

– Ну, не знаю, – відповів задоволений Клайд, якому це було приємно.

Він і далі ще морщив чоло. Можливо, ця дівчина не така вже погана, як він думав. Вона розумніша за інших, більш витончена. І одяг її не такий безсоромний. І вона не накинулася на нього, як інші на Хегланда, Хігбі, Кінселла й Ретерера. Тепер уже майже всі його товариші сиділи на стільцях чи диванах, тримаючи на колінах дівчат. Перед кожною парою стояв столик з пляшкою віскі.

– Дивіться-но, хто п'є віскі! – гукнув Кінселла тим, хто ще міг звернути увагу на його слова, і показав очима на Клайда.

– Не треба мене боятися, – говорила дівчина, тоді як Клайд, зляканий і зачарований, дивився на її руки, шию, на занадто відкриті груди. – Я не дуже давно займаюся цим, і не була б я тут, але от не пощастило мені в житті. Мені б хоті-

лося жити вдома з ріднею, але тепер вони не візьмуть мене.

Вона з серйозним виглядом опустила очі, думаючи головним чином про те, який недосвідчений і дурненький цей Клайд, – зовсім жовтороте пташеня. І ще думала про гроші, які він при ній діставав з кишені, – чимала пачка... І ще про те, що він і справді гарненький: не те щоб дуже вродливий або сильний, але милий.

А Клайд у цей час думав про Есту, про те, куди вона поїхала і де вона тепер? Хто знає, що з нею? Що могло з нею статися? Може, і з цією дівчиною сталося таке ж лихо, як з його сестрою? В ньому росло щире, хоч трохи й зневажливе співчуття, і він дивився на дівчину поруч себе, ніби бажаючи сказати: «Бідолашка». Але зараз він не зважувався промовити жодного слова, не зважувався ні про що спитати.

– От ви, молоді хлопці, приходите в такі місця, як наше, і завжди думаєте про нас дуже погано, адже я знаю. А ми зовсім не такі погані.

Клайд усе морщив чоло. Може, й справді вона не така вже погана? Вона пропадає жінка, звичайно... зіпсута, але гарненька. Час від часу він поглядав на інших дівчат, і жодна не подобалась йому, як ця. І вона вважає, що він кращий за інших, благородніший, – так вона сказала. Комплімент влучив у ціль.

Вона налила бокал Клайдові і примусила його випити разом з нею.

Тимчасом з'явилася нова група гостей, і нові дівчата вий-

шли із загадкових глибин дому назустріч їм.

Клайд помітив, що Хегланд, Ретерер, Кінселла і Хігбі таємниче зникли кудись задніми сходами, відокремленими від залу важкими порт'єрами. І коли з'явилися нові гості, дівчина запропонувала Клайдові перейти на диван у глибині кімнати, де було менше світла.

Тут вона присунулась до нього зовсім близько, погладила по руці і, нарешті, взявши його під руку і щільно пригортаючись до нього, спитала, чи не хоче він подивитися, як гарненько обставлені кімнати на другому поверсі.

І Клайд, побачивши, що він залишився тут один з усієї компанії і ніхто не дивиться на них, дозволив дівчині, що лашцилась до нього, зтягти його по завішених сходах нагору, до маленької рожево-блакитної кімнати. І весь час він повторював собі, що робить злочинний і небезпечний крок і що це може закінчитися великим лихом для нього. Раптом він підхопить яку-небудь жакливу хворобу. Або дівчина зажадає від нього більше, ніж він може заплатити. Він боявся дівчини, себе, всього на світі... надмірно хвилювався і його охоплювали такі сумніви й страх, що він мало не втратив мову. І все-таки він ішов, і, як тільки двері зачинилися за ним, ця принадна, граціозна Венера з округлими формами обернулася й обняла його; потім спокійно стала перед великим дзеркалом, в якому він міг бачити її всю, і почала роздягатися...

Розділ XI

Пригода ця вплинула на Клайда так, як вона тільки й могла вплинути на новака, що був глибоко чужий всьому цьому світові. Щоправда, гостра цікавість і нездоланне бажання привели його сюди й примусили піддатися спокусі, але суворі моральні правила, яких навчали його здавна, і властива для нього огида до всього бруталного, неестетичного, примушували його дивитись на все, що сталося, як на щось безсумнівно принизливе і гріховне. Певно, батьки мали рацію, коли проповідували, що це низько й ганебно.

Все ж таки ця пригода, і світ, у якому вона відбулася, тепер, коли все вже було позаду, набували в свідомості Клайда якоїсь грубої язичеської краси, своєрідної вульгарної чарівності. І поки інші, яскравіші враження не примусили потьмяніти цей спогад, Клайд мимоволі повертався до нього з великою цікавістю і навіть приємністю.

До того ж він не раз говорив собі, що тепер, заробляючи так багато грошей, він може ходити, куди хоче, і робити, що хоче. Йому нема чого йти знову до того дому, якщо не хотітиме, – він може знайти інші місця, можливо, не такі безсоромні, витонче-ніші. Він не хотів би йти знову разом з усією компанією. Краще було б просто знайти собі якусь дівчину, подібну до тих, з якими він бачив Зіберлінга і Дойла. Таким чином, незважаючи на всі тривожні думки, що мучили Клай-

да тієї ночі, він швидко призвичаївся до нового джерела втіхи, хоч і не за тої обстановки, в якій він уперше пізнав її. Він повинен, як Доїл, знайти собі дівчину несуворого звичаю і витратити на неї гроші. І Клайд нетерпляче очікував принагідного випадку, щоб здійснити свої плани.

Інтересам і бажанням Клайда в цей час цілком відповідала та обставина, що і Хегланд, і Ретерер, хоч у глибині душі й відчували його вищість, а може, саме через це, почали ставитись до нього з особливою увагою: догоджали йому, втягали його в усі свої справи й розваги. Так, незабаром після тієї першої пригоди Ретерер запросив Клайда до себе, і Клайд відразу ж зрозумів, що сім'я Ретерера жила зовсім інакше, ніж його власна.

Гріфітси додержувались суворого статечного способу життя: тут завжди відчувалася зосередженість людей, що живуть під тиском релігійних догм і переконань. У сім'ї Ретерера було якраз навпаки. Матері й сестрі його не чужі були певні якщо не релігійні, то моральні переконання, проте вони дивились на життя досить вільно, а мораліст, мабуть, сказав би «безпринципно». Тут ніколи й мови не було про будь-які суворі моральні підвалини, про тверду лінію поведінки. І тому Ретерер і його сестра Луїза (вона була на два роки молодша за нього) робили так, як їм подобалося, і не дуже замислювались щодо цього. Та Луїза була досить розумна і вольова, щоб не кинутися на шию першому-ліпшому.

Найцікавіше, що Клайд, незважаючи на деяку витон-

ченість, яка примушувала його дивитися скося на більшу частину того, що його оточувало, був зачарований простотою й свободою життя, що відкрилося йому. Принаймні серед цих людей він міг вільно поводитись, так, як йому досі ніколи ще не доводилося, і міг триматися більш невимушено, ніж будь-коли. Особливо приємно було йому, завжди нервовому й нерішучому в поводженні з дівчатами, що тепер він майже звільнився від сумнівів у своїй привабливості. До цього часу, незважаючи на свій перший недавній візит до храму кохання, куди Хегланд і інші показали йому шлях, Клайд був переконаний, що він незграбний і не має чарівності, необхідної, щоб подобатись дівчатам. Варто було тільки якійсь дівчині опинитися поруч з Клайдом або хоч подивитися в його бік, як він уже відчував себе зовсім пригніченим: його проймав холод, нервовий дріж, він робився тупий і остаточно втрачав здатність розмовляти чи жартувати, як інші хлопці. Але тепер, буваючи в Ретерерів, він дістав цілковиту змогу спробувати, чи зуміє він перебороти свою сором'язливість і нерішучість.

У цьому домі постійно збиралися друзі самого Ретерера і його сестри Луїзи, які більш або менш однаково дивились на життя. Тут танцювали, грали в карти, не соромлячись фліртували. До цього часу Клайд не уявляв собі, що батьки можуть бути такими поблажливими чи байдужими в питаннях поведінки й моралі, як м-с Ретерер. Він не уявляв собі, щоб яка-небудь мати могла схвалювати такі вільні товариські вза-

ємини між юнаками й дівчатами, які існували в домі Ретерерів.

Але дуже скоро, завдяки дружнім запросинам Ретерера, він відчув себе частиною цієї компанії; на членів її він дивився трохи звисока за їх розбещеність, за погану англійську мову, але, з другого боку, його приваблювала їх невимушеність, товариськість, уміння веселитися. В цій компанії він уперше міг би обрати собі подругу, якщо тільки в нього вистачить сміливості. І Клайд незабаром спробував здійснити це при підтримці Ретерера, його сестри і всіх їх знайомих; нагода трапилася під час першого ж його відвідування Ретерерів.

Луїза Ретерер служила в мануфактурному магазині і часто спізнювалася додому на обід. В цей день вона не могла прийти раніше сьомої години, і тому обід відклали. Тимчасом до Луїзи чогось зайшли дві її подруги і, заставши замість неї Ретерера і Клайда, влаштувались як дома, зацікавлені Клайдом і його новим костюмом. Та Клайд, що одночасно і прагнув дівочого товариства, і боявся його, тримався нервово і не по-компанійському, а подругам Луїзи здалося, що він зарозумілий і чванливий. Ображені, вони вирішили показати себе в усьому блиску і закрутити йому голову – нітрохи не менше. Клайдові дуже сподобалась їх грубувата веселість, і його швидко причарувала одна з них – Гортензія Брігс, гарненька і дуже самовпевнена брюнетка, що, як і Луїза, була всього тільки звичайною продавщицею у великому магазині.

І все-таки Клайд відразу побачив, що вона досить вульгарна та грубувата і зовсім не схожа на дівчину, про яку він мріяв.

– Як, вона ще не прийшла? – вигукнула Гортензія, привітавшись з Ретерером і глянувши на Клайда, який стояв біля вікна і дивився на вулицю. – Дуже прикро! Ну, ми трошечки почекаємо, якщо ви не заперечуєте.

Ці слова вимовлялися з такими кокетливими гримасками, які ясно промовляли: «Хто ж буде заперечувати проти нашої присутності!»

Вона підійшла до дзеркала, милуючись собою, і почала перед ним чепуритися. А її подруга, Грета Міллер, додала:

– Звичайно, почекаємо. Сподіваюся, нас не виженуть до її приходу. Ми не обідати прийшли. Ми думали, ви вже закінчили з їжею.

– Звідки це ви взяли, що вас звідси виженуть? – розв'язно відповів Ретерер. – Хто ж вас звідси вижене, коли вам тут подобається? Сідайте, заведіть грамофон, взагалі робіть, що хочете. Незабаром ми будемо обідати, і Луїза от-от прийде.

Познайомивши дівчат з Клайдом, він повернувся до їдальні дочитувати газету. А Клайд під їх поглядами одразу відчув себе покинутим на вуглому човні напризволяще серед невідомого моря.

– Не кажіть мені про їжу! – вигукнула Грета Міллер, спокійно розглядаючи Клайда, немов вирішуючи в думках, чи вартий він уваги, і, вирішивши, що вартий, пояснила: – Скільки нам сьогодні доведеться з'їсти: і морозиво, і пиріг,

і тістечка, і сен-двічі. Ми якраз прийшли попередити Луїзу, щоб вона не дуже наїдалася. Знаєш, Том, Кітті Кін справляє день народження. В неї буде величезний пиріг і сила всякої всячини. Адже ти прийдеш потім туди, так? – закінчила вона, подумавши, що, можливо, з Ретерером прийде й Клайд.

– Не думаю, – спокійно відповів Ретерер. – Ми з Клайдом збиралися після обіду піти до театру.

– Це ж глупство! – вставила Гортензія Брігс головним чином тому, щоб привернути до себе увагу, центром якої досі була Грета. Вона все ще стояла біля дзеркала і тепер обернулася, щоб послати спокусливу усмішку всім і особливо Клайдові, в чий бік, як їй здавалося, вже закинула вудку її подруга. – По-моєму, це безглуздо – йти до театру, коли можна піти з нами до Кітті і потанцювати.

– Звичайно, ви тільки про танці й думаєте – і ви обидві, і Луїза, – зауважив Ретерер (він іноді умів бути надзвичайно розсудливим). – Просто дивно, як це вам тільки не хочеться інколи відпочити. От я цілий день на ногах і часом не відмовився би посидіти.

– Не кажіть мені про відпочинок! – заявила Грета Міллер з гордовитою усмішкою і зробила па ліворуч, наче готуючись полинити в танці. – У нас цей тиждень весь зайнятий. О, як! – вона закотила очі і трагічно стиснула руки. – Просто жах, скільки нам доведеться танцювати цієї зими, – правда, Гортензія? По четвергах, по п'ятницях, по суботах і неділях. Ну й ну! От жах, правда ж?

Вона кокетливо лічила дні по пальцях і усміхалась до Клайда, ніби шукаючи в нього співчуття.

– Вгадай, Том, де ми були цими днями, – Луїза з Ральфом Торп, Гортензія з Бертом Гетлер, і я з Віллі Бесік?! В Пегрена, на Уебстер-авеню. Побачив би ти, скільки там було народу! Ми танцювали до четвертої години ранку. Я думала, що в мене підломляться ноги. Навіть не пам'ятаю, коли я так стомлювалася.

– Та вже ж! – втрутилася Гортензія, трагічно звівши руки до небес. – Я думала, що не зможу працювати наступного ранку. В мене так заплющувались очі, що я насилу бачила покупців. А мама так хвилювалася! Просто жах! Вона досі не може опам'ятатися. По суботах і по неділях ще нічого, але тепер ми танцюємо й серед тижня, а мені вранці о сьомій годині вставати, і вже тут мені від мами так перепадає – ну й ну!

– Я її добре розумію, – сказала м-с Ретерер, що якраз увійшла з блюдом картоплі й хлібом. – Ви занеджуєте, якщо не дасте собі перепочинку, і Луїза теж. Я все кажу їй, що вона не зможе працювати і втратить посаду, якщо так мало спатиме. Але вона так само як і Том: скільки я не кажу – анітрошечки не слухається.

– Ну, мамо, ти ж знаєш, яка в мене робота, не можу я рано повертатися додому, – тільки й відповів Ретерер.

– Та я померла б з нудьги, якби мені довелося просидіти вечір удома! – вигукнула Гортензія Брігс. – Цілий день пра-

цюєш, треба ж і повеселитися трошки.

Як у них приємно в домі, думав Клайд. Як легко, вільно! І як задирливо й весело тримаються ці дівчата. Очевидно, їх батьки не бачать у цьому нічого поганого. От коли б у нього була така гарненька подруга, як ця Гортензія Брігс, з маленьким хтивим ротиком і блискучими зухвалими очима...

– Досить мені, коли я двічі на тиждень висплюся, – заявила Грета Міллер. – Батько думає, що я божевільна, а мені просто шкідливо багато спати.

Вона весело розсміялася. А Клайд захоплено слухав її, незважаючи на всі неправильні й вульгарні звороти, якими вона пересипала свою мову. Ось втілення юності, веселості, волі й любові до життя!..

В цю хвилину вхідні двері відчинились, і швидко ввійшла Луїза Ретерер, струнка дужа дівчина, середня на зріст, в накидці на червоній підбивці і в м'якому блакитному фетровому капелюшку, насунутому на очі. Луїза була моторніша й енергійніша за свого брата, лагідніша за своїх обох подруг, і притому не менш гарненька.

– От хто в нас! – вигукнула вона. – Ці два дівчиська і додому прилетіли раніш за мене! А я сьогодні застрягла через плутанину в звітній книжці. Довелось давати пояснення в конторі. І зовсім я не винна, можете повірити. Просто вони не розбирають мого почерку. – І тут тільки помітивши Клайда, вона вигукнула: – Іду на парі, що знаю, хто це! Ви – містер Гріфітс! Том багато говорив про вас. Я все дивувалася, чому

він досі не приводив вас.

І Клайд, якому це лестило, промимрив, що він радий був би познайомитись раніше.

Обидві гості разом з Луїзою пішли до маленької спальні – про щось порадитись, але незабаром знову з'явилися і після наполегливого вмовляння, в якому по суті не було потреби, вирішили залишитися. Клайд завдяки їх присутності дуже пожвавішав, став веселіший і всіляко намагався справити приємне враження і здружитися з дівчатами. А всі три дівчини, знайшовши, що він симпатичний, так енергійно намагалися сподобатися йому, що він уперше в житті відчув себе вільно в жіночому товаристві, і до нього знову повернулося вміння розмовляти.

– Ми прийшли попередити тебе, щоб ти не занадто багато їла, а самі розсілися обідати, – сміючись, говорила Грета Міллер Луїзі. – А у Кітті будуть і пироги, і тістечка, і різні смачні речі.

– Так, і після всього цього треба буде танцювати! – додала Гортензія. – Допоможи нам, боже, одно можемо сказати!

Її рот і особливо усмішка здавалися Клайдові чудовими; він був у нестямі від захоплення. Дивна, чарівна дівчина! Вона так вразила його, що він мало не поперхнувся кавою. Він розсміявся в нападі нестримних веселощів.

У цю мить вона обернулася до нього й вигукнула:

– Дивіться, що я з ним зробила!

– Ви набагато більше зробили! – сказав Клайд, відчуваю-

чи раптовий приплив натхнення й хоробрості. В присутності Гортензії він раптом відчув себе зухвалим і сміливим, хоч і трохи подурнілим, і додав: – Знаєте, тут стільки вродливих дівчат, що мені паморочиться в голові!

– Ну, не здавайся так швидко, – добродушно застеріг Ретерер. – Вони захоплять тебе і примусять водити їх, куди їм заманеться. Краще не зв'язуйся.

І справді, Луїза Ретерер, аніскільки не зникновівши від братових слів, звернулася до Клайда:

– Ви, звичайно, танцюєте, містер Гріфітс?

– Ні, я не вмю, – відповів Клайд, вмить витверезившись від цього питання: в цю хвилину він щиро пошкодував, що не оволодів такою необхідною справою. – Але зараз мені страшенно хотілося б уміти, – галантно додав він і майже з благанням подивився спочатку на Гортензію, а потім на Грету Міллер і Луїзу.

Всі вдавали, що не помітили цієї переваги, хоч вона приємно полоскотала самолюбство Гортензії. Вона ще не була певна, чи й справді Клайд уже її цікавить, але ж так легко і з таким блиском домогтися тріумфу над подругами, – це вже дещо! І подруги відчули її перемогу.

– Так, погана справа, – тепер, пересвідчившись, що Клайд віддає перевагу саме їй, вона говорила з ним байдужим і трохи зверхнім тоном. – Якби ви танцювали, ви й Том могли б піти з нами. У Кітті майже весь час будуть танцювати.

Клайд остаточно підупав духом. Подумати тільки: ця дів-

чина, яка приваблює його більше ніж усі інші, так легко відштовхує його з усіма його мріями й бажаннями тільки тому, що він не вміє танцювати. І в усьому винне його кляте виховання. Він почуває себе розбитим, одуреним. За якого йолопа вони його мають! Ось і Луїза дивиться здивовано й байдуже.

Але тут Грета Міллер, яка подобалась Клайдові менше, ніж Гортензія, прийшла йому на допомогу:

– Можна й навчитися, – це не така вже важка справа. Якщо хочете, я після обіду за п'ять хвилин вас навчу. Треба лише запам'ятати кілька па. І тоді ви зможете піти з нами, коли хочете.

Клайд зрадів і почав дякувати. Він обов'язково навчиться танцювати – тут чи в іншому місці, при першій же зручній нагоді. Чому він раніше не пішов до школи танців, питався він у себе. Але особливо прикро йому було від явної байдужості Гортензії – і це після того, коли він ясно показав, що вона йому подобається. Може, він тому й не цікавить її, що існує цей Берт Гетлер, якого тут згадували і з яким вона ходила танцювати. Ну як йому не щастить у цих справах!

Та коли обід закінчився і всі ще розмовляли, сидячи за столом, саме Гортензія завела грамофон і перша запропонувала дати йому урок танців: вона й тут не хотіла дозволити суперниці взяти над нею гору. Вона зовсім не цікавилася Клайдом, у всякому разі не так, як Грета. Але якщо подруга має намір домогтися успіху в такий спосіб, то чому б не

випередити її? І ось, поки Клайд дуже дивувався із зміни в поведінці Гортензії і уявив був, ніби вона ставиться до нього краще, ніж йому здавалося, вона взяла його за руки, думаючи при цьому, що він занадто сором'язливий. Вона обвила його руку навколо своєї талії, другу руку вклала в свою, тримаючи її на рівні плеча, і, наказавши йому уважно стежити за кожним порухом ніг, почала показувати основні па танцю. Та який не був він старанний і вдячний, майже смішний у своїй напруженій старанності, Гортензії він не дуже подобався: вона вважала, що він простацький і надто юний. І проте було в ньому щось миле, що викликало в неї бажання допомогти йому. Незабаром він уже танцював з нею зовсім легко, а потім танцював і з Гретою, і з Луїзою, але весь час думав тільки про Гортензію. Врешті-решт усі визнали, що він досить наловчився і може йти з ними, коли хоче.

Бажання бути близько від Гортензії і ще потанцювати з нею з величезною силою опанувало Клайда. І хоч у цей час з'явилося троє молодих хлопців, серед них горезвісний Берт Гетлер, готові йти з дівчатами до Кітті, і хоч він ще раніше домовився з Ретере-ром піти до театру, – Клайд не міг приховати палкого бажання піти з усіма, так що Ретерер зрештою погодився облишити думку про театр. Незабаром уся компанія вийшла з дому, і Клайд, засмучений тим, що не може йти з Гортензією, яку вів Гетлер, одразу ж зненавидів суперника; проте він намагався бути люб'язним з Луїзою й Гретою, які приділяли йому досить уваги, щоб він міг почувати

ти себе вільно. Ретерер помітив його захоплення Гортензією і, вибравши зручну хвилину, коли вони залишилися вдвох, прошепотів йому:

– Ти не дуже упадай коло цієї Гортензії Брігс. По-моєму, вона просто кокетка. Крутить і Гетлером, і іншими. Ти тільки танцюватимеш під її дудку і ніякого успіху не матимеш.

Але це чесне дружнє попередження вже не могло навести на розум Клайда. Чарування усмішки, магічна принадність і сила юності, що відчувалися в кожному її русі, – все це зовсім запаморочило його, і він готовий був віддати і зробити все що завгодно за одну усмішку, за один погляд, за потиск руки. А перед ним була дівчина, яка не більш за метелика знала, до чого вона прагне, і тільки недавно зрозуміла, як зручно й вигідно використовувати юнаків її віку чи трохи старших, для того щоб мати всякі розваги і вбрання, які тільки захоче.

Вечірка була звичайним зборищем молоді, де бурхливо проявляється прагнення дівчат і юнаків підшукати собі пару. Кітті Кін жила в простенькому будиночку на бідній вулиці, де стояли голі грудневі дерева. Та Клайдові, раптово охопленому пристрастю до гарненького личка, все довкола здавалося яскравим, веселим і романтичним. Дівчата і юнаки, яких він зустрів там, дівчата і юнаки типу Ретерера, Хегланда, Гортензії, – все ще були для нього справжнім втіленням сили, невимушеності і самовпевненості, а він готовий був віддати душу, тільки б самому мати ці якості. Цікаво, що Клайд,

хоч і нервував трохи, але завдяки новим друзям швидко при-
звичаївся і взяв участь у загальних веселошах.

Для нього це була нагода спостерігати, як поводяться і
розважаються певного типу дівчата і юнаки, – видовище,
якого він не бачив раніше, на своє щастя чи нещастя, як зав-
годно. Тут, наприклад, мали успіх особливо хтиві танці, і
Луїза, Грета і Гортензія віддавалися їм з цілковитою безжур-
ністю. Дехто з хлопців приніс з собою віскі в кишенькових
флягах і не тільки прикладалися самі, а й частували інших
– і юнаків, і навіть дівчат.

Загальна веселість від цього неабияк піднеслася, відно-
сини між юнаками й дівчатами стали інтимніші, флірт смі-
ливіший. Гортензія, Луїза і Грета теж брали в цьому участь.
Часом спалахували сварки. І певно, тут вважалося звичай-
нісінькою справою, коли хлопець обіймав дівчину десь за
дверима, або тримав її в себе на колінах, сидячи на стільці
в якомусь затишному куточку, або напівлежав з нею на ди-
вані, нашіптуючи інтимні і, безсумнівно, приємні їй визна-
ння. Щоправда, Клайд жодного разу не помітив, щоб Гортен-
зія лежала в такій позі на дивані, але й вона, як він бачив,
спокійнісінько сідала на коліна до різних юнаків і перешіп-
тувалася з ними за дверима. І це так збентежувало і сердило
його, що він вирішив більше не мати з нею нічого: вона була
надто доступна, вульгарна й нерозсудлива. Щоб не здавати-
ся менш світською й досвідченою людиною, ніж інші, Клайд
куштував усі напої, які йому пропонували, поки, нарешті, не

набрався невластивої для нього хоробрості і зухвалості, – тут він наважився, чи то благаючи, чи то дорікаючи, заговорити з Гортензією про її надто вільну поведінку.

– Ви кокетка, от що. Вам однаково, кому крутити голову, так?

Він сказав це, танцюючи з нею після першої години ночі.

Юнак на прізвище Уїлкіс грав на досить-таки розладнаному піаніно, а Гортензія з добродушним і кокетливим виразом обличчя показувала Клайдові нові па і дивилась на нього томно й весело.

– Що ви хочете сказати? Не розумію.

– Ах, не розумієте? – сказав Клайд сердито, а проте з удаваною усмішкою, якою він хотів приховати свій справжній настрій. – Я вже чув про вас. Ви всім крутите голови.

– Ось як? – вигукнула вона роздратовано. – Ну, вам я, здається, не дуже намагалася закрутити голову?

– Та ну, не гнівайтесь, – сказав він благально і разом з тим буркотливо, побоюючись її. – Я не хотів сказати нічого образливого. Адже ви дозволяєте багатьом хлопцям упадати біля вас. В усякому разі ви їм подобаєтесь.

– Ну, так, звичайно, подобаюсь. Але що ж я можу зробити?

– Та ось я що вам скажу, – хвалькувато, з завзяттям випалив він. – Я можу витратити на вас далеко більше, ніж будь-хто з них. У мене грошей вистачить.

Тільки за хвилину перед цим він подумав про п'ятдесят

п'ять доларів, які тихенько лежали в його кишені.

– О, не знаю, – заперечила вона, дуже зацікавлена цією, так би мовити, грошовою пропозицією і водночас дуже горда своєю здатністю так запалювати мало не всіх юнаків.

Гортензія була не дуже розумна дівчина, надто легковажна й самозакохана; вона не могла спокійно пройти повз дзеркало: щоразу захоплювалася своїми очима, волоссям, шиєю, руками й практикувалася в особливо чарівних усмішках.

Крім того, Гортензія не залишалася байдужою до того, що Клайд був вродливий, хоч і дуже юний. Вона любила злегка дражнити таких жовторотих. На її думку, він був дурнуватий. Але він працював у «Грін-Девідсон», добре одягався і, мабуть, як він сказав, має досить грошей, і він охоче витратить їх на неї. Інші юнаки, які особливо подобалися їй, мали в своєму розпорядженні не занадто багато грошей.

– Знайдеться чимало таких, що охоче витратять на мене свої гроші!

Вона труснула головою, змахнула віями і знову всміхнулася своєю найчарівнішою усмішкою.

Клайдове обличчя відразу спохмурніло. Він був надто слабкий перед її чарами. Чоло його вкрилося зморшками, а потім знову розгладилося. Очі палали, в них було пристрасне бажання і гіркота, давня досада на життя і роздратування обійденого й ображеного. Звичайно, Гортензія сказала правду. Знайдуться люди, в яких грошей більше, ніж у нього, і які можуть більше на неї витратити. Він смішний із своїми

хвастощами, і вона глузує з нього. Помовчавши, він додав сумно:

– Певно, ви маєте рацію. Але ніхто не любить вас так, як я!

Некорислива щирість цих слів була їй приємна. Врешті-решт, він не такий уже поганий. Вони граціозно кружляли під звуки безугавної музики.

– О, я не завжди так фліртую, – сказала вона. – Адже тут ми всі свої, всі добре знаємо одне одного, скрізь буваємо разом. Ви не повинні осуджувати нас.

Це була тільки вправна брехня, та проте вона заспокоююче вплинула на Клайда.

– Я б віддав усе на світі, щоб тільки ви краще до мене ставились, – благав він у розпачі й екстазі. – Я ніколи не бачив дівчини кращої за вас! Ви чудова! Я не тямлю себе біля вас! Давайте якось пообідаємо разом, а потім побуваємо в театрі. Гарзд? Хочете завтра ввечері або в неділю? Ці вечори в мене вільні, а всі інші я на роботі.

Вона спочатку вагалася, бо навіть тепер не була певна, що захоче продовжувати це знайомство. Адже є ще Гетлер, не кажучи вже про багатьох інших, і всі вони ревниві й уважні. Хоч Клайд і ладен витратити на неї гроші, але, може, з ним краще не зв'язуватися. Він і зараз надто палкий, і, мабуть, з ним буде багато мороки. Але одночасно кокетство – друга натура Гортензії – не дозволяло їй відштовхнути від себе Клайда. Раптом він потрапить до рук Грети або Луїзи! І тому вона погодилася зрештою зустрітись з ним наступно-

го вівторка. Але він не повинен приходити до неї додому і не повинен проводити її сьогодні: в неї є кому проводити – це м-р Гетлер. А у вівторок о-пів на сьому вона буде біля готелю «Грін-Девідсон».

Він обіцяв їй обід у Фріссела, а потім вони подивляться «Корсара», музичну комедію в театрі Ліббі, за якихось два квартали від ресторану.

Розділ XII

Яким би пошлим і буденним не здалося багатьом це знайомство, для Клайда воно було надто значущим. Досі ніколи жодна дівчина, та ще така чарівна, не обдаровувала його навіть поглядом, – так він принаймні уявляв. А тепер він зустрів вродливу дівчину, і вона так зацікавилася ним, що погодилась пообідати разом і піти до театру. Можливо, вона й справді кокетка і ні з ким не буває щирою, і мало надії, що вона так швидко подарує йому свою прихильність, але – хто знає, хто може сказати?..

Додержуючи своєї обіцянки, Гортензія справді прийшла у вівторок на ріг Чотирнадцятої і Вайандот-стріт, недалеко від «Грін-Девідсон». Клайд був такий схвильований, втішений, зраділий, що насилу зміг привести до ладу свої думки й почуття.

Намагаючись показати, що він гідний Гортензії, він з особливою уважністю подбав про свою зовнішність: напмадив волосся, надів краватку метеликом, нове шовкове кашне, шовкові шкарпетки, щоб помітнішими були яскраво-коричневі черевики, куплені спеціально на цей випадок. Та коли він зустрів Гортензію, він не міг сказати, чи звернула вона на все це хоч найменшу увагу. Зрештою, її цікавила тільки власна зовнішність. До того ж – це була її звичайна хитрість – вона примусила Клайда чекати майже до сьомої години, і

за цей час ним оволодів найглибший смуток. А що коли вона за ці дні втратила всяку зацікавленість ним і не хоче більше з ним зустрічатися? Що ж, тоді йому доведеться обійтися без неї. Але це було б доказом того, що він не цікавий для такої вродливої дівчини, як вона, незважаючи на свій прекрасний костюм і на всі свої гроші. Він вирішив, що його подруга, – якщо це не буде Гортензія, – неодмінно має бути вродливою. Негарна не потрібна йому. Ретереру й Хеглан-ду нібито байдуже, чи гарні на вроду їх знайомі дівчата, але для Клайда це було страшенно важливо. Від самої думки про те, щоб вдовольнитися менш привабливою дівчиною, ніж Гортензія, його ледве не нудило.

І ось він стоїть на вулиці, в півтемряві підїзду, а навкруги сяйво вогнів, вивісок і реклам, сотні людей поспішають у всіх напрямках, і майже на всіх обличчях – думка про розваги й зустрічі, що їх чекають, а він – він один, і, можливо, зараз йому доведеться повернутися й піти кудись: обідати – один, до театру – один, і додому він повернеться один, а завтра вранці знову на роботу. Клайд уже майже вирішив, що його спіткала невдача, аж раптом недалеко в натовпі він побачив Гортензію. Вона була елегантно одягнена: в чорному оксамитовому жакеті з червонясто-коричневим коміром та вилогами і в великому круглому оксамитовому капелюшку з червоною шкіряною пряжкою збоку. Її щоки й губи були злегка підфарбовані. Очі блищали. І, як завжди, вона була, мабуть, дуже задоволена з себе.

– Хелло, я спізналася, так? Але я ніяк не могла встигнути вчасно. Розумієте, я забула, що обіцяла побачитися з одним хлопчиною, – це мій друг, теж чудовий хлопчик, – і тільки о шостій годині згадала, що в мене два запрошення. Вийшло так неприємно. Мені треба було попередити когось із вас. Я вже хотіла подзвонити вам і домовитися на інший вечір, та згадала, що вас немає на роботі після шостої. Том ніколи не затримується після шостої. А Чарлі завжди на роботі до пів на сьому, а часом навіть пізніше, і він дуже милий хлопчик – ніколи не сердиться, й не бурчить. Він теж хотів сьогодні повести мене до ресторану і потім у театр. Він працює в тююновому кіоску в «Орфії». Ну, от, я подзвонила йому. Він був не такий уже задоволений. Але я сказала, що ми знайдемо інший вечір для зустрічі. Ну, що ж, ви радієте? Ви розумієте, що заради вас я зробила прикрість Чарлі, такому гарному хлопчикові?

Вона помітила тривожний, ревнивий і водночас боязкий вираз, що промайнув в очах Клайда, поки вона говорила про іншого юнака. Думка про те, що можна примусити його ревнувати, захопила Гортензію. Вона зрозуміла, що остаточно підкорила його. І вона труснула головою і посміхнулася, йдучи з ним у ногу.

– Аякже, так люб'язно з вашого боку, що ви прийшли.

Клайд примусив себе промовити це, хоча від її слів про Чарлі, «чудового хлопчика», у нього стислось і горло, і серце. Ну, хіба зможе він утримати таку вродливу і таку свавільну

дівчину!

– А у вас сьогодні шикарний вигляд, – продовжував він, примушуючи себе підтримувати розмову і сам трохи дивуючись, що це йому вдається. – Вам до лиця такий капелюшок і жакет теж.

Він, не відриваючись, дивився на неї, і в очах його світилося захоплення і жадібна, голодна пристрасть. Він хотів би поцілувати її просто в губи, але не зважувався тут, на вулиці, та й ніде поки що не наважився б.

– Не дивно, що у вас стільки запрошень. Ви така вродлива!.. Хочете приколотися до жакета троянди?

В цю хвилину вони проходили повз магазин квітів, і Клайд подумав, що добре було б подарувати їй квіти. Він чув від Хегланда, що жінки люблять чоловіків, які роблять їм подарунки.

– Так, звичайно, від троянд я не відмовлюсь, – відповіла вона, входячи в магазин. – Або, мабуть, краще букетик фіалок. Вони такі гарні. І вони, здається, більш пасуватимуть до мого жакета.

Їй сподобалося, що Клайд подумав про квіти. І він говорив їй такі приємні речі. Одночасно вона була впевнена, що Клайд дуже мало знає дівчат, а може, і зовсім не знає. А вона віддавала перевагу чоловікам і юнакам більш досвідченим, які не так би легко підкорялись їй, яких було б не так легко втримати. Проте вона не могла не думати, що Клайд чимось кращий за чоловіків, до яких вона звикла, тонший, благо-

родніший. І тому, незважаючи на всю його незграбність (з її точки зору), вона готова була залишити його біля себе і подивитись, як він буде поводитися далі.

– Оці шикарні! – гукнула вона, вибравши досить великий букет фіалок і прикладаючи їх до жакета. – Ці мені подобаються!

І поки Клайд розплачувався, вона крутилася перед дзеркалом, приколюючи фіалки, як їй подобалось. Нарешті, задоволена ефектом, вона обернулася до Клайда з вигуком:

– Ну от, я готова! – і взяла його під руку.

Клайд, неабияк наляканий її розв'язними манерами, не знав, що сказати. Але даремно він тривожився, – Гортензія була цілком захоплена власною особою.

– Ну, скажу я вам, і тиждень був у мене! Щовечора танці. Поверталась додому о третій годині. А в неділю танцювала майже до ранку. Так, скажу я вам, останній вечір був найважчим. Ви були коли-небудь у Беркета? Це біля перевозу Гіффорда, знаєте? Дуже модне місце, надзвичайне, трохи далі «Біг-Блю» на Тридцять дев'яतій вулиці. Влітку дансинг, а взимку тут же ковзанка і можна танцювати на льоду. І дуже гарний маленький оркестр.

Клайд милувався грою її губів, блиском очей і жвавістю жестів, дуже мало задумуючись над тим, що саме вона говорить.

– З нами був Уоллес Трон... Ну й хлопчина! Коли ми почали їсти морозиво, він пішов у кухню, вимазав обличчя са-

жею, взяв у офіціанта куртку й фартуха і почав нам прислужувати. Смішний хлопчина! А які фокуси виробляв він з тарілками й ложками.

Клайд зітхнув: він аж ніяк не відзначався такими талантами, як цей Трон.

– А потім, у понеділок вранці, ми всі повернулися додому близько четвертої години, а о сьомій мені вже треба вставати. Я була як варена риба. Мене б звільнили, якби не добрий народ у магазині і не містер Бек. Це, знаєте, завідуючий у моєму відділі. Правду кажучи, я його так мучу, бідолаху. В магазині я роблю, що хочу. Одного разу я дуже спізнилася після сніданку; подруга взяла мою картку й відбила замість мене час на контрольному годиннику, розумієте? А тут увійшов містер Бек і побачив її. А пізніше, вже годині о другій, він каже мені: «Послухайте, міс Брігс (він завжди називає мене міс Брігс; я не дозволяю називати себе інакше. Коли б я дозволила, він ще став би допускати вольності). Цей номер не пройде – передавати картку. Треба кинути ці штучки». А я тільки розсміялася. Він іноді так бурчить на нас! Але я все ж таки поставила його на місце. Він, розумієте, не зовсім байдужий до мене – хто-хто, а він мене нізащо на світі не звільнить. Я й кажу йому: «Послухайте, містер Бек, ви зі мною не розмовляйте таким тоном. Я не часто спізнююсь, у мене немає такої звички. І потім я можу знайти собі й іншу роботу в Канзас-Сіті. Якщо вже так повелося, що тільки я іноді спізнююсь, як відразу починаються розмови, – так, будь

ласка, звільняйте мене і все». Не могла ж я дозволити, щоб він говорив зі мною таким тоном. Як я думала, так і вийшло – він одразу здався. Тільки сказав: «Ну, однаково, я попередив вас. Другим разом вас може побачити містер Тірні, і тоді ви спробуєте, як воно служити в іншому місці». Звичайно, він сказав усе це заради сміху і знав, що я теж жартую. Я зареготала. А через дві хвилини він сміявся з містером Скоттом, я бачила. Але, чорти б його брали, я іноді викидаю там штучки!

Нарешті вони підійшли до ресторану Фріссела, і Клайд полегшено зітхнув. Уперше в житті він міг пишатися тим, що частує дівчину в такому шикарному місці. Тепер він таки дечого домігся. У нього – справжній роман! Гортензія так високо цінувала себе, так постійно підкреслювала свої приятельські відносини з багатьма дівчатами та хлопцями, які весело проводили час, що Клайдові здавалося, ніби досі він зовсім і не жив... Він швидко пригадував, про що вона розповідала: Беркет, ковзани і танці на льоду... Уоллес Трон... молодий продавець з тютюнового кіоска, з яким вона повинна була зустрітись сьогодні... містер Бек, її начальник у магазині, такий закоханий, що не в силі звільнити її. І Клайд дивився, як вона, зовсім не турбуючись про стан його гаманця, замовляє обід до смаку собі, і милувався її обличчям, постагтю, формою кисті, по якій можна здогадатись про витонченість і красу всієї руки, високими, цілком сформованими грудьми, вигином брів, ніжною округлістю щік і під-

боріддя. І крім того, щось в її м'якому, вкрадливому голосі приваблювало і хвилювало Клайда. Він був захоплений. От якби така дівчина могла належати йому!

А вона й тут, як на вулиці, продовжувала гомоніти про себе, і на неї, очевидно, не справляло ніякого враження, що вона обідає в такому місці, яке Клайдові здавалося зовсім надзвичайним. В ті хвилини, коли Гортензія не видивлялася в дзеркало, вона вивчала меню й вибирала, що їй подобається: молода баранина в м'ятному желе... ні, омлет вона не любить і ростбіф теж... Ах, ось що: філе міньйон з грибами... Зрештою вона додала до цього селери і цвітної капусти. І їй хотілося б коктейлю. Так, так, Клайд чув від Хегланда, що обід нічого не вартий без маленької випивки, і тому нерішуче запропонував коктейль. А Гортензія, випивши коктейль, потім другий, стала ще жвавішою, веселішою і більш балакучою, ніж до того.

Але Клайд помітив, що вона й далі продовжує ставитись до нього трохи нещиро, байдуже. Коли він несміливо спробував перевести розмову на їхні відносини, на своє почуття до неї, з'ясувати, чи не закохана вона в когось іншого, дівчина уривала його, заявляючи, що їй подобаються всі хлопці, всі однаково. Вони всі такі милі, такі уважні до неї. Та так і повинно бути! Інакше вона не буде підтримувати з ними знайомство. Тоді вони їй ні до чого. Її жваві очі виблискували, і вона задирливо струшувала головою.

І Клайд був зачарований усім цим. Її жести, пози, гримас-

ки, всі її рухи були хтивими і багато обіцяли. Здавалось, їй подобалось дражнити, обіцяти, вдавати, що вона ладна здатись, а потім відмовлятися від усіх обіцянок, прикидаючись цнотливо-стри-маною, наче в неї і на думці не було того, що їй приписували.

Клайда збуджувало і кидало в дрож уже тільки те, що вона була тут, поруч. Це була мука, але солодка мука. Йому було боляче від думок про те, як це було б чудово, коли б Гортензія дозволила йому обняти її, поцілувати, навіть укусити. Притулитись губами до її губів. Задушити її поцілунками й пестощами! Часом вона кидала на нього навмисне млосний погляд, і він відчував болісну слабкість, до запаморочення. Клайд мріяв тільки про одне: що коли-небудь наполегливим упаданням або грошима він примусить її полюбити його.

Але й після того, як вони побували в театрі, а потім він доставив її додому, Клайд анітрохи не досягнув помітного успіху. Гортензія мало цікавилась Клайдом, тому вона під час вистави «Корсара» в театрі Ліббі з щирим захопленням стежила за спектаклем, говорила тільки про п'єси, які бачила раніше, висловлювала свою думку про акторів і актрис, пригадувала, хто саме із прихильників водив її на ту чи іншу виставу. І Клайд, замість того, щоб змагатися з нею в дотепності і висловлювати власні міркування, змушений був тільки підтакувати їй.

А вона весь час думала про здобуту нею нову перемогу. І тому що вона давно вже перестала бути доброчесною і зро-

зуміла, що в нього є якісь гроші і він готовий витратити їх на неї, вона вирішила, що буде в міру милою з ним – якраз настільки, щоб удержати його, не більше. Тимчасом вона, за своїм звичаєм, буде якнайбільше розважатися з іншими, а Клайда примусить купувати їй різні речі і проводити з нею ті вечори, коли в неї не буде інших досить цікавих запрошень.

Розділ XIII

Так тривало принаймні чотири місяці. Після того першого вечора Клайд значну частину свого вільного часу присвячував Гортензії, намагаючись зацікавити її в такій мірі, в якій вона, певно, цікавилась іншими юнаками. І все-таки він не міг би сказати, чи здатна вона по-справжньому бути прихильною до когось одного, але й не міг повірити, щоб у неї були з усіма тільки безневинні товариські взаємини. Проте вона була така спокуслива, що він божеволів: якщо його найгірші підозри справедливі, може нарешті вона буде прихильна й до нього. Він так очманів від тієї хтивої атмосфери, що оповивала Гортензію, від її мінливості, бажання, яким виразно були пройняті її жести, настрої, голос, манера одягатися, що не міг мати й на думці відмовитись від неї.

Одно слово, він безглуздо бігав за нею. А вона, дивлячись на це, не підпускала його близько, часом уникала, примушувала його вдовольнятися мізерними крихтами своєї уваги і поряд з тим розповідала йому про всі подробиці своїх розваг в товаристві інших хлопців. Він відчував, що більше не в силі отак бігати за нею, і, розлютований, давав собі слово ніколи з нею не зустрічатися. Справді, адже нічого доброго в нього з нею не вийде. Але під час нового побачення, спостерігаючи ту ж холодну байдужість у кожному її слові і в кожному вчинку, він втрачав мужність і не мав сили розір-

вати свої пута.

А проте вона не соромилась казати йому, що саме з речей їй потрібно і що вона хотіла б мати; спочатку це були дрібнички: новий пушок для пудри, губна помада, коробка пудри чи флакон духів. Потім вона посміливішала і в різний час, з різного приводу говорила Клайдові про сумки, блузки, туфельки, панчохи, капелюх, які вона з радістю купила б, якби мала гроші; і при цьому не йшла на поступки, відбуваючись хвилинками, без бажання, ласками, інколи з млосним виглядом дозволяючи себе обняти; ця млосність багато обіцяла, але обіцяне ніколи не збувалося. І Клайд, щоб здобути її прихильність і довір'я, купував усі ці речі, хоч іноді, в зв'язку з тим, що відбувалося у нього в сім'ї, ці витрати були йому не під силу. Проте на кінець четвертого місяця він став розуміти, що надто мало пройшов уперед: прихильність Гортензії була така ж далека від нього зараз, як і на початку їх знайомства. Словом, він жив у гарячковій, болючій гонитві за нею без будь-якої певної надії на винагороду.

А тимчасом у домі Гріфітсів по-старому панували органічно притаманні всім членам цієї родини роздратованість і пригніченість. Після зникнення Ести почався період смутку, який тривав і досі. Для Клайда становище ускладнювалось таємничістю, що боляче дражнила, більше того – роздратовувала, бо ж ніякі батьки не могли б виявити таку вимогливість, як Гріфітси, в тих випадках, коли в сім'ї відбувалося що-небудь зв'язане зі справами статевих взаємин. І

особливо це стосувалося таємниці, яка вже певний час оточувала Есту. Вона втекла. І не повернулася. І, наскільки знали Клайд і інші діти, від неї не було ніяких звісток. Проте Клайд помітив, що після перших тижнів її відсутності, коли мати й батько надзвичайно стривожились, завдаючи собі муки питаннями – де вона і чому не пише, вони раптом перестали хвилюватись і ніби примирилися з тим, що сталося: принаймні їм уже не так було тяжко від того становища, яке спершу здавалося цілком безнадійним. Він не міг цього зрозуміти. Зміна була надто помітна, і проте ніхто нічого не пояснював. Трохи пізніше Клайд помітив, що мати з кимось листується, а це бувало не часто: в неї майже не було знайомств і ділових зв'язків, і листи вона одержувала чи писала дуже рідко.

Одного разу, незабаром після того, як Клайд почав працювати в готелі «Грін-Девідсон», він прийшов додому раніше, ніж звичайно, і застав матір, що схилилася над листом, мабуть, щойно отриманим і дуже важливим для неї. І, мабуть, він був зв'язаний з чимось, що треба було приховувати, бо при появі Клайда мати враз припинила читання, покvapно й нервово підвелася і відклала листа, нічого не пояснюючи. Та Клайд чомусь, може чуттям, зрозумів, що цей лист від Ести. Він не був певний. Він стояв далеко і не міг упізнати почерку. Та як би там не було, мати й потім не сказала йому нічого про цей лист. Вираз її обличчя промовляв, що вона не бажає чути розпитувань, і стільки стриманості було в їх від-

носинах, що Клайдові не спало й на думку розпитувати. Він просто здивувався. А потім майже забув про цей випадок.

Через місяць чи трохи більше, коли він уже досить при-звичаївся до роботи в готелі і почав цікавитися Гортензією Брігс, мати раптом звернулась до нього з дуже дивним питан-ням. Одного разу, коли він тільки повернувся з роботи, вона покликала його до залу місії. Не пояснюючи, нащо їй це потрібно, і не кажучи прямо, що тепер Клайд, на її думку, якоюсь мірою в силі їй допомогти, мати сказала, пильно і з хвилюванням дивлячись на нього:

– Клайд, ти не знаєш, як би мені зараз дістати сто доларів?

Клайд був такий здивований, що ледве міг повірити, що це йому не почулося: всього кілька тижнів тому заговорити з ним про суму більшу, ніж чотири-п'ять доларів, було б ціл-ковитим безглуздом. Мати знала це. А тепер вона зверталась до нього, ніби підозріваючи, що він може дістати для неї такі великі гроші. І правильно, адже його одяг і весь його вигляд свідчили, що для нього настали кращі дні.

Насамперед він подумав про одно: звичайно, мати поміти-ла, як він одягнений і яке провадить життя, і прийшла до висновку, що він обманює її щодо розмірів свого заробітку. І почасти це було вірно, але поведінка Клайда останнім часом так змінилася, що матері теж довелося змінити своє повод-ження з ним: вона тепер сумнівалася, чи пощастить їй на-далі зберегти свою владу над ним. Останнім часом – відтоді, як він почав працювати на новій посаді – їй чомусь здавало-

ся, що він став більш розсудливим, впевненим у собі, менше піддавався сумнівам і мав намір жити по-своєму й сам за себе відповідати. Це неабияк тривожило її, але з іншого боку, подобалось. Вразлива й неспокійна Клайдова вдача завжди була загадкою для матері, і бачити його, нарешті, самостійним – це вже чимало; правда, спостерігаючи, яким він стає франтом, вона часом тривожилась і, не розуміючи, питала себе, в якому товаристві він буває. Та оскільки робота в готелі забирала в нього так багато часу, а весь свій заробіток він, очевидно, витрачав на одяг, вона вважала, що не має підстав нарікати. Ще одно побоювання іноді виникало в неї: чи не поводить ся він занадто егоїстично, чи не занадто клопочеться про своє благополуччя. Але, знаючи, як довго він не мав жодних втіх у житті, вона не могла тепер дуже суворо осуджувати його за бажання розважитися.

Клайд дивився на матір, не зовсім розуміючи її справжні наміри.

– Але де ж я дістану сто доларів, мамо! – вигукнув він.

В думці він уже бачив, як внаслідок ось таких нечуваних і незрозумілих вимог вичерпується щойно здобуте ним джерело багатства, і на його обличчі відбилися засмучення й недовір'я.

– Я і не думала, що ти можеш дістати для мене всю цю суму, – делікатно відповіла м-с Гріфітс. – У мене є план, я маю надію сама дістати більшу частину грошей. Я тільки хочу, щоб ти порадив мені, як здобути решту. Я не хотіла б

звертатися до твого батька, якщо цього можна уникнути, а ти стаєш уже досить дорослим, щоб трохи допомогти мені. – Вона з зацікавленням і схваленням дивилась на Клайда. – Батько не сильний у ділових питаннях, – провадила вона далі, – і в нього й без того багато клопоту.

Вона втомлено провела широкою долонею по чолу; Клайд бачив, що вона потрапила в дуже скрутне становище, і йому стало шкода її, хоч він і не знав, в чому річ. До того ж, попри все своє небажання розлучитися з грошима, в ньому заговорила цікавість: для чого все це? Сто доларів! Оце номер!

– Я тобі скажу, який у мене план, – після паузи додала мати. – Мені конче потрібні сто доларів, але я не можу зараз сказати тобі, та й нікому іншому, на що, і ти мене не питай. Ось тут, у столі, старий золотий годинник батька і мій золотий перстень та булавка. Коли їх продати чи заставити, за все повинні дати двадцять п'ять доларів, не менше. Крім того, є ще мої срібні ножі й виделки, і срібне блюдо, і глек. (Клайд добре знав ці сувеніри). Саме це блюдо коштує двадцять п'ять доларів. Я гадаю, за них теж дадуть доларів двадцять чи двадцять п'ять. Коли б ти знайшов десь недалеко від твого готелю хороший ломбард і заставив би все це, і коли б потім ти деякий час давав мені зайвих п'ять доларів щотижня... (Обличчя Клайда витяглося). Я могла б попросити одного мого друга, – ти знаєш, містера Мерча, який буває тут, – позичити мені стільки, скільки не вистачить до ста, а потім я зможу повертати йому з тих грошей, які ти мені да-

ватимеш. І в мене самої є ще доларів десять.

Вона подивилась на Клайда так, немов хотіла сказати: «Сподіваюся, ти мене не залишиш у біді», – і Клайд полагіднішав, хоч усе це й означало, що тепер він не зможе, як розраховував, витратити на себе весь свій заробіток. Він погодився віднести речі до ломбарду і давати матері на п'ять доларів більше до того часу, поки не буде сплачений борг. І проте він не міг перебороти мимовільне роздратування. Зовсім недавно він почав заробляти пристойно – і ось мати вимагає дедалі більше й більше. Уже десять доларів щотижня! Завжди в них щось негаразд, думав Клайд, завжди їм щось потрібно, і немає ніякої певності, що потім не буде ще нових вимог.

Він узяв речі, поніс їх до найсоліднішого ломбарду, який тільки міг знайти, і взяв запропоновані йому за все сорок п'ять доларів. Отже, з десятьма доларами матері виходить п'ятдесят п'ять, ще сорок п'ять вона позичить у містера Мерча – і буде сто. Це означає, що протягом дев'яти тижнів йому доведеться віддавати їй по десять доларів замість п'яти. Тепер, коли йому так хотілося жити зовсім інакше, ніж до того, добре одягатися і не відмовляти собі в деяких розвагах, це відкриття дуже мало тішило його. Проте він вирішив виконати прохання матері. Зрештою він їй дечим зобов'язаний. Вона в минулому багато чим жертвувала заради нього й інших дітей, і він не зважувався бути надто великим егоїстом. Це було б непорядно.

І ще одна думка вперто наверхталася йому: коли мати й батько будуть розраховувати на його грошову допомогу, вони почнуть більше зважати на нього. Насамперед йому повинні дозволити пізно повертатись додому вечорами. До того ж він одягався за свій рахунок і харчувався в готелі, – а це, як він розумів, значно скорочувало витрати батьків.

Проте скоро перед Клайдом постала нова проблема. Ось як це було.

Незабаром після історії з пошуками ста доларів Клайд випадково зустрів матір на Монтроз-стріт, одній з найбідніших вулиць міста; вона простяглась на північ від вулиці Бікел, де жили Гріфітси, і являла собою просто два ряди дерев'яних двоповерхових будиночків: тут здавалися квартири без меблів. Навіть Гріфітси, при всій своїй убогості, вважали б приниженням оселитися на цій вулиці. Мати зійшла з ганку одного з будиночків, не такого старезного, як інші; у вікні нижнього поверху впадала в око табличка: «Мебльовані кімнати». Потім, не оглядаючись і не помічаючи Клайда, який ішов другим боком вулиці, вона пішла до іншого такого ж будинку, за кілька кроків від першого: тут теж була виставлена об'ява про винаймання мебльованих кімнат. Мати уважно оглянула, будинок, потім піднялася на ганок і подзвонила.

Клайдові спочатку здалося, що мати розшукує когось, не знаючи точно адреси. Але, перейшовши вулицю якраз у ту хвилину, коли господарка відчинила двері, він почув, як мати спитала:

– У вас є вільна кімната?

– Є, – була відповідь.

– З ванною?

– Ні, але ванна є на другому поверсі.

– Яка ціна?

– Чотири долари на тиждень.

– Можна подивитись?

– Будь ласка, ввійдіть.

М-с Гріфітс немовби вагалась. А Клайд у цей час стояв унизу, за кілька кроків від неї, і дивився вгору, чекаючи, коли вона обернеться і впізнає його. Та вона ввійшла в дім, не обернувшись. Клайд з цікавістю дивився їй услід. Зрозуміло, тут немає нічого незвичайного, – мабуть, мати шукає кімнату для якої-небудь дівчини... але чому шукає тут, на цій вулиці? Звичайно вона в таких випадках зверталася до «Армії Спасіння» або «Християнської асоціації молодих дівчат». Першим його бажанням було почекати її й розпитати, що вона тут робила, та він мав ще декілька своїх власних справ і пішов.

Увечері, зайшовши додому переодягтися, він застав матір у кухні.

– А я бачив тебе сьогодні вранці на Монтроз-стріт, мамо, – сказав він.

– Так? – трохи помовчавши, сказала м-с Гріфітс; Клайд помітив, що вона здригнулася, немов його слова заскочили її зненацька. Продовжуючи чистити й далі картоплю, вона

допитливо подивилась на сина.

– Ну, то що? – додала вона спокійно, але враз почервоніла, чого з нею ніколи не було при розмовах із сином. І, звичайно, її хвилювання й переляк дуже зацікавили Клайда.

– Ти зайшла до одного будинку, – мабуть, шукала кімнату для когось, – сказав він, уважно дивлячись на матір.

– Так, – відповіла м-с Гріфітс тепер уже досить просто. – Мені потрібна кімната для однієї людини, – вона хвора, і в неї не дуже багато грошей. Але потрібну кімнату не так легко знайти.

Вона відвернулася, наче не хотіла більше говорити на цю тему, але Клайд все-таки не втримався і додав:

– Ну, Монтроз-стріт не така вулиця, щоб наймати там кімнату.

Робота в «Грін-Девідсон» швидко навчила його зовсім інакше думати про те, де і як повинна жити людина. Мати нічого не відповіла, і він пішов до своєї кімнати переодягатися.

Приблизно через місяць, ідучи пізно ввечері по Міссу-рі-авеню, Клайд знову неподалік побачив матір, що йшла йому назустріч. При світлі з вікна якоїсь крамнички, – такі маленькі крамнички були розташовані тут вздовж усієї вулиці, – Клайд побачив у руках матері досить важкий старомодний саквояж, який давним-давно лежав удома без будь-якого вжитку. Несподівано вона спинилася (тому що помітила його, – як вирішив потім Клайд) і швидко увійшла до під'їз-

ду триповерхового кам'яного будинку. Коли ж Клайд підійшов до цього будинку, двері його були щільно зачинені. Відчинивши їх, він побачив погано освітлені сходи; певно, мати піднялася ними. Проте він не став обслідувати далі: не був певен, що його здогади правильні – може, вона зайшла сюди просто навідати кого-небудь, – усе відбулося надто швидко. Але, зачекавши поблизу на розі, він, нарешті, побачив, як вона вийшла. З дедалі більшою цікавістю Клайд стежив, як вона обережно розглядалася, перш ніж піти далі. Це спрямувало його на думку, що вона, мабуть, ховається від нього. Але чому?

Клайда так вразила дивна поведінка матері, що він був готовий піти за нею слідом. Але потім вирішив, що коли вона не хоче, щоб він знав про її справи, мабуть, краще не втручатися. Одночасно її насторожені рухи викликали в ньому гостру цікавість. Чому мати не хотіла, щоб він бачив, як вона кудись іде з саквоюжем? Ухилятися й щось приховувати було невластиво її вдачі (всупереч його власній). Майже враз він у думках зв'язав цю зустріч з іншою, біля мебльованих кімнат на Монтроз-стріт, і з тим випадком, коли він застав її за читанням листа, і з її зусиллями дістати сто доларів, які раптом стали їй потрібні. Куди ж вона ходила? Що приховувала?

Міркуючи над цим, він не міг вирішити, чи справді все це якось зв'язане з ним чи кимось іще з сім'ї. Але приблизно за тиждень, ідучи Одинадцятою вулицею, він раптом побачив Есту або принаймні дівчину, надзвичайно подібну до

неї: така ж на зріст, з такою ж ходою; Клайдові здалося тільки, що вона старша за сестру. Але вона так швидко пройшла й зникла в натовпі, що він не міг перевірити, чи справді це була Еста. Це було лише хвилиenne видіння – таке яскраве, що він повернувся й кинувся слідом, але вона вже зникла. Проте він був переконаний, що не помилився, і тому відразу пішов додому. Знайшовши матір у місії, він розповів їй, що бачив Есту. Вона повернулася до Канзас-Сіті, Клайд ладен запрягтися. Він бачив її на Одинадцятій, недалеко від Балтімор-стріт. Мати нічого не знає?

І тут Клайд з подивом побачив, що мати сприйняла цю звістку не так, як він чекав. У ньому самому раптове зникнення, а тепер раптова поява Ести викликали суміш здивування й радості, цікавості і співчуття. Може, сто доларів матері були потрібні для того, щоб повернути Есту? Клайд не міг би пояснити, звідки в нього виникла ця думка. Він не знав, що й думати. Але якщо так, то чому ж Еста не зайшла додому, хоча би для того, щоб сім'я знала про її приїзд?

Він чекав, що мати буде так само здивована й спантеличена, як і він, і поспішить розпитати його про подробиці. Замість цього вона здавалася явно збентеженою, немов почула щось уже відоме їй, і тепер не знала до ладу, як їй повестися.

– Ти бачив її? Де? На Одинадцятій вулиці? Щойно? От дивно! Треба сказати про це Ейсі. Дивно, що вона не приходить сюди, якщо вона повернулася.

Але в очах її Клайд побачив не подив, а замішання й три-

вогу. Її рот, як завжди, коли вона була збентежена й розстроєна, робив дивні порухи, – здригалися не тільки губи, а й уся щелепа.

– Ось так-так! – додала вона помовчавши. – Дивно. Може, це була просто якась дівчина, схожа на Есту?

Та Клайд, скоса стежачи за матір'ю, не міг повірити її удаваному здивуванню. Незабаром прийшов Ейса, і Клайд, лагодячись іти до готелю, чув, що вони говорили про цю новину якось байдуже, без будь-якого зацікавлення, ніби ця подія не була такою разючою, якою здавалася Клайдові. Його так і не покликали розповісти про подробиці.

Потім, наче навмисне для того, щоб він міг розгадати цю таємницю, мати зустрілася йому якось на Спрус-стріт; вона несла невеликого кошика. Від недавнього часу він помітив, що вона щодня вранці і ввечері почала кудись ходити з дому. Цього разу, задовго до того, як мати могла побачити його, він помітив її ха-рактерну кремезну постать у незмінному старому коричневому пальті і завернув за ріг; заховавшись за газетним кіоском, він почекав, поки вона пройде, а потім пішов слідом, тримаючись віддалік за півкварталу. Вона йшла все далі, вздовж дуже старих будинків – колишніх особняків, де тепер наймалися дешеві мебльовані кімнати, і Клайд побачив, як вона підійшла до одного з цих будинків і зникла за дверима, але перед тим пильно озирнулася довкола.

Коли мати зникла в під'їзді, Клайд підійшов ближче і з цікавістю оглянув будинок. Що їй тут робити? До кого во-

на ходити? Йому було б важко пояснити свою невгамовну цікавість. Але з того часу, як йому здалося, ніби він бачив Есту, в нього з'явилося невиразне почуття, що все це має бути зв'язане з нею: листи, сто доларів, мебльовані кімнати на Монтроз-стріт.

На розі, навскоси від будинку, стояло велике дерево, з якого зимовий вітер давно позривав усе листя, і поряд, майже впритул до широкого стовбура, – телеграфний стовп. Клайд сховався за ним і з цього спостережного пункту, сам залишаючись непоміченим, міг стежити за вікнами будинку. І ось в одному з вікон другого поверху він побачив матір, яка ходила по кімнаті, наче у себе вдома, а за хвилину на свій подив побачив Есту: вона підійшла до одного з двох вікон кімнати і поклала на підвіконня якийсь пакунок. На ній було світле домашнє плаття або світла хустка на плечах. Цього разу не можна було помилитися. Клайд здригнувся, зрозумівши, що це й справді Еста і з нею мати. Але що вона таке зробила? Через що їй довелося повернутися й чому вона тепер ховається? Може, її чоловік, з яким вона втекла, покинув її?

Його так мучила цікавість, що він вирішив почекати, поки не піде звідси мати, а потім побачитися з Естою. Йому так хотілося знову побачити її й довідатися, що за таємниця... Він чекав і думав про те, як він завжди любив Есту і як дивно, що вона так таємниче ховається тут.

За годину мати вийшла з дому; її кошик, очевидно, був порожній, – вона зовсім легко тримала його в руці. І так са-

мо, як і вперше, вона обережно оглянулася, і на обличчі її застиг той же упертий і все-таки заклопотаний вираз: суміш непохитної віри і тривожного сумніву.

Клайд бачив, як вона пішла в напрямі до місії, і проводжав її очима. Тоді він повернувся і ввійшов у будинок. Як він і думав, це були мебльовані кімнати: на багатьох дверях висіли таблички з прізвищами мешканців. Клайд заздалегідь визначив, де саме кімната Ести, і тепер прямо підійшов до дверей і постукав. Зсередини прозвучали легкі кроки, і після хвилиної затримки, – певно, потрібні були якісь квапливі заходи, – двері трохи прочинилися, і виглянула Еста. В першу секунду вона недовірливо подивилась на Клайда, потім здивовано вигукнула й трохи зніяковіла; настороженість зникла: Еста зрозуміла, що перед нею справді Клайд, і широко відчинила двері.

– Клайд, ти? Як ти відшукав мене? А я щойно думала про тебе!

Клайд обняв і поцілував її. Він відразу з прикрістю й жалем помітив, що вона дуже змінилася: похудішала, зблідла, очі позападали, а одягнена була не краще, ніж перед втечею. Вона явно була чимось схвильована й пригнічена. Клайд питав себе, де ж її чоловік? Чому його тут немає? Куди він подівся?

Клайд бачив, що Еста рада зустрічі з ним, але разом з тим він помітив у її вигляді збентеження і невпевненість. Губи її розтулилися, готові всміхнутися до нього й вимовити слова

привіту, та по очах було видно, що вона намагається розв'язати якесь нелегке завдання.

– Я не чекала, що ти прийдеш, – швидко додала вона, коли він перестав її обіймати. – Ти не бачив... – вона спинилася на півслові, явно не бажаючи проговоритися.

– Так, звичайно, я бачив маму, – сказав він. – Тому я і довідався, що ти тут. Я бачив, як вона вийшла тільки що, і потім побачив тебе у вікні (він не признався, що простежив, як мати прийшла сюди, і підстерігав її близько години). Але коли ж ти повернулась? – продовжував він. – Чому ти нікому з нас не давала про себе знати? Дивися, це просто значить задирати носа: зникла на стільки часу і нікому ані звука! Все-таки ти могла б написати мені два слова. Адже ми завжди чудово ладнали одне з одним, правда ж?

Він дивився весело, наполегливо, з цікавістю. Сестра намагалась уникнути відповіді і не знала, що їй думати і що говорити. Нарешті вона сказала:

– А я не могла зрозуміти, хто це стукає. У мене тут ніхто не буває. Але як ти мило виглядаєш, Клайд! У тебе прекрасний костюм. І ти дуже виріс. Мама сказала мені, що ти працюєш в готелі «Грін-Девідсон».

Вона захоплено дивилась на нього, і Клайд був дуже зворушений її увагою. Але одночасно він продовжував думати про становище Ести. Він уперто розглядав її обличчя, очі, похуділу постать. Глянувши ще раз на її талію і змарніле обличчя, він ясно зрозумів, що з нею щось не гаразд. Вона че-

кає на дитину. І він подумав: де ж її чоловік, та людина, з якою сестра втекла? В своїй першій записці вона повідомляла, за словами матері, що виходить заміж. Однак тепер він ясно розумів, що цього не сталося. Вона покинута, залишена, в цій жалюгідній кімнаті, самотня. Він бачив це, počував, розумів.

І тоді ж він подумав, що це – типовий випадок з життя його сім'ї! Ось він щойно починає жити самостійно, намагається чогось досягнути, вийти в люди і приємно проводити час. І Еста теж зробила таку спробу: вона теж намагалася досягти чогось кращого, – і ось чим усе це закінчилося! Він відчув сум і образу.

– Давно ти повернулася, Еста? – повторив він нерішуче, не знаючи, про що говорити.

Він почав розуміти, що коли Еста опинилася в такому становищі, зустріч з нею загрожує йому новими витратами, хвилюваннями і прикростями, – і майже шкодував, що виявив таку цікавість. Нащо було йому йти сюди? Тепер, звичайно, доведеться допомогти.

– Недавно, Клайд, здається, близько місяця, не більше.

– Я так і думав: я бачив тебе з місяць тому на розі Одинадцятої і Балтімор-стріт. Так? Звичайно, це була ти, – додав він уже не так весело; цю зміну в його тоні враз помітила Еста. Вона кивнула, підтверджуючи його слова. – Я був певен, що це ти. Я відразу сказав мамі, але вона, мабуть, не погодилася зі мною. А втім, вона зовсім не так здивувалась,

як я думав. Тепер я розумію, чому. Вона поводитися так, наче не хотіла, щоб я говорив з нею про це. Але я знав, що не помилився.

Він подивився на сестру, гордий своєю проникливістю, і замовк, не знаючи, про що говорити далі, і не цілком певний, чи був який-небудь сенс і значення в тому, що він уже сказав. Навряд чи могло це допомогти Есті.

І вона теж не знала, як бути: промовчати про свій стан чи признатися в усьому. Треба щось сказати, – адже Клайд і сам може зрозуміти, яке жахливе її становище. Їй тяжко було витримувати його допитливий погляд. І думаючи не стільки про матір, скільки про те, щоб самій якось вийти з скрутного становища, вона, нарешті, сказала:

– Бідна мама! Ти повинен зрозуміти її, Клайд. Вона просто не знає, що робити. Звичайно, це я все винна. Якби я не втекла, я б не завдала їй усього цього клопоту. Вона не звикла мати справу з такими речами, і їй так важко живеться...

Еста раптом повернулася спиною до брата, плечі її здригалися. Вона низько опустила голову й закрила обличчя руками, і Клайд зрозумів, що вона беззвучно плаче.

– Ну, що це ти, сестрице! – вигукнув Клайд, підходячи ближче; в цю хвилину він відчував безмежний жаль до Ести. – Що з тобою? Чому ти плачеш? Хіба той, з ким ти виїхала звідси, не одружився з тобою?

Вона похитала головою й заридала ще дужче. І враз Клайд зрозумів усе психологічне, громадське і біологічне значення

того, що сталося з його сестрою. Її спіткало горе, вона вагітна, без грошей і без чоловіка. От чому мати шукала кімнату, от чому пробувала позичити в нього сто доларів! Вона соромилася Ести й її становища, соромилась не тільки того, що подумують сторонні люди, а й того, що подумає він сам, Джулія і Френк, як може вплинути на них становище сестри, – адже люди вважають, що воно неморальне, незаконне. І тому вона від усіх намагалася приховати історію з Естою, розповідала всякі вигадки, – це для неї, звичайно, найменш звичне і найважче. І все-таки вона не досягла своєї мети, – їй, без сумніву, не пощастило.

Клайд був збентежений і спантеличений – не тільки становищем сестри і тим, як воно може відбитися на ньому і на інших членах сім'ї в такому місті, як Канзас-Сіті, а ще й поведінкою матері, не цілком бездоганною і навіть в якійсь мірі аморальною, бо вона зважилася на обман. Вона ухилилася від прямої відповіді, якщо й не просто збрехала: адже вона весь час знала, що Еста тут. Але він не мав наміру осуджувати її, зовсім ні. Неправда в цьому разі, звичайно, була необхідністю навіть для такої релігійної й правдивої людини, як його мати. Просто не можна було дозволити, щоб це стало всім відомо. Він, звичайно, не хотів би, щоб сторонні люди довідалися, що сталося з Естою, і коли б міг – перешкодив би цьому. Що можуть подумати люди? Що почнуть говорити про неї та й про нього? Становище сім'ї й без того достатньо принизливе. І ось Клайд стояв розгублений та занепокоєний

і дивився, як плакала Еста. Розуміючи, що він занепокоєний і присоромлений саме через неї, вона плакала ще дужче.

– Погано, – помовчавши, стурбовано, але не без співчуття сказав Клайд. – Ти не втекла б з ним, коли б не любила, так? (Він думав про себе і про Гортензію Брігс). Мені дуже жаль тебе, Есс! Справді, жаль. Але ж сльозами нічого не зарадиш. Та хіба на світі він тільки й є? Зачекай, усе буде гаразд.

– Ах, знаю, – схлипнула Еста. – Але я була така дурна. І мені було так тяжко. А тепер у мами і в усіх вас стільки клопоту заради мене... – вона схлипнула. Потім, помовчавши, додала: – Він поїхав і залишив мене саму в Пітсбурзі, в готелі, зовсім без грошей. Якби не мама, не знаю, що б я робила. Вона надіслала мені сто доларів, коли я написала їй. Деякий час я працювала в ресторані, поки могла. Я не хотіла писати додому про те, що він мене покинув. Мені було соромно. Але зрештою мені нічого іншого не залишалось, – я так погано почала себе почувати...

Вона знову заплакала, і Клайд, зрозумівши, скільки мати робила для Ести і як намагалася їй допомогти, жалів тепер матір майже так само, як і сестру, і навіть більше: адже в Ести була мати, яка турбувалася про неї, а в матері не було, звичайно, нікого, хто міг би їй допомогти.

– Я ще якийсь час не зможу працювати, – говорила далі Еста, – а мама не хоче, щоб я тепер повернулася додому. Вона не хоче, щоб ви довідались – Джулія, або Френк, або ти... Вона має рацію, я знаю, звісно, має рацію... але в неї нічого

немає і в мене теж... А я тут часом така самотня! – На її очах з'явилися сльози, і вона знову почала схлипувати. – Я була така дурна...

Клайд на мить відчув, що він і сам ладен заплакати. Життя іноді буває таке дивне, таке тяжке. Подумати тільки, як воно мучило його всі ці роки! Геть до останнього часу він не бачив нічого хорошого і завжди мріяв утекти. А Еста втекла – і от що з нею трапилося. Чомусь він згадав: на вулиці в центрі міста, серед високих стін величезних будинків, перед батьковим органчиком сидить Еста і співає, і обличчя в неї таке гарне й невинне. Так, важка штука життя! Як усе-таки жорстоко створений світ! Як дивно все в ньому складається!

Клайд подивився на сестру, на її кімнату, сказав Есті, що тепер вона не буде самотня, – він буватиме в неї, тільки нехай вона не каже матері, що він приходив сюди, і коли їй щось буде потрібно, нехай покличе його, хоч він заробляє не так уже багато... і, нарешті, пішов. І по дорозі до готелю, на роботу, він усе думав про те, яке все це сумне і яка шкода, що він пішов за матір'ю, – краще б йому нічого не знати. А проте це однаково розкрилося б. Мати не могла б приховувати без кінця. Мабуть, їй знову довелося б просити в нього грошей. Але який мерзотник цей тип – утік і залишив Есту в чужому місті без жодного цента! І він раптом згадав про дівчину, яку її супутник покинув у готелі «Грін-Де-відсон» кілька місяців тому з несплаченим рахунком за кімнату і за пансіон. Тоді і йому, і його товаришам усе це здавалося таким смішним,

збуджувало особливий, чуттєвий інтерес.

Але тепер це стосувалося його сестри. З нею повелися так само, як і з тією дівчиною. І проте все це вже не здавалося йому таким жахливим, як трохи раніше, в Ести, коли він чув її плач. Довкола було шумливе, сяюче місто, повне людей, насичене енергією, а попереду – веселий готель, де він працює. Життя не таке вже погане. Крім того, в нього роман з Гортензією і всілякі розваги. Еста якось влаштується. Вона знову буде здорова, і все піде добре. Але подумати тільки, що в нього така сім'я! Постійно нестатки й ні найменшої передбачливості, – а потім трапляються такі ось речі – не те, так інше... Проповідують на вулицях і ніколи не платять вчасно за помешкання, і батько продає килимки й годинники, щоб якось проіснувати... І Еста тікає з дому і потім повертається в такому вигляді... Ну й ну!

Розділ XIV

Уся ця історія примусила Клайда серйозніше, ніж будь-коли, замислитися над проблемою статі і до того розв'язувати її зовсім не в загальноприйнятому плані. Хоча він і засуджував коханого Ести, який без будь-якого жалю покинув її, але не вважав і сестру цілком бездоганною. Вона втекла з ним. Як він тепер довідався від неї, ця людина за рік до її втечі пробула тиждень у Канзас-Сіті, і тоді відбулося їх знайомство. А через рік, коли цей чоловік знову приїхав сюди на два тижні, вона сама розшукала його, – такі підозри виникали у Клайда. І не йому з його захопленням Гортензією Брігс і з його планами було думати, що взаємовідносини між мужчинами й жінками є щось злочинне й недозволене.

Як він бачив тепер, ускладнення були викликані не самим вчинком, а наслідками легковажності і недосвідченості. Адже коли б Еста більше знала про людину, якою захопилась, і про те, що означає такий зв'язок, вона не була б тепер у такому жалюгідному становищі. Звичайно, Гортензія Брігс, Грета і Луїза ніколи б опинитися в такій біді, як Еста. Чи могли б? Ні, вони надто обачні. І, на його думку, в порівнянні з ними вона програвала. Вона повинна була б влаштуватися розумніше. І поступово він починав суворіше думати про сестру, хоч і співчував їй.

Але тільки одне тепер по-справжньому хвилювало, мучи-

ло, цілком змінювало Клайда – його божевільне захоплення Гортензією; ніщо не могло б дужче захопити юнака його віку і його темпераменту. Після кількох зустрічей Гортензія почала здаватися Клайдові втіленням усього, що він завжди мріяв знайти в дівчині. Вона була така жвава, горда, приваблива й така гарненька.

В її очах, здавалося йому, миготіли вогники. В неї була надзвичайно спокуслива манера стуляти й знову розкривати губи, байдуже дивлячись перед собою, ніби зовсім і не думаючи про Клайда, а його від цього кидало в жар і холод. У такі хвилини він відчував слабкість і запаморочення, по жилах, жорстоко обпікаючи, пробігали вогняні струмені, – це було усвідомлене, болісне бажання, що не мало виходу. Бо у взаєминах з Гортензією Клайд не міг піти далі обіймів і поцілунків, – йому заважали стриманість і повага – якраз те, що Гортензія по суті зневажала в тих самих своїх прихильниках, яким намагалася навіяти ці почуття. По-справжньому подобались їй хлопці іншого типу: здатні, незважаючи на її удавану скромність і неприступність, примусити її поступитися, хоч би і проти її волі.

Гортензія весь час вагалася в своєму ставленні до Клайда: він то подобався їй, то не подобався. Тому Клайд завжди відчував невпевненість, – і від цього Гортензія мала справжню насолоду; вона не давала Клайдові переконатися в її байдужості, щоб він не міг остаточно відмовитись від неї. Під час якої-небудь вечірки, обіду або спектаклю, куди вона дозво-

ляла йому повести себе, Клайд, як звичайно, тримався тактовно, майже нічого не вимагаючи, – і Гортензія раптом ставала такою поступливою і спокусливою, що від цього зрадів би навіть найвимогливіший закоханий. Так тривало до кінця вечора. І раптом біля дверей свого дому або дому якоїсь своєї подруги, де Гортензія мала ночувати, вона оберталася до нього і без будь-якого приводу й пояснення відсилала геть після звичайного потиску руки чи недбалого поцілунку. І якщо в ці хвилини Клайд був такий навіжений, що намагався силоміць домогтися від неї ласки, якої він безумно прагнув, вона оберталась до нього, як скажена, розлютована кішка, і виривалася від нього, відчуваючи в цю мить пекучу ворожість, що її походження навряд чи розуміла сама. Певно, вона ненавиділа саму думку, що Клайд може примусити її до чогось. А він, закоханий до божевілля, не наважувався діяти енергійніше, бо дуже боявся втратити її, і тому підкорявся і йшов собі звичайно в похмурому й пригніченому настрої.

Але його так непереборно вабило до неї, що він не міг довго бути без неї і знову йшов туди, де найпевніше міг її зустріти. Справді, майже всі ці дні, незважаючи на дивне напруження, породжене зустріччю з Естою, він жив палкими, солодкими й хтивими мріями про Гортензію. Коли б тільки вона й справді полюбила його. Вночі, на ліжку, він думав про неї: її обличчя... вираз її рота, очей... лінії її тіла, всі її рухи, коли вона йде або танцює... вона миготіла перед ним, як на екрані. В своїх снах він відчував її чарівну близькість, вона

пригорталася до нього, все її чудове тіло належало йому, а потім, в останню мить, коли вона, здавалося, готова була поступитися, він прокидався, і вона зникала... тільки привид!

І проте деякі обставини, здавалося б, віщували йому успіх. Насамперед, як і він сам, Гортензія була з бідної сім'ї – дочка машиніста, який ледве заробляв на прожиття. З самого дитинства в неї нічого не було, якщо не брати до уваги дрібничок чи дешевих мішурних речей, які вона сама здобувала собі. Вона належала до такої низької суспільної верстви, що до останнього часу не могла завести собі знайомства ні з ким, окрім хлопчаків – підручних м'ясника або булочника, звичайнісіньких шибеників з довколишніх кварталів. Але навіть і тут вона швидко зрозуміла, що може і повинна витягувати вигоди із своєї зовнішності й чарування, і робила це. Багато з хлопців не спинялись навіть перед крадіжкою, щоб тільки здобути гроші на її розваги.

Коли вона стала досить дорослою, щоб піти на роботу, вона завела знайомство з юнаками й чоловіками того типу, який подобався їй, і незабаром зрозуміла, що, не йдучи на занадто великі поступки й діючи обережно, можна одягтися набагато краще, ніж до того. Проте вона надто віддавалася почуттям і надто любила насолоди, а тому їй не завжди хотілося відокремлювати вигоду від приємності. Навпаки, часто її по-справжньому вабило до тих, кого вона просто думала вигідно використати, і навпаки: вона не могла примусити себе кокетувати з тими, хто їй не подобався.

Клайд майже не подобався їй, але вона не могла опиратися бажанню використати його. Їй було приємно, що він так охоче купував їй кожну дрібницю, до якої вона виявляла інтерес: якусь там сумочку, шарф, гаманець, рукавички – все, що вона могла спокійно попросити чи прийняти, не даючи навзаєм ніяких особливих прав на себе. І проте з самого початку чуття підказувало їй, що коли вона, рано чи пізно, не поступиться, не дасть йому тієї останньої нагороди, якої він прагне, вона не зможе безконечно тримати його біля себе.

Одна думка особливо не давала їй спокою: Клайд так охоче витрачає на неї гроші, що, мабуть, можна одержати від нього й справді коштовні речі, – скажімо, гарну дорогу сукню, або капелюх, чи навіть хутряний жакет, подібний до тих, які почали тепер носити в місті, не кажучи вже про золоті сережки або ручний годинник, – вона завжди так жадібно задивлялася на все це, спиняючись перед вітринами крамниць.

Якось, незабаром після того, коли Клайд знайшов сестру, Гортензія йшла обідньої пори по Балтімор-стріт, недалеко від того місця, де її перетинає П'ятнадцята вулиця і де розташовані найкращі в Канзас-Сіті магазини. З нею була Доріс Трайн, продавщиця з того ж універсального магазину, де служила й вона. У вікні невеликого і непершокласного магазину хутряних речей Гортензія побачила жакет з недорогого бобра. Вона враз вирішила, що ця річ ідеально підійде до її постаті й кольору обличчя і необхідна, щоб збагатити її надто скромний гардероб. Це був не такий уже дорогий

жакет – можливо, близько ста доларів, але зате якраз того фасону, який давав їй підстави думати, що він якнайкраще допоможе підкреслити всі гарні якості її зовнішнього вигляду. Схвильована цією думкою, вона спинилась і вигукнула:

– Який прекрасний жакетик! Я ніколи не бачила такого чудового! Ні, ти тільки подивись на рукава, Доріс! – вона стиснула руку подрузі. – Дивись, який комір! А підбивка! А кишені! Ах, боже мій! – вона навіть злегка тремтіла в збудженні й захваті. – Він такий чудовий, що я й сказати не можу. Ну точно про такий жакет я мріяла вже не знаю скільки часу. Ах, ти, моя краса! – вигукнула вона з ніжністю, думаючи при цьому стільки ж про те, який вигляд вона має в цій позі перед вітриною і яке враження справляє на людей, скільки й про самий жакет. – От би мені такий жакет!

Вона захоплено сплеснула руками. Немолодий син власника магазину, Ісидор Рубінштейн, стоячи в цей час так, що вона не могла його бачити, помітив її захоплення та жест і вирішив, що коли ця дівчина питає про ціну, можна буде накинути двадцять п'ять – п'ятдесят доларів зверху. У магазині жакет було оцінено в сто доларів. «Так, так», – бубонів він. Але це була людина з почуттям і схильністю до романтики, а тому він став міркувати над тим, яка ж може бути, м'яко висловлюючись, практична вартість цього жакета. На що може зважитись під впливом бідності і порожнього гонору ця гарненька дівчина, щоб тільки мати такий жакет?

А тимчасом Гортензія не могла одвести очей від жакета і

витратила на це всю обідню перерву, потім пішла далі, п'яніючи від честолюбних мрій про те, яка чарівна була б вона в такій шубці. Але вона не зайшла до магазину спитати про ціну.

Тому наступного дня, відчуваючи, що повинна ще раз глянути на жакет, вона знову прийшла сюди, але вже одна; вона й на думці не мала, що може сама його купити. Вона тільки питала себе, як би здобути цю річ, якщо ціна буде не надто висока, і поки що не могла нічого придумати. Та знову, побачивши у вікні жакет, а також м-ра Рубінштейна-молодшого, який дивився на неї з най-привітнішим і добродушним виразом, вона наважилась увійти.

– Вам подобається цей жакет, так? – люб'язно спитав Рубінштейн, як тільки вона відчинила двері. – Ну, значить у вас добрий смак. Це одна з найблагородніших речей, які тільки бували в нашому магазині. Яка краса! А який він матиме вигляд на такій гарненькій дівчині! – Він зняв жакет з виставки і високо підняв його. – Я бачив вас учора, коли ви стояли тут біля вітрини.

Жадібне захоплення блиснуло в його очах.

Помітивши це, Горгензія відчула, що коли буде стримана, але не сувора, вона зможе домогтися більшої поваги і люб'язності, ніж коли поведеться невимушено й розв'язно.

– Так? – тільки відповіла вона.

– Так, звичайно. Я відразу сказав собі: «От дівчина, яка розуміється на речах».

Від цих лестоців Гортензія стала трохи лагіднішою.

– Подивіться лише, подивіться! – говорив далі м-р Рубінштейн, крутячи перед нею шубку. – Де в Канзас-Сіті ви знайдете зараз щось подібне? Погляньте на цю підбивку! Справжній мелінсонівський шовк! А косі кишені! А гудзики! Ви думаєте, всі ці дрібниці не мають значення? Другого такого жакета немає в Канзас-Сіті. І не буде. Ми самі придумали цей фасон, а ми ніколи не копіюємо наших моделей. Ми оберігаємо інтереси наших покупців. Але пройдіть сюди, прошу вас! – він підвів її до трійчастого дзеркала в глибині крамниці. – Такий жакет повинна носити вродлива жінка, – ось тоді він виглядатиме найефектніше. Дозвольте приміряти!

І при яскравому штучному освітленні Гортензія переконалася, що вона справді чарівна в цій шубці. Вона закидала голову, вигиналася, поверталась на всі боки, ховала маленьке вушко в хутро, а м-р Рубінштейн стояв поруч, дивлячись на неї захоплено і мало не потираючи руки.

– Ну от! – продовжував він. – Подивіться! Ну, що ви тепер скажете? Я ж казав, що це немов спеціально для вас пошите! Просто знахідка! Справжня удача. Другого такого жакета не знайти в усьому місті. Якщо знайдете, я подарую вам цей.

Він підійшов до неї зовсім близько, простягаючи товсті руки долонями вгору.

– Справді, визнаю, він шикарно виглядає на мені, – сказала Гортензія. Її гонориста душа знемагала від бажання мати цю річ. – А втім, мені перша-ліпша шубка до лиця. – Вона

знову й знову поверталася перед дзеркалом, зовсім забувши про Рубін-штейна і про те, що її одверте захоплення жакетом може вплинути на ціну. Потім додала: – А скільки коштує?

– Ну, бачте, справжня ціна жакетові двісті доларів, – хитро почав містер Рубінштейн, але, помітивши тінь безнадійності, що промайнула на обличчі Гортензії, поквапливо додав:

– Це здається величезною сумою, але ми й не заправимо так дорого. Наша ціна – півтораєста. От якби ви знайшли такий жакет у Джеріка – там би заплатили всі двісті. Тут у нас маленьке приміщення, не доводиться платити великої оренди... А жакет коштує всі двісті, до останнього цента...

– Ні, це страшна ціна, просто жахлива! – сумно вигукнула Гортензія і почала скидати жакет. Їй здавалося, що в неї забирають мало не все найдорожче в житті. – В Бігса і Бека за таку ціну скільки завгодно жакетів – і боброві, і з норки, і так само шикарні.

– Можливо, можливо. Але це все не те, – уперто повторював м-р Рубінштейн. – Тільки погляньте на нього ще раз. Погляньте на комір! Невже ви думаєте, що знайдете там такий жакет? Якщо ви знайдете, я сам куплю його і віддам вам за сто доларів. Це зовсім виняткова річ: копія одного з найшикарніших жакетів, які продавалися в Нью-Йорку перед початком сезону. Першокласна річ. Ви ніде не знайдете такого.

– Однаково, сто п'ятдесят доларів я не можу заплатити, – сумно проказала Гортензія, одягаючи свій старий сукняний

жакет з хутряним коміром та манжетами і йдучи до дверей.

– Зачекайте! Вам подобається жакет? – розсудливо сказав Рубінштейн, вирішивши, що й сто доларів ціна не по її кишені, якщо тільки не поповнить її який-небудь прихильник.

– Ця річ насправді коштує двісті доларів. Я вам це прямо кажу. Наша ціна – півтораста. Та коли вам так хочеться одержати цю річ – гаразд, я спущу й продам за сто двадцять п'ять. Це однаково що даром. Така чудова дівчина, звичайно, легко може знайти дюжину молодих хлопців, які з радістю куплять цю шубку, щоб подарувати їй. Я б сам подарував їй вам, коли б знав, що ви будете милі зі мною.

Він увесь розпалився в якнайприємнішій усмішці, і Гортензія, зрозумівши зміст пропозиції і обурившись (тому, що вона походила саме від цієї людини), злегка відступила назад. Але їй зовсім не був неприємний так уміло вставлений у цю пропозицію комплімент. Та проте вона не така вульгарна, щоб дозволяти кожному стрічному робити їй подарунки. Ні в якому разі. Це можна дозволяти тільки тому, хто їй подобається, або принаймні тому, хто в неї закоханий.

Але з тієї хвилини, як м-р Рубінштейн заговорив про це, вона почала в думках перелічувати всіх знайомих хлопців, намагаючися встановити, хто з них під впливом її чарів міг би купити для неї цей жакет. Чарлі Уілкінс, наприклад, з тютюнового кіоску в «Орфії», по-своєму, звичайно, відданий їй, але ніколи не зробив би їй коштовного подарунка, не одержавши натомість дорогої нагороди.

Був ще Роберт Кейн, дуже високий, дуже веселий і дуже уважний до неї хлопець, що служив у місцевому відділенні однієї електрокомпанії; та в нього не дуже прибуткова посада: він простий клерк. І до того ж занадто ошадливий і завжди думає про майбутнє.

Потім Берт Гетлер – той самий, що йшов з нею на танці того вечора, коли вона вперше зустрілася з Клайдом; але це просто легковажний хлопець: він хороший для танців, але на нього не можна звіритися в такому важкому випадку. Він тільки прикажчик в крамниці взуття, одержує, мабуть, не більше, як двадцять доларів на тиждень і береже кожен пенні.

Але є ще Клайд Гріфітс, у якого нібито й справді водяться гроші і який, здається, ладен, не думаючи, витратити їх на неї. Думка Гортензії працювала швидко. Як же їй враз, не підготувавши, виманити в Клайда такий дорогий подарунок? – питала вона себе. Вона була не дуже прихильна до нього, найчастіше поводитися з ним холодно. Тому тепер вона зовсім не була певна щодо нього. І все ж таки, поки вона стояла тут, у магазині, і думала про ціну й красу жакета, думка про Клайда не кидала її. А м-р Рубінштейн усе дивився на неї, невиразно догадуючись про те, якого роду завдання стояло перед нею.

– От що, малятко, – сказав він нарешті. – Я бачу, ви хочете мати цей жакет, – прекрасно... Я теж хочу, щоб він був у вас. І я зараз скажу, що можу для вас зробити. Цього я не

зробив би ні для кого в усьому Канзас-Сіті. Принесіть мені сто п'ятнадцять доларів найближчими днями – в понеділок, середу або в п'ятни-цю, і якщо жакет не буде ще продано, я віддам його вам. Навіть більше того: я збережу його для вас. Що ви на це скажете? До наступної середи чи п'ятниці. Ніхто інший не зробив би для вас цього.

Він самовдоволено всміхався, знизував плечима й усім своїм виглядом удавав, що робить для неї величезну послугу. І Гортензія, ідучи з магазину, була переконана, що коли... коли тільки їй пощастить одержати цей жакет за сто п'ятнадцять доларів – це буде надзвичайно вигідна справа, і, поза всяким сумнівом, вона буде одягнена шикарніше за всіх дівчат у Канзас-Сіті. Тільки б якось здобути їй сто п'ятнадцять доларів не пізніше як наступної п'ятниці.

Розділ XV

Гортензія добре знала, що Клайд чимраз дужче прагне домогтися від неї тієї вищої прихильності, яка, – в чому вона ніколи б йому не призналася, – була привілеєм двох інших її знайомих. Тепер при кожній зустрічі Клайд вимагав, щоб Гортензія сказала, як же вона насправді до нього ставиться. Чому, коли він хоч трохи подобається їй, вона відмовляє йому то в тому, то в іншому: не дозволяє цілувати себе, скільки він хоче, виривається з обіймів. Вона завжди додержувала слова, коли призначала побачення іншим, і не приходила на побачення чи зовсім відмовлялася точно призначити день зустрічі, коли це стосувалося Клайда. Зрештою, що в неї за взаємовідносини з іншими? Може, хтось із них справді подобається їй більше, ніж Клайд? Під час кожного побачення виникало все те саме, тільки злегка завуальоване, але найважливіше питання про їх зближення.

І Гортензії подобалося, що вона примушує Клайда мучитись від незадоволених бажань, що вона завдає йому болю і цілком від неї залежить полегшити його страждання: деякий садизм, що за основу для нього правив мазохістський характер любові Клайда.

Але тепер, коли їй хотілося будь-що здобути жакет, значення Клайда в її свідомості та її інтерес до нього почали зростати. Тільки напередодні вранці Гортензія сказала йому

якнайрішучішим тоном, що не може зустрітися з ним раніше від наступного понеділка, бо всі вечори вона занята. Але тепер, коли перед нею постала проблема жакета, вона почала старанно обмірковувати, як би їй негайно влаштувати побачення з Клайдом і при цьому не показати свого нетерпіння. вона вже остаточно вирішила подбати про те, щоб, як буде можливо, умовити його купити їй цей жакет. Звичайно, їй доведеться для цього цілком змінити своє поводження з ним: доведеться бути більш ласкавою і спокусливою. Хоч вона й не призналася собі в тому, що тепер, мабуть, готова поступитися перед його благаннями, саме така думка свердлила їй мозок.

Спочатку вона ніяк не могла придумати, що їй робити. Як побачитися з ним сьогодні ж або, найпізніше, – завтра? Як переконати його, що він повинен зробити їй цей подарунок або «дати позичково», як вона зрештою назвала це в думках? Вона натякне йому, щоб він дав їй позичково суму, потрібну на купівлю жакета, і пообіцяє поступово сплатити борг. (Вона чудово знала, що коли тільки жакет буде в неї в руках, їй ніколи не доведеться повертати цей борг). Або, якщо в Клайда не буде відразу таких грошей, вона подбає, щоб переконати м-ра Рубінштейна погодитися на розстрочку виплати, з умовою, що Клайд виплатить цю суму частинами. І їй мозок враз почав працювати в іншому напрямі: як кокетством і лестощами примусити м-ра Рубінштейна погодитися на розстрочку на вигідних для неї умовах. Вона згадала, як

він сказав, що з радістю купив би їй жакет, коли б знав, що вона буде прихильна до нього.

Спочатку Гортензії спав на думку такий план: вона запропонує Луїзі Ретерер покликати сьогодні ввечері брата, Клайда і ще юнака на ім'я Скал, який упадав біля Луїзи, до одного дансинга, куди вона обіцяла піти з найприємнішим своїм прихильником – продавцем сигар. Тепер вона не взяла б його, а пішла б одна з Луїзою і Гретою, заявивши, що її кавалер захворів. Вона могла б піти звідти раніше разом з Клайдом і пройти з ним повз магазин Рубінштейна.

Але в Гортензії була хитра вдача павука, який розставляє для мух своє павутиння, і вона зміркувала, що Луїза може сказати Клайдові або Ретереру, хто саме придумав покликати їх сьогодні в дансинг. І може трапитися, що Клайд коли-небудь згадає про жакет, а цього, звичайно, ніяк не можна допустити.

Гортензія зовсім не хотіла, щоб її друзям було відомо, як вона влаштовує свої справи. Ось чому вона вирішила не звертатись ні до Луїзи, ні до Грети.

Вона вже почала по-справжньому тривожитись, не знаючи, як влаштувати побачення з Клайдом, коли раптом побачила його самого. Повертаючись додому з роботи, він випадково йшов повз магазин, де вона служила, і зайшов, щоб умовитися з нею про зустріч у найближчу неділю. На превелику його радість, Гортензія привітала його найчарівнішою усмішкою й помахала рукою. В цю хвилину вона була зайня-

та з жінкою, яка щось купувала, але незабаром вона звільнилася і, підійшовши ближче і позираючи скося на контролера свого відділу, що не схвалював таких візитів, вигукнула:

– Я щойно думала про вас. А ви? Ви не думали про мене? Про покупку потім, – і додала тихо: – Не робіть вигляду, що ви розмовляєте зі мною: отам наш контролер.

Вражений незвичайною ніжністю в її голосі, не кажучи про ласкаву усмішку, якою вона зустріла його, Клайд враз ожив, і настроїй його піднявся.

– Чи думав я про вас? – весело сказав він на відповідь. – Ніби я можу думати про когось іншого! Знаєте, Ретерер каже про мої почуття до вас, що я з'їхав з глузду.

– А, цей... – сказала Гортензія, сердито й зневажливо закопиливши губу, тому що – дивна річ! – Ретерер був одним з тих, хто нею не дуже цікавився, і вона це знала. – Він надто багато про себе уявляє, – додала вона. – А я знаю багатьох дівчат, яким він не подобається.

– Ні, Том гарний, – заступився Клайд, як вірний друг. – Просто в нього така манера розмовляти. І ви йому подобається.

– Ну, вже ні, – заперечила Гортензія. – Та я не хочу про нього говорити. Що ви робите сьогодні о шостій годині?

– От так-так! – з прикрістю вигукнув Клайд. – Невже ви сьогодні вільні? От шкода! Я думав, ви заняті всі ці вечори. Я сьогодні працюю.

Він зітхнув, дуже розстроений думкою, що Гортензія, оче-

видно, хотіла провести з ним вечір, а він не може скористатися з цього щасливого випадку. Гортензія з приємністю помітила, що він дуже шкодує.

– Так, я обіцяла зустрітися з однією людиною, але мені не хочеться, – сказала вона із зневажливою гримаскою. – Я повинна зустрітися з ним, але не пішла б, якби ви були вільні.

Серце Клайдове дуже заколотилося з радості.

– Ех, коли б мені сьогодні не працювати! – сказав він, дивлячись на неї. – А ви не можете звільнитися завтра ввечері? Завтра я вільний. А зараз я зайшов спитати вас – хочете в неділю поїхати з нами за місто автомобілем? Один друг Хегланда може дістати машину «пакард», і в неділю вдень ми всі вільні. Хегланд хоче, щоб я добрав компанію, і ми поїдемо до Ексельсіор-Спрінг. Він хороший хлопець (це було сказано тому, що Гортензія нібито не дуже зацікавилася цією ідеєю). Ви його мало знаєте, але він і справді хороший. Ну гаразд, я вам розповім про нього коли-небудь потім. А от як щодо завтрашнього вечора? Я буду вільний.

Удаючи, ніби показує Клайдові носові хустки (контролер знову проходив по відділу), Гортензія думала про те, як прикро, що треба ще ждати двадцять чотири години, перш ніж вона зможе показати йому жакет і взятися до виконання свого хитрого задуму. Одночасно вона дала зрозуміти, що їй дуже важко буде звільнитися завтра, важче, ніж він може собі уявити. Вона навіть почала прикидатися, що не цілком певна, чи захоче звільнитися.

– Удавайте, що вибираєте носові хусточки, – стиха сказала вона Клайдові, побоюючись, щоб контролер не обірвав їх. – У мене на завтра вже є запрошення. Не знаю, чи зручно відмовитися, – продовжувала вона занепокоєним тоном. – Дайте подумати.

Вона прикинулась, що поринула в глибокий роздум.

– Ну, гаразд, здається, я це влаштую, – сказала вона нарешті. – В усякому разі постараюсь, нехай так і буде, один раз можна. Приходьте на риг П'ятнадцятої і Головної о-чверть на сьому, – ні, краще о-пів на сьому, гаразд? Я теж постараюся прийти; не обіцяю, але постараюся; думаю, що мені пощастить влаштувати це. Ви задоволені?

Вона подарувала Клайдові одну з найспокусливіших своїх усмішок, і він був у нестямі від щастя. Подумати тільки: нарешті ж вона заради нього порушує обіцянку, дану комусь іншому! Її очі ласкаво сяяли, на губах грала усмішка.

– Будьте певні! – вигукнув він, вдаючись до жаргону по-сильних «Грін-Девідсон». – Звичайно, буду, можете не сумніватися. А тепер попрошу вас про одну послугу.

– Про що це? – спитала вона, насторожившись.

– Надіньте отой маленький чорний капелюшок, знаєте, з червоними стрічками... ви ще зав'яжете їх під підборіддям. Добре? Ви просто чарівні в ньому!

– Ах, ви підлеснику такий... – засміялась вона. І як легко піддурити Клайда! – Гаразд, надіну, – додала вона. – А тепер ідіть. Онде йде ця стара риба. Я вже знаю, він бурчатиме.

Тільки я на це мало зважаю. Отже, о-пів на сьому? Ну, до зустрічі!

Вона повернулась до літньої жінки, яка терпляче очікувала, щоб спитати, де продають серпанок. А Клайд, тремтячи від щастя, що його несподівано удостоїли такої милості, в найкращому настрої пішов до ближчого виходу. Він не проявив зайвої цікавості, не став дошукуватися, чим викликана ця раптова прихильність.

А другого вечора, рівно о-пів на сьому, освітлена дуговими ліхтарями, що лили дощем своє яскраве сяйво, на умовленому місці з'явилась Гортензія. Клайд відразу ж помітив, що на ній капелюшок, який так йому подобався. І ніколи ще Клайд не бачив її такою знадливою, жвавою, привітною. Він хотів сказати їй, яка вона чудова і який він щасливий, що вона наділа цей капелюшок, але вона вже почала:

– Ну, скажу я вам, схоже на те, що я маю намір закохатися у вас до нестями! Порушую свої обіцянки, та ще надіваю, щоб зробити вам приємність, старого капелюха, який мені не до вподоби. І чим усе це скінчиться?

Клайд просіяв, наче здобув велику перемогу. Невже вона й справді, нарешті, полюбить його?

– Якби ви тільки знали, Гортензія, які ви гарні в цьому капелюшку, ви б ніколи його не скидали, – сказав він захоплено. – Ви й не уявляєте, які ви чудові в ньому.

– Ну, так? У цьому мотлосі? Вас неважко зачарувати, – всміхнулась вона.

– А ваші очі – зовсім як м'який чорний оксамит, – гаряче продовжував він. – Дивні очі! – він подумав про чорні оксамитові занавіси в одному затишному куточку в «Грін-Девідсон».

– Як у вас сьогодні вправно виходить, – сміялась вона, злегка дражнячи Клайда. – Доведеться щось зробити з вами.

І перш ніж він встиг відповісти хоч одно слово, вона почала розповідати цілком фантастичну історію про те, що вона ще раніше обіцяла провести сьогоднішній вечір з одною молодою людиною з хорошого кола на ім'я Том Кірі, який давно ходить за нею слідом, умовляючи пообідати й потанцювати з ним, і тільки зараз увечері вирішила «відставити» його, віддаючи перевагу Клайдові (на цей раз, принаймні). Вона подзвонила Кірі по телефону й сказала, що не може зустрітися з ним сьогодні: просто відмовила в побаченні, і кінець. І проте, коли вона йшла з роботи, хто, по-вашому, чекав її біля службового входу? Том Кірі, власною персоною, чудово одягнений, у світло-сірому пальті реглан і в гетрах, і тут же стояла його закрита машина. І він повіз би її обідати в «Грін-Девідсон», коли б вона тільки захотіла. Оце мужчина! Але вона не захотіла. В усякому разі не сьогодні. Проте, коли б їй не пощастило пройти повз нього непомітно, він, звичайно, затримав би її... Та вона перша побачила його і втекла в інший бік.

– Подивилися б ви, як я бігла! Мої ніжки тільки миготіли! – самозакохано змальовувала вона свою втечу.

І Клайд був такий засліплений цією картиною й чарівністю Кірі, що вважав цю мізерну вигадку за чисту монету.

А потім вони пішли в напрямі до ресторану Гаспі, що його, як зовсім недавно довідався Клайд, вважали кращим, ніж Фріссела. Гортензія раз у раз спинялася й заглядала у вітрини магазинів: їй конче треба підшукати собі зимовий жакет, – сказала вона. Той, що на ній, уже зовсім зносився, їй потрібен новий. Ці міркування Гортензії примусили Клайда задуматися: чи не натякає вона, що саме він повинен купити їй жакет? І чи не зробиться вона більш поступливою, коли він купить для неї річ, яка їй надто потрібна?

Ось і магазин Рубінштейна, і яскраво освітлена вітрина, і шубка в усій її красі. Відповідно до наперед задуманого плану Гортензія спинилась.

– Ах, подивіться, який чудовий цей жакетик! – вигукнула вона, вдаючи таке радісне захоплення, немов уперше побачила цю річ і була раптово вражена нею. – Чи бачили ви коли-небудь таку милу, чудову, елегантну шубку? – провадила вона далі, причому її акторські таланти зростали разом з бажанням одержати жакет. – Ви тільки подивіться, який комір, рукава! А які кишені! Це щось надзвичайне! Мені страшенно хочеться погріти в них руки!

Вона нишком позирнула на Клайда, перевіряючи, чи справляє її захват на нього потрібне враження.

А Клайд, збуджений її захопленням, з цікавістю розглядав жакет. Безперечно, гарненька шубка, навіть дуже. Так, але

скільки може коштувати така річ? Може, Гортензія того й вихваляє цей жакет, щоб Клайд купив його? Але ж це певно доларів двісті, не менше. Клайд уявлення не мав, скільки коштують подібні речі. Це, звичайно, не по його грошам. Особливо тепер, коли мати бере значну частину його заробітку для Ести. Але щось у тоні Гортензії переконувало його, що саме цього вона жде від нього. Спочатку йому стало холодно і він мало не втратив мову. І в той же час він сумно говорив собі, що коли Гортензія захоче, вона, звичайно, знайде когось, хто купить їй жакет, – хоч би й цей Том Кірі, про якого вона щойно розповідала. На жаль, вона саме з таких дівчат. Якщо він не купить їй цю річ, то купить хтось інший, і тоді вона почне ставитися з презирством до Клайда за те, що він не міг зробити їй такої послуги.

Збентеження й жах охопили його, коли вона вигукнула:
– Чого б я тільки не дала за цей жакет!

Вона не збиралася одразу прямо ставити питання: їй хотілося якнайтактовніше навіяти Клайдові думку, що глибоко заволоділа її мозком.

І хоч який був Клайд недосвідчений і наївний, він проте прекрасно зрозумів значення її слів. Це значить... це значить... в ту хвилину він навіть у думках не хотів точно формулювати, що це означає. Тепер... Тепер... коли б тільки знати ціну цієї речі! Він зрозумів, що Гортензія обмірковує спосіб здобути жакет. Але як міг би він влаштувати це? Як? Коли б тільки він міг купити цей жакет або хоч пообіцяти,

що купити його, скажімо, до певного строку (аби лиш він не коштував занадто дорого!). Але що тоді? Чи вистачить йому сміливості натякнути їй сьогодні чи, скажімо, завтра, після того, як він довідається про ціну жакета, що коли вона погодиться... тоді... ну, тоді він купить їй цей жакет чи щонебудь інше, що тільки може їй заманутися. Але він мусить бути певний, що вона не пошиє його в дурні, як завжди бувало в менш важливих випадках. Ні, він не бажає витратитися на жакет і нічого не мати натомість! Нізачо!

Ці думки так хвилювали його, що він, стоячи поруч Гортензії, відчував холод і дрож. А вона, дивлячись на жакет, думала, що коли Клайдові не вистачить глузду так чи інакше зробити їй цей подарунок і здогадатися, як саме вона має намір розплатитися за нього, – ну, тоді вона покінчить з ним. Нехай він не уявляє, ніби вона марнуватиме час з людиною, яка не може чи не хоче зробити це для неї. Нізачо!

Вони пішли далі, до Гаспі. І під час обіду Гортензія майже ні про що інше не говорила, – тільки про цю шубку: яка вона гарненька і як чудово виглядатиме на ній.

– Можете мені повірити, – сказала вона зухвало, почувавши, що Клайд не певний, чи зможе він купити їй цей жакет, – я вже знайду спосіб здобути його. Я думаю, в магазині погодяться продати на виплат, якщо я поговорю з самим Рубінштейном і якщо перший внесок буде достатній. Одна продавщиця з нашого магазину саме так і купила пальто, – швидко вигадала вона, сподіваючись, що це переконає Клай-

да допомогти їй.

Та Клайд, лякаючись надмірної витрати, не зважувався сказати їй, що ж він думає робити. Він абсолютно не уявляв собі, скільки може коштувати ця річ: мабуть, двісті, навіть триста доларів, – і боявся взяти на себе зобов'язання, яких потім не зможе виконати.

– А ви не знаєте, скільки може коштувати така річ? – спитав він нервово, думаючи над тим, що коли він дасть їй гроші, не діставши одночасно ніякої гарантії з її боку, – які він матиме підстави чекати натомість чогось більшого, ніж усе, що він мав досі? Він знав, як вона вміла підкотитися до нього, коли хотіла одержати якусь дрібничку, і як потім не дозволяла навіть поцілувати себе. Він червонів і в думках обурювався, міркуючи над тим, яка вона впевнена, що може гратися ним. І проте, згадував він, вона ж зараз сказала, що згодна зробити все для того, хто допоможе їй одержати цей жакет, – здається, так і було сказано.

– Н-не знаю, – вона спочатку завагалася, питаючи себе, чи назвати справжню ціну чи трошки вищу.

М-р Рубінштейн може збільшити ціну, якщо вона попросить на виплат. А якщо вона назве надто велику ціну, чи не відмовиться Клайд допомогти їй?

– Ну, звичайно, не більш як сто двадцять п'ять доларів, – додала вона. – Більше я б не заплатила.

Клайд зітхнув полегшено. Все-таки це не двісті й не триста. Він подумав, що коли вона зуміє домогтися неважких

умов ви-плату, – скажімо, перший внесок в п'ятдесят або шістдесят доларів, – то він якось збере таку суму за два-три тижні. Та коли треба заплатити відразу всі сто двадцять п'ять доларів, Гортензії доведеться почекати, а крім того, він повинен точно й певно знати, чи одержить він справжню нагороду, чи ні.

– Чудова думка! – вигукнув він, не пояснюючи, проте, чим саме вона йому так сподобалась. – Чому б і не зробити? Чому б вам не довідатись спочатку, скільки вони хочуть за жакет і на яких умовах згодяться на виплат? Мабуть, я зміг би допомогти вам!

– Ох, це було б просто чудово! – Гортензія заплескала в долоні. – Справді, допоможете? От шикарно! Ну, тепер я знаю, що в мене буде жакет. Я знаю, мені дозволять на виплат, вже я зумію умовити кого треба.

Як передбачав і побоювався Клайд, вона вже зовсім забула, що саме завдяки йому вона зможе купити жакет. Тепер усе піде так, як він і думав. Він заплатить за жакет, а вона прийме це, як належне.

Але за хвилину, помітивши, що він спохмурнів, Гортензія додала:

– Ви страшенно милий, ви – душечка, що хочете допомогти мені! Будьте певні, я цього не забуду. От почекайте й побачите. Ви не пошкодуєте! Тільки почекайте!

Її очі променились веселістю й ласкою. Хоч він і надто юний і м'який, зате не скнара, і вона винагородить його; це

вирішено. Як тільки вона одержить жакет, через тиждень, найпізніше через два – вона буде дуже мила з ним... дещо зробить для нього. І щоб Клайд краще зрозумів, про що вона думає, вона спинила на ньому багатообіцяючий погляд, надавши очам найніжнішого й м'якого виразу. Від цієї гри в романтику Клайд розгубився й почав нервуватися. Він навіть злякався трохи, уявивши, що цей погляд виказує бурхливу пристрасть, на яку він, можливо, не зуміє відповісти. Тепер він почував себе слабким перед Гортензією і трохи боявся, уявляючи собі, що ж таке її справжня любов.

А проте він заявив, що коли жакет коштує не дорожче, як сто двадцять п'ять доларів, і можна буде сплатити їх у три строки (перший внесок двадцять п'ять доларів і потім два внески по п'ятдесят), то він може взяти це на себе. А Гортензія, зі свого боку, відповіла, що завтра ж з'ясує все це. Може, м-р Рубінштейн погодиться віддати їй жакет, як тільки вона внесе перші двадцять п'ять доларів; або хоч наприкінці другого тижня, коли буде сплачено майже все.

І коли вони виходили з ресторану, Гортензія, по-справжньому вдячна Клайдові, з котячим муркотанням шепнула йому, що вона ніколи цього не забуде, – він сам побачить... а жакет вона одягне вперше для зустрічі з ним. Якщо він буде вільний, вони підуть куди-небудь пообідати. І вже напевне жакет буде в неї до дня прогулянки автомобілем; Клайд, чи, вірніше, Хегланд нібито призначив цю прогулянку на ближчу неділю, але, можливо, її ще відкладуть.

Гортензія запропонувала відвідати дансинг і, танцюючи, так недвозначно горнулася до нього, що Клайд відчував її настрій і злегка тремтів та плутався в танці.

Нарешті він пішов додому, в думках переживаючи весь цей день і радіючи, що зможе легко сплатити перший внесок за жакет, навіть коли буде потрібно й п'ятдесят доларів: підохочений обіцянкою Гортензії, він вирішив позичити двадцять п'ять доларів у Ретерера або в Хегланда і повернути цей борг після того, як за жакет буде виплачено все.

Але, ах яка гарна Гортензія! Яка принадність, яке безмежне, непереможне, всевладне чарування випромінює вона! І подумати тільки, що нарешті, – і вже незабаром, – вона буде належати йому. Це просто здійснення мрій – неймовірно стає реальним!

Розділ XVI

Виконуючи свою обіцянку, Гортензія другого дня відвідала м-ра Рубінштейна і з властивою їй хитрістю, з багатьма застереженнями пояснила йому, яке важке завдання стоїть перед нею. Чи не можна їй як-небудь одержати жакет за сто п'ятнадцять доларів на виплат, на не занадто важких умовах? М-р Рубінштейн гонористо похитав головою. Тут не продають на виплат. Коли б він хотів провадити торгівлю таким способом, він оцінив би жакет у двісті доларів і легко одержав би їх.

– Але я можу відразу заплатити п'ятдесят доларів, якщо ви дасте мені жакет.

– Дуже добре. Але де гарантія, що я одержу решту шістдесят п'ять, і коли я їх одержу?

– Через тиждень ви одержите двадцять п'ять, ще через тиждень чергові двадцять п'ять і на третій тиждень п'ятнадцять.

– Прекрасно. Але, припустімо, ви візьмете в мене жакет, а другого дня вас задавить автомобіль. Що тоді? Як я одержу свої гроші?

Це заперечити було важко. Справді, як вона могла довести, що хтось заплатить за її жакет. І потім ще треба буде морочитися з письмовим зобов'язанням і знайти солідну людину, – скажімо, банкіра, – який поручиться за неї. Ні, ні, в

магазині Рубінштейн-на не торгують у кредит. Тут треба платити готівкою. От чому їй продають жакет за сто п'ятнадцять доларів, але – жодного долара менше. Жодного долара!

М-р Рубінштейн зітхав і говорив, говорив. Нарешті Гортензія спитала: а що коли вона принесе йому сімдесят п'ять доларів готівкою, а решту сорок зобов'язується сплатити через тиждень? Чи віддасть тоді він їй жакет, чи дозволить забрати його?

– Але тиждень... тиждень... Ну що таке один тиждень? – переконував м-р Рубінштейн. – Коли ви можете принести мені сімдесят п'ять доларів наступного тижня чи завтра, а решту сорок через тиждень або через десять днів, то чому б вам не зачекати тиждень і не принести відразу всі сто п'ятнадцять? Тоді жакет ваш, і нема чого турбуватися. Залиште жакет за собою. Заплатіть мені завтра двадцять п'ять – тридцять доларів в рахунок суми, і я заберу жакет з виставки і відкладу його для вас. Ніхто навіть не побачить його. Через тиждень чи два принесіть мені решту – тоді він ваш.

М-р Рубінштейн пояснював це ніби якийсь складний процес, ледве доступний для розуміння. Але його аргументи були досить обгрунтовані. В своїх аргументах він мав досить підстав. Гортензія не мала чим заперечити. І вона зовсім засмутилась. Подумати тільки, що вона не може одержати жакета відразу. Та як тільки вийшла з магазину, вона підбадьорилася. Врешті-решт цей час мине швидко, і якщо Клайд додержить свої обіцянки, жакет буде в неї. Головне тепер

одержати від Клайда ці двадцять п'ять – тридцять доларів і тим самим скріпити свою чудову угоду з Рубінштейном. Тільки тепер до нового жакета їй потрібний і новий капелюшок, тому вона вирішила сказати Клайдові, що жакет коштує не сто п'ятнадцять, а сто двадцять п'ять доларів.

Про наслідки розмови було повідомлено Клайда, і він, обміркувавши комбінацію в цілому, знайшов її цілком розумною. Він відразу зітхнув з полегшенням: після попередньої розмови з Гортензією він був серйозно занепокоєний, бо не бачив ніякої можливості дістати протягом цього першого тижня більш як тридцять п'ять доларів. Наступний тиждень буде трохи легший, переконував він себе, бо він спробує позичити двадцять чи двадцять п'ять доларів у Ретерера, ще двадцять чи двадцять п'ять дадуть йому чайових, і в цілому цього буде досить на другу виплату. А протягом третього тижня він спробує позичити хоч би десять чи п'ятнадцять доларів у Хегланда, може й більше, а якщо цих грошей не вистачить, – заставить за п'ятнадцять доларів свого годинника, купленого кілька місяців тому. За нього, звичайно, дадуть не менш як п'ятнадцять: він коштував п'ятдесят.

Так, подумав він, але ж є ще Еста, яка сидить у цій жалювистій кімнатці й чекає нещасного кінця свого єдиного роману. Як вона впорається з усіма витратами, мимоволі питався він у себе, хоч і боявся бути втягненим у грошові труднощі Ести і всієї сім'ї. Батько нездатний допомогти матері в грошових справах, і так ніколи й не допомагав. А що коли це

нелегке завдання спробують покласти на нього, Клайда? Як він виплутається? І чому батько постійно морочиться з цією торгівлею годинниками й килимками і проповідує на вулицях? Чому батьки не відмовляться принаймні від цієї витівки з місією?

Але він знав, що сім'я не виплутається без його допомоги. Це підтвердилося наприкінці другого тижня його угоди з Гортензією. Він якраз одягався в себе в кімнаті, і в його кишені лежало п'ятдесят доларів, які він хотів передати Гортензії наступної неділі; в цю хвилину до нього заглянула мати.

– Мені треба поговорити з тобою, Клайд, перш ніж ти підеш, – сказала вона.

Він помітив, що вона дуже занепокоєна. Правда, останніми днями він відчував, що в неї якісь серйозні прикrostі. Проте одночасно він говорив собі, що в нього зараз надто багато зобов'язань і він не має чим допомогти матері. Допомогти їй, – значить, втратити Гортензію. Він не міг піти на це!

Але які розумні виправдання міг він навести, відмовляючи матері в невеликій допомозі, тим більше, що він так добре одягнений і так систематично зникає вечорами з дому? Він весь час посилається на невідкладну роботу в готелі, але, певно, мати не дуже вірить у це. Щоправда, він два місяці тому зобов'язався платити протягом дев'яти тижнів по десять доларів щотижня замість п'яти і платить. Але це, ма-

буть, тільки довело матері, що в нього є зайві гроші, хоч він і намагався пояснити їй тоді, яка це важка для нього витрата. А тепер він і хотів би піти назустріч матері, але не міг, – перешкоджало нездоланне прагнення до Гортензії.

Трохи згодом Клайд вийшов до вітальні, і мати, як звичайно в таких випадках, повела його до одного з ослонів у приміщенні місії, холодному й похмурому в ті дні.

– Я не думала, що мені доведеться говорити з тобою про це, Клайд, але в мене немає іншого виходу. Мені нема на кого більше покластися, а ти тепер дорослий чоловік. Тільки ти повинен пообіцяти, що нікому нічого не скажеш – ні Френку, ні Джулії, ні батькові. Я не хочу, щоб вони знали. Еста повернулась до Канзас-Сіті, вона в дуже скрутному становищі, і я просто не знаю, як з нею бути. У мене так мало грошей, а батько мені вже майже не помічник.

Вона втомлено й заклопотано провела рукою по чолю, і Клайд уже знав, що буде після цього.

Спочатку він хотів удати, що й досі не знає про повернення Ести. Але тепер, вислухавши зізнання матері і знаючи, що коли вона хоче казати неправду й далі, треба виявити здивування, він все-таки раптом сказав:

– Я знаю.

– Знаєш? – здивовано перепитала мати.

– Так, знаю, – повторив Клайд. – Я бачив, як ти одного разу вранці зайшла до будинку на Бодрі-стріт, – я випадково йшов там, – пояснив він досить спокійно. – А потім я поба-

чив Есту; вона виглянула з вікна. І коли ти пішла, я зайшов до неї.

– Коли ж це було? – спитала вона тільки для того, щоб виграти час.

– Місяців з півтора тому, якщо не помиляюсь. Я потім ще двічі заходив до неї. Але Еста не хотіла, щоб я розповідав про це.

– Отже ти знаєш, в чому її нещастя? – спитала м-с Гріфітс.

– Так, – відповів Клайд.

– Що має бути, того не обминеш, – сказала вона покірливо. – Ти нічого не казав Френку і Джулії?

– Ні, – заспокоїв її Клайд, думаючи про те, як невдало закінчилася спроба матері приховати все це.

Вона, як і батько, зовсім не вміла брехати. Клайд вважав, що сам він набагато хитріший за них обох.

– Ти й не кажи їм, – суворо попередила мати. – Їм, по-моєму, зовсім не слід про це знати. І без того погано, – додала вона, і рот їй викривила гірка гримаса.

А Клайд слухав її і думав про себе й про Гортензію.

– Подумати тільки, – додала вона, помовчавши, і очі її повилися сумом, – що вона принесла нам усім таке горе. Хіба є тут наша провина? Хіба не дано було їй зовсім інше виховання? «Путь грішника...».

Вона похитала головою і міцно стиснула руки, а Клайд дивився прямо перед собою, думаючи про тяжке становище сім'ї і про те, як усе це може відбитися на ньому.

Мати сиділа пригнічена й збентежена своєю дивною роллю в цій історії. Так, вона брехала, як це робить багато людей. І ось Клайдові відомі всі її хитрощі й обмани, і вона почувала себе такою фальшивою та дурною. Але хіба вона не намагалася уберегти Клайда від усього цього – і його, і інших? Клайд уже досить дорослий, щоб зрозуміти це. Однак вона продовжує пояснювати, чому вона так зробила, як це все для неї жахливо. І до того ж, пояснює вона, ці сумні події змушують її тепер звернутися до нього по допомогу.

– Еста незабаром буде дуже хвора, – сказала мати уривчато, з почуттям ніяковості: вона, мабуть, не могла чи не хотіла дивитися в обличчя Клайдові, але вирішила бути по можливості відвертою. – Їй буде потрібний лікар і хто-небудь, хто зможе побути з нею в години, коли мене не буде. Мені потрібні гроші, принаймні п'ятдесят доларів. Ти не дістанеш де-небудь? Попроси в когось з твоїх нових друзів у борг, на кілька тижнів. Адже ти міг би швидко повернути цей борг. Поки не виплатиш, можеш нічого не давати мені за кімнату.

Вона таким невідступним, таким вимогливим поглядом дивилась на Клайда, що він був приголомшений силою й переконливістю цього прохання. І перш ніж він встиг посилити тривожний сум, який затьмарював її обличчя, вона додала:

– Ті, інші гроші, теж були для неї, розумієш, щоб вона могла приїхати сюди, після того як її... її... – вона завагалась у доборі слова, але потім закінчила: – Чоловік залишив її в Пітсбурзі. Певно, вона розповідала тобі про це?

– Так, розповідала, – поволі й сумно відповів Клайд. Звичайно, становище Ести дуже критичне, – раніше він просто не хотів думати про це. – Але як же бути, мамо? – вигукнув він. Його мучила думка про п'ятдесят доларів у кишені (якраз та сума, що потрібна матері) і про те, для чого вони призначені. – Не знаю, чи зможу я що небудь зробити. На роботі я всіх ще так мало знаю, – мені нема в кого позичити. Та вони й заробляють не більше за мене. Я міг би позичити трохи, але це не дуже зручно.

Він запнувся, в горлі в нього пересохло. Йому було нелегко збрехати матері. Справді, йому ще ніколи не траплялося брехати в такій серйозній справі – і брехати так негідно. Адже п'ятдесят доларів у цю хвилину тут, у нього в кишені. З одного боку Гортензія, з другого – мати і сестра, і гроші ці можуть врятувати матір, так само як і Гортензію, але наскільки більше гідності в його допомозі матері! Як жахливо – не допомогти! І як він міг відмовити їй? Він нервово облизав губи і провів рукою по чолу: від хвилювання обличчя його вкрилося потом. Він почував себе замученим, приниженим, безпорадним перед тим, що сталося.

– А в тебе самого зараз немає трохи грошей для мене? – Мати майже благала. Есті в її становищі конче потрібні деякі речі, а купити не було на що.

– Ні, мамо, в мене нічого немає, – сказав він, глянувши на матір, паленіючи від сорому і в ту ж мить одводячи очі; і коли б мати не була розгублена в цю хвилину, вона побачила

б по його обличчю, що він бреше.

Клайд відчув гострий біль: він і жалів себе, і разом з тим зневажав, бо мучився за матір. Він і думати не міг, щоб відмовитись від Гортензії. Вона повинна належати йому. Але мати така самотня й безпорадна. Яка ганьба! Він і справді негідний і підлий. Чи не буде він потім покараний за це?

Він намагався придумати щось, який-небудь спосіб дістати ще трохи грошей, окрім цих п'ятдесяти доларів. Коли б тільки в нього було трохи більше часу, ще кілька тижнів! Коли б Гортензія не надумала купувати цей жакет саме тепер!

– От що я можу зробити, – сказав він, тупо й безглуздо дивлячись поперед себе, тоді як мати продовжувала сидіти з безпорадним виразом обличчя. – П'ять доларів хоч трохи допоможуть тобі?

– Що ж, і це стане в нагоді, – відповіла вона. – Все-таки краще, ніж зовсім нічого.

– Гаразд, п'ять доларів я можу дати, – сказав Клайд, думаючи повернути ці гроші з нових чайових і сподіваючись, що тиждень буде везучий. – На тому тижні, я, можливо, дістану ще десять. Зараз я не можу обіцяти напевно. Мені довелося позичити частину грошей, які я дав тобі того разу, і я ще не все повернув. Якщо я почну знову просити позичити, можуть подумати... ти ж знаєш, як дивляться на подібні речі.

Мати зітхнула, думаючи про те, яке нещастя – покласти на сина такий тягар. І якраз у такий час, коли син намагається вийти в люди. Як він згадуватиме про це потім? Що подумає

про неї, про Есту, про всю сім'ю? Незважаючи на все своє честолюбство, сміливість і наполегливе прагнення до самостійності, Клайд завжди здавався їй не досить міцним фізично, не досить стійким морально й розумово. І він такий нервовий і вразливий, що часом здається, ніби він пішов швидше в батька, ніж у неї'. Завжди він так легко збуджується, так швидко втомлюється, – все це не дуже корисно і добре. І ось вона сама – заради Ести, заради чоловіка, заради всього їх невдалого життя – примушує його напружувати сили й нерви.

– Ну, що ж... не можеш – значить, не можеш, – сказала вона. – Подбаю, щоб знайти якийсь інший вихід.

Але в ту хвилину вона не бачила виходу.

Розділ XVII

В планах щодо поїздки автомобілем, яку Хегланд за допомогою свого друга-шофера думав улаштувати наступної неділі, сталися зміни. Машину – чудовий дорогий «пакард», не яку-не-будь – не можна було взяти в призначений день. З неї можна було скористатися тільки найближчого четверга чи п'ятниці або ж доведеться відмовитись від прогулянки.

Усім ще раніше пояснили, – це була тільки частина правди, – що машина належить якомусь м-ру Кімбарку, старому і дуже багатому джентльмену (він у цей час подорожував по Азії). Але правда полягала в тому, що приятель Хегланда, Спарсер, був зовсім не шофером м-ра Кімбарка, а просто неробою, непутящим сином управителя одної з молочних ферм м-ра Кімбарка. Цьому юнакові дуже кортіло вдавати з себе щось більше, ніж сина простого завідуючого фермою; тимчасово виконуючи обов'язки сторожа і маючи доступ до гаража, він вирішив узяти найкращу машину й покататися на ній.

Хегланд підказав думку влаштувати разом з друзями по готелю яку-небудь веселу прогулянку. Та коли всі вже були запрошені, стало відомо, що незабаром повертається м-р Кімбарк; тому Уїллард Спарсер, побоюючись, щоб хазяїн не застукав його зненацька, вирішив, що, мабуть, більше не варто користатися машиною. Але коли він розповів про несподі-

вану перешкоду Хегланду, який нетерпляче мріяв про цю поїздку, той відкинув усі аргументи Спарсера. Чому б не скористатися автомобілем ще разок? Він уже розбурхав усіх своїх друзів, і йому не хотілося б розчаровувати їх. І поїздку призначили на наступну п'ятницю, коли Хегланд і його друзі будуть вільні від полудня до шостої години вечора. А тому що в Гортензії тепер були свої плани, вона погодилася їхати разом з Клайдом, який, звичайно, теж був серед запрошених.

Але, як пояснив Хегланд Ретереру і Хігбі, машину беруть без згоди власника, тому краще зустріти її десь далі, на одній з тихих вулиць поблизу Сімнадцятої й Західного проспекту; звідти вони рушать до місця, де зручніше зустріти дівчат, а саме до Двадцятої і Вашингтон-стріт. Далі вони поїдуть Західною парковою дорогою через міст Ганнібала в напрямі на північний схід до Гарлема, Північного Канзас-Сіті, Майнавілля і через Ліберті й Мосбі до Ексельсіор-Спрінгс. Головною метою їх поїздки був маленький, відкритий цілий рік готель «Вігвам», що стоїть за милю чи дві від Ексельсіора; «Вігвам» був одночасно і рестораном, і дансингом, і готелем. Тут можна було танцювати під грамофон і піанолу. Сюди часто приїздили компанії молоді; Хегланд і Хігбі вже не раз бували у «Вігвामी» і заявляли, що це чудовий куточок. Годують добре, дорога прекрасна. Біля будинку тече маленька річка: влітку тут можна кататися човном і вудити рибу, а взимку, коли річка замерзає, – бігати на ковзанах. Щоправда, зараз – у січні – дорога засипана снігом, але проїхати не важко

і довкола дуже гарно. Недалеко від Ексельсіора є маленьке озеро, що замерзає цієї пори року, і, на думку невтримного фантазера Хегланда, там можна покататися на ковзанах.

– Послухайте-но, що він пропонує: марнувати дорогий час на якісь там ковзани! – цинічно зауважив Ретерер: з його погляду, зміст прогулянки полягав зовсім не в спортивних розвагах, а тільки в упаданні біля супутниць.

– Ану, к бісу! Ніякої хорошої ідеї не можна запропонувати, відразу кепкують, – обурився автор ідеї.

Єдиний з усієї компанії, кого, крім Спарсера, мучили побоювання, чи не скінчиться поїздка погано, був Клайд. З самого початку, як він довідався, що машина належить не Спарсеру, а його хазяїнові, це розстроїло і навіть обурило його. Він був проти того, щоб брати чужу річ, хоч би й на короткий час. Хіба мало чого може трапитись? Їх можуть викрити.

– А ти не думаєш, що нам небезпечно їхати цією машиною за місто? – спитав Клайд Ретерера за кілька днів до прогулянки, коли він остаточно зрозумів, в якій спосіб вони одержують автомобіль.

– А що тут такого? – відповів Ретерер; він уже звик до таких витівок, і вони його мало турбували. – Адже не я беру машину і не ти. Коли Спарсер хоче взяти її, то це його справа, – так? Якщо він запросить мене прогулятися, я поїду. Чому б і ні?.. Мені потрібне тільки одно – повернутися вчасно. Все інше мене мало непокоїть.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.